SAYI: 13 FİYATI: 750 TL (K.D.V.

POLİTİKADA

Görüş

AYLIK DERGİ ARALIK 1987

Gorbaçov: "...Tek bir ölçütümüz olacaktır, sosyalizmi güçlendirecek her sese kulak vereceğiz, kucak açacağız. Sosyalizme yabancı olan her şeye karşı ise mücadele edeceğiz. Ama tekrarlayayım ki bu, kesinlikle demokratik süreç içinde yapılacaktır.

AYIN SÖYLEŞİSİ EMİL GALİP SANDALCI

YASAL PARTİ, AMA NASIL?

TKP Genel Sekreteri Haydar Kutlu ile TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ni yasal olarak kurmak amacıyla Türkiye'ye döndüler. Bu girişimi demokrasi mücadelesinin gelişimi ve sol hareketin bütününün çıkarları açısından nasıl değerlendirmek gerekir? Her düşüncenin, her "**izm**"*in siyasi örgütlenme hakkına sahip olması, çağımızda demokrasinin -burjuva demokrasisinin- vazgeçilmez şartlarından birisidir. Ne ki Türkiye'de demokrasi yoktur.*

SEÇİM SONUÇLARI NEYİN GÖSTERGESİ

İÇİNDEKİLER

YALNIZ DEĞİLSİNİZ!

Hapishaneleri dolduran binler, onbinler... Yalnız değilsiniz. İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi'nin çağrısı bunun kanıtlarından biri. Şimdi söz onların: " Ülkemizin yıllardan beri süregelen utancı cezaevleri ve cezaevi koşulları, geçtiğimiz aylarda gelişen bir dizi eylem sonucu kamuoyunun odağı haline geldi. Bu gelişme, yıllar boyu cezaevlerini toplumun gözünden kaçırma, unutturma, cezaevine kapatılan insanları her yönden yalıtlama ve toplumdan koparma politikasının kırılmasında ciddi bir adımdır. Bugün, bu alandaki ilgi ve duyarlılığı sürdürme, cezaevlerinde bulunan insanlarımızla sıcak ve sürekli ilişkiler kurma görevi ile karşı karşıya bulunuyoruz.

CEZAEVLERİ İLE KÜLTÜREL DAYANIŞMA KAMPANYASI, cezaevlerinde bulunan insanlarımızın dışarıyla iletişimlerinin, dış dünya ile ilişkilerinin sağlanmasına, uzun dönemde okuma, bilgi edinme, kültürel etkinliklerde bulunma gereksinmelerine yardımcı olmaya yönelik çalışmaları içeriyor.

Cezaevlerine Kitap Gönderme Kampanyası:

Cezaevleri ile Kültürel Dayanışma Kampanyası'nın ilk aşamasında, koğuş, hücre, blok türü her birimde bir kitaplık oluşmasına katkıda bulunmayı hedefliyoruz. Bunun için:

İnsan Haklarına Duyarlı Herkesin.

Kampanyamıza aktif katkılarını bekliyoruz. Ne var ki, kampanyaya katılımın, kitapların bedelini ödemek, makbuz karşılığı bağış yapmak ve yalnızca kitap vermek edilgenliğini aşması; kampanyaya katılan insanlarımızın, aydınlarımızın daha etkin katkılarla (kitap seçmek, postalamak, mektuplaşmak vb.) cezaevlerindeki insanlarımızla sıcak ve süreklilik taşıyan ilişkiler kurmasını sağlamak, yaşama geçirilmesi gerekli bir işleyiş gereksinmesi olarak önümüzde duruyor.

Bu nedenle, kampanyamıza kitap göndererek bağış yapmak isteyenlerin, bu konuda Derneğimizin Ankara Şubesi'ne yazmaları ve gönderebilecekleri kitapların bir listesini bildirmeleri sonucunda, kendilerine, ilişki kurabilecekleri cezaevinin/koğuşun adresi verilecektir. İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi'nde oluşturduğumuz birim, kitap isteyenlerle, kitap gönderebilecekler arasında bir koordinasyonu ve iletişimi sağlama görevini üstlenmiştir.

Kampanyamız, katılmak isteyen tüm kesimlerin ortak, özverili çabalarıyla gelişecek, olgunlaşacaktır. Bu nedenle, kitap göndermek, yazışmak, doğrudan şubemize gelerek bu çerçevede ilişki kurulmasına yardımcı olmak biçiminde ya da çeşitli katkılarınızı bildirmek üzere mektupla ya da telefonla başvurularınızı bekleyeceğiz."

ADRES İnsan Hakları Derneği Ankara Şubesi Konur Sokak No. 15/3 Yenişehir - Ankara

□

GÖRÜŞ birinci yayın yılını geride bıraktı. Üretilmesine katkıda bulunan herkese, yazarlarımıza, çalışanlarımıza, dizenlere, basanlara, dağıtanlara teşekkür ediyoruz. Ve okurlarımıza... Sayıları yavaş, ama düzenli bir şekilde artan mektuplarıyla bizi yüreklendiren tüm okurlarımıza... Onların GÖRÜŞ'ü beğenmelerine seviniyoruz. Ama beğenme hakkını biz kendimizde bulmuyoruz. 1988'de daha iyi bir dergi vaad ediyoruz.

EKONOMİ VE POLİTİKADA Görüs
AYLIK DERGİ ARALIK 1987

▶ **Sahibi:** *Şükrü Çelikyapı* ▶ **Yazı İşleri Müdürü:** *Burhanettin Kök* ▶ **Yazışma:** *GÖRÜŞ Nuruosmaniye Cad. 5/2 Cağaloğlu-İstanbul* ▶ **Fiyatı:** *Yurt içi 750.-TL Yurt dışı 3 DM.* ▶ **Yıllık Abone Ücreti (12 Sayı):** *Yurt içi 6750.-TL. Yurt dışı 35 DM. Abone bedelleri Yayın-Dizgi Merkezi'nin Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi'ndeki 002846-4 numaralı hesabına yatırılmalıdır.* ▶ **Dizgi:** *Yayın-Dizgi Merkezi* ▶ **Ofset Hazırlık:** *SOS* ▶ **Baskı:** *Çift Ay Matbaacılık* ▶ **Genel Dağıtım:** *GAMEDA*

Seçim sonuçları neyin göstergesi

BİR KOY İKİ AL

"Zafer"in hileli bir "zafer" olduğundan kimsenin kuşkusu yok. Onun için de yeni parlamentonun meşruluğu şimdiden tartışılıyor. Her şey bir yana TBMM içinde dahi "muhalefetin" oy oranı iktidarınkinden 8 puan daha yüksek.

Seçim sonuçları hem **normal,** hem de **anormal.**

Oy oranları açısından sonuçlar bir hayli normal. Geçen yıl 25 Eylül'de yapılan ara seçimin sonuçlarıyla mukayese edildiğinde oy dağılımının üç aşağı beş yukarı aynı olduğu hemen görülüyor. İşaret etmeye değer en "belirgin" fark, ANAP'ın oyları % 4 civarında artarken DYP'nin oylarının aynı oranda düşmüş olması. Bu da "anayasa değişikliği" referandumunun bir sonucu. Özal referandumdaki **hayır** oylarının bir bölüğünü ANAP oylarına tahvil etmeyi becerdi. Bunda hem **"12 Eylül umacısı"** ile seçmeni ürkütmenin payı var hem de burjuvazinin ağırlıklı kesiminin, "birinci parti" olacağı seçimler öncesinde kesinleşmiş olan ANAP'a teveccüh etmesinin. Çünkü sermayeye devletin sağladığı fonlardan pay kapma yarışında handikaplı olmak işadamlarının hiç işine gelmez.

Partilerin TBMM'ye soktukları milletvekili sayısı söz konusu olduğunda ise, seçim sonuçları alabildiğine **anormal.** Oyların yaklaşık üçte biriyle parlamentoda üçte ikilik bir çoğunluk elde etmek, gerçekten dünyanın hiçbir yerinde görülmüş değil. Ne ki Özal'ın bu sihirbazlığına da şaşılmamalı. Çünkü Görüş'ün Ekim 1987 tarihli sayısında da belirtildiği gibi erken seçim kanununun hedefi "üçte birin dahi altında bir **azınlık** oyuyla Özal'ın TBMM'de ezici çoğunluk elde etmesini mümkün kılmak"tı. Yani ANAP'ın, oyların üçte birini biraz aştığında milletvekillerinin yaklaşık üçte ikisini elde edeceği ve TBMM'de anayasayı değiştirecek bir çoğunluk sağlayacağı önceden belliydi. Seçimlerin en ilginç sonucu -şaşılsa da şaşılmasa da- bu korkunç **anomali**dir. Seçmenin ancak üçte birinin desteğini almış bir parti hem de dört yıl boyunca geniş yığınlara bütün getirdiği, daha fukaralaşma ve daha yozlaşma olan bir parti, alabildiğine denetimsiz ve keyfi yönetimle halkın ensesinde boza pişirmeye devam etmenin vizesini almıştır.

"Vize"yi almıştır da arkasını getirebilecek midir?

Onu zaman gösterecek. Özal bugün için "halkın ensesinde boza pişirmek" hakkını formel olarak almış gözüküyor. Ama bundan daha **haksız** bir "hak" olmadığı da gün gibi ortada. Varlıklı egemen zümrelerden oluşan küçük bir azınlığın, üstelik de üçte bir azınlıkta bir seçmen oyuyla düpedüz tek parti diktatörlüğü altında, halkın geleceğini daha yıllar boyu ipotek altına alması aklın ve kamu vicdanının kabul edebileceği bir şey değildir. Üstelik geçmişteki icraatıyla, gelecekte de nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturan çalışanlar kitlesine sefaletten ve horlanmadan başka bir şey vaad etmeyen Özal'ın "icra-i sanat"a devamı -şayet **kamu vicdanı** asgarisinden sesini yükseltmeyi becerebilirse- bir hayli müşküldür.

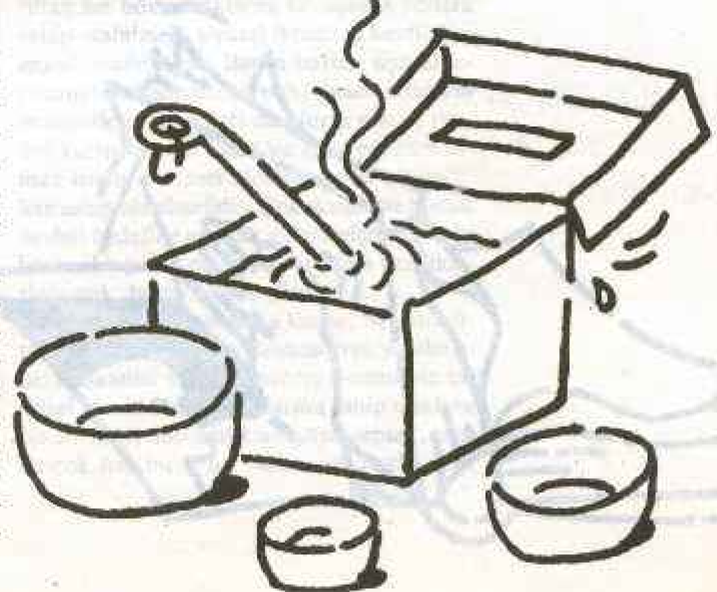
Seçim sonuçları ilk bakışta Özal'ın "ezici zaferi" görünümünde. Ama daha ilk günden bu "zafer" sorgulanmaya başlandı. İşin içinde bir "bit yeniği" olduğu ayan beyan ortada. "Zafer"in hileli bir "zafer" olduğundan kimsenin kuşkusu yok. Onun için de yeni parlamentonun meşruluğu şimdiden tartışılıyor. Her şey bir kenara, TBMM içinde dahi "muhalefet"in oy oranı iktidarınkinden 8 puan daha yüksek. Buna karşılık iktidarın parlamenter sayısı "muhalefetin"kinin yaklaşık **iki misli.** Bu kadarı dahi parlamentonun meşruiyetini tartışma konusu yapmaya yeter.

Tabii parlamentonun meşruiyetini tartışma konusu yapan bir başka faktör daha var. O da seçimlerin demokratik olmaması, seçimlerde solun temsil edilmesinin engellenmiş olması. Burada, "solcular da meseleyi ciddiye alıp partilerini kursalardı ve seçime katılsalardı" türünden yaklaşımlar pek gerçekçi değil. 1963'ten 1980'e değin yapılan tüm seçimlerde temsil edilme imkanını yaratan sol 1987'de seçimlere katılamıyorsa bunun ciddi bir nedeni olsa gerekir. Nitekim vardır da böyle bir neden. Bu, mevcut rejimin niteliğidir, bu rejimin, solcuların yasal siyaset sahnesinde temsil edilmelerinin önüne yığdığı binbir engeldir. "Türkiye'de demokrasinin asgarisi dahi yoktur" derken dayandığımız gerekçelerden biri de budur.

Evet, Türkiye'de demokrasi yoktur ve bu seçimlerle de gelmiş olmayacaktır. 1983'ün şaibeli parlamentosunun tarihe karışmış olması bu gerçeği değiştirmez. Üstelik eskisinin yerini Özal'ın "dikensiz gül bahçesi" almışsa özde hemen hiçbir şey değişmemiş demektir; 12 Eylül 1980 sonrasında kurulan, zaman içinde Özal'ın da katkılarıyla pekiştirilen rejim, kısmi yumuşatmalarla ve makyaj değiştirerek, esas karakterini muhafaza ediyor demektir.

Öyleyse demokratik hak ve özgürlükler uğruna vermekte olduğumuz mücadele seçimlerden sonra da hayati önemini korumaya devam edecektir. İşçilerin toplusözleşme ve grev yapamadığı, çalışan insanların ağırlıklı bölümünün örgütlenme hakkından yoksun bulunduğu, geniş yığınların, çıkarları doğrultusunda hak aramalarının fiilen yasaklandığı bir ülkede özgürlükleri ve hakları savunmak, bunları elde etmek için mücadeleyi güçlendirmek elbette başta gelen görevdir. Ve bu mücadelenin araçları kapsamında yasal siyasetin imkanlarından yararlanmanın -hep işaret ettiğim gibi- tayin edici rolü vardır. Özal seçimlerde "malı götürebildiyse" hiç unutmayalım ki, bunun başlıca sebeplerinden birisi Özal'a alternatif olarak çıkanların gerçekte alternatif olmayışlarıdır. İşçi sınıfının, emekçi halkın kendi gerçek alternatifi, **sol parti** yasal siyaset arenasında yerini almadıkça, ANAP köpeksiz köyde değneksiz dolaşmaya devam edecektir.

Tabii bundan, sol partinin kurulur kurulmaz emekçi halkın çoğunluğu tarafından sahiplenileceği ve sabahtan akşama Özal'ın yerini alacak alternatif olacağı anlamı çıkmaz. Emekçi karakterli bir partinin -yine mevcut rejimin şartlarında- oluşturulmasının fedakârlık, sabır ve bilhassa solcuların kendileri arasında **hoşgörü** isteyeceği, yapının ustaca örülmesi gerektiği açıktır. Böylesinin de zaman alacağı, sol partinin emekçi kitlesine malolmasının bir süreç boyunca gerçekleşeceği bellidir. Ama bu sürecin başlatılması da, temelin atılmasıyla mümkündür. Temeli elbirliğiyle atmak için kolları sıvamanın zamanıdır. ■

Seçimler bitti ama özgürlükler sorunu hâlâ gündemde

"AMA-YASA" İLE DEMOKRASİ İŞLER Mİ?

12 Eylül rejiminin hukuksal çerçevesi bütün vehametiyle varlığını sürdürüyor.

ANAP iktidarı bu çerçevede neyi değiştirdi ki demokrasi geri getirilmiş olsun.

Dergimiz baskıya hazırlanırken seçimler yapıldı. Bu satırları okuduğunuz sırada kimin kazandığını, kimin yitirdiğini biliyorsunuz. Kazananlar ve yitirenler, demokrasinin erdeminden söz ediyorlar. İşte halk seçti... Artık halkın seçtiği, vetosuz, sınırlamasız bir seçimlerin sonucunda halktan gelen üyelerin oluşturduğu bir parlamentomuz var... Demokrasi geri geldi!

Öyle ya, seçimlere yedi parti katıldı. Adaylar, kısmen de olsa 1977'den beri ilk kez ön seçimle belirlendi. Üstelik, bazı partilerin bazı adaylarını, Cumhuriyet tarihinde ilk kez parti üyeleri belirledi.

Öte yandan, örneğin Aziz Nesin pasaport sahibi. İstediğinde yurt dışına çıkabiliyor. Pasaport almakta zorluklarla karşılaşanların sorunlarını çözebilen birileri çıkabiliyor. Behice Boran'ın cenazesi Türkiye'de kaldırılıyor, hem de TBMM önünde tören yapılarak. TBKP gazete ve dergilerin gündeminden düşmüyor.

Başbakan Özal da "işte, artık demokrasi işliyor, demokrasiyi de biz getirdik geriye" demiyor mu?

Seçimlerin yapılması, bazı alanlarda bazı yumuşamaların görülmesi Türkiye'de demokrasinin yerleştiğini gösterir mi? Türkiye demokrasi sorununu gündeminden çıkardı mı?

Seçimlerin hemen ardından bu soruların sorulması, cevabının aranması gerekiyor.

Temsili demokraside özgür partileşme, özgür ve adil seçim, propaganda özgürlüğü rejimin temel unsurlarındandır. Bu bakımdan, seçimlerin yapılmış olması olgusu, tek başına demokrasinin göstergesi sayılamaz. Seçimlerin yapıldığı koşulları incelemek gerekir.

Konuya bu açıdan baktığımızda, hemen karşılaştığımız son derece önemli bir eksikliğin, Türkiye'de her tür düşüncenin siyasal partiler halinde örgütlenmesinin önünde yer alan engellerin varlığını korumakta olduğu olgusudur. Seçimlere yedi parti katılmıştır, evet. Ama, sağ ve ortanın solu, siyasal partilerine sahipken, Türkiye solu partisini kuramamaktadır. Anayasada ve yasalarda solun partileşmesini engelleyen hükümler varlığını sürdürüyor. Öyleyse, Türkiye'ye geri geldiği söylenen demokrasinin bir ayağı topaldır. Böylesi bir seçimden sonra "artık demokrasi var" denebilir mi?

Kuşkusuz demokrasi, örnek alınan gelişmiş Batı ülkelerinin burjuva demokrasisi, siyasal faaliyeti siyasal partilerin tekeline bırakmaz. Bireylerin, grupların haklarının tanınmış olması ve bunların engellemesiz kullanılabilir olması da demokrasinin "olmazsa olmaz" gereklerindendir. Türkiye'nin demokratikleşmiş sayılabilmesi için, siyasal partiler ve seçimlere ilişkin hukuksal yapı kadar temel insan haklarının durumunun da incelenmesi gerekir. İnsan haklarının önündeki engeller kaldırılmış mıdır ki demokrasinin artık tam olarak işlediğinden söz edilebilsin?

1982 Anayasası'nın "yasalara uygun" bir anayasa olduğu biliniyor. 1982 Anayasası, MGK kararları, yasaları, bildirileri ile önceden oluşturulmuş bir anayasa. Yani, 12 Eylül rejiminin ağır izlerini taşıyan bir anayasa. Öte yandan, MGK yasalarının, anayasaya aykırı da olsalar yürürlüklerini sürdürdükleri, bunların Anayasa Mahkemesi'ne götürülmelerinin olanaksızlığı da biliniyor. Yani, 12 Eylül rejiminin hukuksal çerçevesi bütün vehametiyle varlığını sürdürüyor. Dört yıllık ANAP iktidarı bu hukuksal çerçevede neyi değiştirdi ki demokrasi geri getirilmiş olsun?

Düşünce özgürlüğüne getirilen sınırlamalar yürürlükte. Öyle ki, kuramsal olarak, biraz ileriye gidilirse, insanların hayallerine bile sınırlama getirilebilecek bir hukuksal çerçeve söz konusu. 1982 Anayasası, düşünce özgürlüğünü düşüncenin açıklanması özgürlüğünden ayırıyor. Düşünce özgürlüğü sınırsızmış da düşüncenin açıklanması özgürlüğüne sınırlamalar getirilebilirmiş... Sanki insanların kafasındaki düşünceyi sınırlama olanağı var da Anayasa bunu önlüyor. Düşüncenin açıklanmasının yasaklanması demokrasiyle nasıl bağdaşabilir?

Örgütlenme özgürlüğü konusunda durum hiç de farklı değil. Öğrencilerin örgütlenmesi binlerce engelle karşı karşıya; memurların örgütlenmesi yasak; öğretim üyeleri bile sayısız engellerle karşı karşıyalar örgütlenebilmek için.

İşçilerin sorunları, memurlarınkinden az değil. Kırpıla kırpıla kuşa çevirilmiş bir grev hakkıyla işçiler haklarını arayamaz durumdalar. İşçilerle ilgili hukuksal düzenlemelerin, Türkiye'nin de imzaladığı uluslararası sözleşmelerle uyuşmadığı çok yazıldı. Ama, MGK'nın yürürlüğe koyduğu bu hukuksal çerçeveye karşı 1982 Anayasası'na aykırılıktan bile söz edilmesi yasak.

1982 Anayasası sözde bütün insan haklarına yer veren bir anayasa. Ama hakları tanıyan maddelerde, hakkın tanınmasının hemen ardından "ancak" ya da "ama" ile başlayan hükümler bu hakları hak olmaktan çıkarıyor, "anayasa"yı "amayasa" haline sokuyor.

Bütün bu sınırlamalar insanları politika dışına itiyor, bireylerin, grupların siyasal haklarını seçimlerde oy kullanmaya indirgiyor. Sendikalar, dernekler, kooperatifler, meslek kuruluşlarının en masumane istekleri politika yapmak sayılıp çeşitli ceza önlemlerinin tehdidiyle karşılaşıyor.

Devlet zaten güçlüdür; ordusu, polisi, jandarması vardır. Ceza yasaları, adliye mekanizması, hapisaneleri vardır. Zaten güçlü olan devleti korumak için anayasa yapılmaz. Anayasa, güçlü devlete karşı bireyi ve birey gruplarını korumak için vardır. Demokrasi azınlığı korumak için söz konusudur; çoğunluk, çoğunluk olduğu için güçlüdür, istediğini yapabilir, korunmaya ihtiyacı yoktur. Ama, çoğunluğun azınlığı ezmesini önlemek, onun da ileride çoğunluk olabilme olasılığını sağlayacak hukuksal çerçeveyi oluşturmak, bireyi

devlete karşı korumak için demokrasiye gerek vardır.

12 Eylül rejiminin 1982 Anayasası, birey karşısında otoriteyi güçlendirmeye öncelik tanıyan bir anayasa. Güçlendirilen bu otoritenin, yalnızca özgür seçimler sonucunda çoğunluğu kazanan siyasal gücün oluşturduğu sivil otorite olduğunu söylemek de mümkün değil. Anayasada ve öbür hukuksal düzenlemelerde yer alan hükümler, doğal olarak siyasal iktidara bağlı olarak ve onun sorumluluğu altında çalışması gereken yönetim aygıtının bir bölümünü, asker kanadını, sivil otoritenin üzerine çıkardı. Anayasaya göre, Milli Güvenlik Kurulu'nun kararları Bakanlar Kurulu'nca öncelikle dikkate alınmak zorunda. Yani, Bakanlar Kurulu'nun gündemi başbakanca değil bir anlamda askeri bürokrasinin tepesinde bulunanlarca belirleniyor. Askeri yönetim neredeyse tümüyle sivil siyasal iktidarın denetimi dışında. 1982 Anayasası'nın çeşitli hükümleri, bürokrasinin asker kanadına tam bir özerklik tanıyor. Genel Kurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı'nın üzerinde bir yer alıyor. Ordunun harcamalarının denetimi Sayıştay'ca yapılamıyor. 12 Eylül'ün hâlâ geçerli hukuku, Ordu'yu devlet içinde devlet haline getirdi. Hiçbir burjuva demokrasisinde, bürokrasinin bir kanadının siyasal iktidarın üzerine çıkarılması durumuna rastlanmıyor.

12 Eylül'ün 1982 Anayasası aynı zamanda bir olağanüstü rejim anayasası. En küçük bir olay karşısında, Milli Güvenlik Kurulu'nun tavsiyesi üzerine, olağanüstü hâl ya da sıkıyönetim ilan edilebilir ve tüm kişi haklarının kullanılması askıya alınabilir. 1982 Anayasası, olağanüstü hâl yönetimini olağanlaştıran bir anayasa olarak karşımıza çıkıyor. Bu durumda da yönetim tümüyle sivil siyasal iktidarın ellerinden kayıyor.

Bütün bunlara, siyasal sorumsuzluğu ilkesi titizlikle korunurken, cumhurbaşkanına son derece önemli yetkilerin tanındığını da eklemek gerek: Yargı organlarına, Yüksek Öğretim Kurumu'na atama yetkileri, Devlet Denetleme Kurulu aracılığıyla ordu ve yargı organları dışındaki kamusal ya da özel bütün kuruluşları denetlettirme yetkisi vb., cumhurbaşkanını son derece güçlü duruma getiriyor. Ama cumhurbaşkanının sorumluluğu söz konusu edilemiyor.

Görülüyor ki, 1982 Anayasası kaldırılıp yerine demokratik yeni bir anayasa yapılmadan, yapılacak yeni demokratik anayasaya aykırı tüm yasalar ayıklanıp ortadan kaldırılmadan, bürokrasinin asker-sivil bütünü siyasal iktidarın denetimi altına alınmadan, olağan yönetimin demokratik kurumsal bir yapıya kavuşturulması sağlanmadan, temel haklar güvenceye kavuşturulmadan, düşünce özgürlüğü düşüncenin açıklanmasını da kapsayacak şekilde sınırsız olarak tanınmadan, sınırsız bir örgütlenme özgürlüğü ve örgütlerin baskı unsuru olarak siyaseti etkileme özgürlüğü tanınmadan... demokrasiden söz edilemez.

Demokrasiden söz edilemeyince seçimleri şu ya da bu partinin kazanması da fazla bir anlam ifade etmez.

Seçimlerden önce Türkiye gündeminin birinci ve temel maddesi demokrasiydi. Seçimlerden sonra da öyle. ■

İsterse başkanlık sistemi olsun...

Önemli olan iktidar karşısında evrensel ölçülerde güvencelere sahip olabilmektir.

Yazılı basında çıkan haber ve yorumlara bakılırsa, seçimleri izleyen yasama döneminde, Anayasa'yı değiştirme tartışmalarının, yoğun bir biçimde gündeme getirileceği yolunda ciddi işaretlere tanık oluyoruz. Bu konuda üretilen haber ve yorumların temelinde de, bizzat sayın Özal'ın bazı demeçlerinin bulunduğu görülüyor. Bazı iddialara göre, eğer gerekli çoğunluğu sağlayabilirse, ANAP, başkanlık sistemine doğru bir anayasal değişimi arzulamaktadır.

Hemen belirtelim ki, ne başkanlık sistemi, ne de yarı başkanlık sistemi, kendiliklerinden "iyi" ya da "kötü" kategorileri çerçevesinde değerlendirilmemelidir. Hele bu iki sistemin, parlamenter sistemin bazı sakıncalarını gideren sistemler olarak ele alıp irdelenmesi, fevkalade anlamsız bir yaklaşım olur. Çünkü, başkanlık sistemi olsun, parlamenter sistem olsun, her ikisi de tarihsel birer üründür. ABD örneğinde başkanlık, Birleşik Krallık örneğinde de parlamenter sistemler, aslında çok daha evrensel bir kategori olan çoğulcu hukuk devleti arayışlarının belirli bir mekân ve belirli bir zaman çerçevesinde geliştirilmiş, dolayısıyla tarihsel yanıtlarından ibarettir. Önümüzdeki dönemde hararetleneceği şimdiden belli olan, "hangi sistem?" sorusu etrafındaki tartışmalara yaklaşırken, bu gerçeğin gözden ırak tutulmaması gerekiyor.

Öncelikle açık seçik bir biçimde, Türk siyasal sisteminin önündeki temel sorunun ne olduğu iyi görülmelidir. Kanımca bu sorun, rejimin, cumhuriyetçi bir rejim olarak işletilememesi sorunudur. Tanzimat'tan günümüze kadar, Türk siyasal sistemi, kanun devleti kurmanın ve sanayileşmeyi gerçekleştirmenin sürekli arayışı içinde görünüyor. Bu yoldaki gelişmelerin ise, seçkinlerin niyetleri kadar, toplumsal yapının ve genel olarak siyasal kültürün bir fonksiyonu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkün.

Çok partili döneme geçildiği günden beri, çoğulcu demokratik sistemin aksamasına ve siyasal iktidarların da keyfi davranışlarına tanık oluyorsak, bu olumsuzlukların nedenlerini, çok derinlerde, örneğin siyasal sistemin hukuk devleti olma ve çoğulcu üslupta işleme güçlüklerinde aramalıyız. Bu güçlüklerin neler olabileceği konusundaki ipuçlarının anayasa maddeleri arasında bulunabileceğini sanmak, yasa maddelerinin kendilerini üzerinde inşa edildikleri toplumsal yapı ve zihniyet temellerinden çok daha fazla ciddiye almak olur.

Türkiye, ister başkanlık, ister parlamenter sistemleri öne geçirerek bir anayasa yapsın, her iki halde de, rejimin cumhuriyetçi niteliklerini geliştirici yolun önünü açıcı olmak zorundadır. Başka bir deyişle, toplumu oluşturan her birey, haklarını savunacak yollara sahip olabilmeli, siyasal iktidarın keyfiliğini engelleyebilmelidir. Bütün kozlar, siyasal iktidarın tekelinde kalmamalı, siyasal iktidarın muhalifleri, hacimleri ne olursa olsun, iktidar karşısında en başta yargısal güvence olmak üzere, evrensel ölçülerde tüm güvencelere sahip olabilmelidir. Çoğulculuk ve hukuk devleti hedefine yönelik güvenceler, sistemin başkanlık ya da parlamenter olma özelliklerinin çok daha önünde gelir.

Türkiye'de bu zamana kadar, hemen bütün anayasalar, devlet düşünülerek yapılmıştır. Başkanlık ve parlamenter sistemlerin tarihsel mucitlerinin kaygılarına sahip olsak ve bir de bireyi düşünerek anayasa yapsak, acaba çok ters bir iş mi yapmış oluruz? ■

"İYİ AİLE DEMOKRASİSİ"

"Parlamentarist demokrasi", her şeyden önce, küfretmesini bilmeyen, kavga etmeyen "iyi aile çocukları"ndan oluşacaktı. Bu amaçla Milli Güvenlik Konseyi'ni oluşturan beş general, adayları inceleyerek beğenilmeyenleri elediler.

yi aile demokrasisi"nin bir başka adı da, "bizim demokrasimiz de bize göre"dir.

Dünya, Türkiye'deki idam sehpaları ve işkenceler karşısında, "ne oluyor?" diye bağırmaya başlayınca "büyüklerden" biri şöyle demişti:

Avrupalı dostlarımıza da ne oluyor? Bizim demokrasimiz de bize göredir. Biz onların demokrasilerine karışıyor muyuz?

Türkiye'de, "iyi aile demokrasisi"nin stratejisi, ekonomik ve siyasal olguları da içeren yapısı, 24 Ocak 1980 kararlarıyla somutlaştı. Fakat Demirel-Türkeş ikilisinin, bu yeni yapılanmada sorunlarla baş edemeyecekleri açıktı. Amerika bunun farkındaydı. Çünkü ikiliyi iyi tanıyordu Amerika. Bilgisayarlarda tüm özellikleri kayıtlıydı. Onlarla nereye kadar gidebileceğinin, nereye varıp neler yapabileceğinin bilincindeydi. O nedenle, Amerika "çağ atlarken" at değiştirmek durumunda kaldı...

Smith'den Friedmancılığa

"İyi aile demokrasisi"nin temeli Adam Smith'çiliğe dayanıyordu:

-Bırakın alsınlar, bırakın götürsünler...

Milton Friedman, buna yeni bir biçim de vermişti. Yeni modeli Amerika çok beğenmişti. Latin Amerika'daki dostlarına, Asya'daki "sadık müttefiklerine" önerirken, "hayrını göreceksiniz" diyordu Amerikalı yöneticiler...

Özal'ın sloganları, batan gemi kaptanının anonslarını andırıyor. "Herkes başının çaresine baksın!"

Fakat, pek "hayırlı" sonuçlar alamadı Amerika'nın "sadık" adamları. Yine de "baba" önerdiği için karşı çıkılamıyordu.

Smith'çiliğin, Friedmancılığa dönüşümü kısaca şöyleydi:

-Tavuklar bağlanacak, tilkiler özgür bırakılacak...

"Türk ata sözleriyle" açıklamak gerekirse Friedmancılık şöyleydi:

-Atı alıp binen Üsküdar'a varır...

-Altta kalanın canı çıksın...

-Nimetler, kapan güçlünün elinde kalır...

-Kazan, ama nasıl kazanırsan kazan...

Bunlar ayrıca, "iyi aile demokrasisi"nin başlıca unsurlarıydı. Türkiye'de dört başı mamur biçimde uygulanıyordu.

Özal'dan bir örnek

Başbakan Turgut Özal, "herkes kendi işini kursun" sloganıyla ortaya çıkmıştı.

Özal'ın sloganları, batan gemi kaptanının anonslarını andırıyordu:

-Herkes başının çaresine baksın...

Henüz özel uçağını satın almadığı dönemde, İstanbul'dan Ankara'ya yolculuğunda, bir genç kadın Özal'a yanaşıp iş istemişti. Özal'ın yanıtı, "herkes başının çaresine baksın" sloganına harfi harfine uygundu:

-Kendi işini kur...

Genç kadın "iş kuracak" parası olmadığını söylediğinde Özal tatlı tatlı gülerek yanıtlamıştı onu:

-O zaman evlen...

Gazete haberleri

Herkesin başının çaresine baktığı "iyi aile demokrasisinde", gazeteler her gün, "başının çaresine bakan" ev kadınlarının hüzünlü serüvenleriyle donanıyordu. Gazeteler, açlık karşısındaki çaresizlikten, canlarını satışa çıkaran ev kadınlarının fotoğraflarıyla süsleniyordu. Bir gazete, ev kadınları görüntüleriyle İstanbul sokaklarının geçilmez duruma gelmesi üzerine, "serbest ekonomik düzene" yaraşan bir başlıkla çıkmıştı.

-Fuhuş dördüncü sektör oldu...

"İyi aile demokrasisi"nin öteki adı, "serbest ekonomik düzen"di. Bu düzende, tüm değerler piyasaya dökülüyordu. Üstün değer yargıları da.. Satacak şeyi olmayanlar, canlarını pazarlıyorlardı...

Öte yandan insanlar çöplüklerde yiyecek avına çıkıyordu. Böylece, kapitalizmin ağababası Amerika Birleşik Devletleri'nde adım başında rastlanan görüntüler de "ithal" ediliyordu.

İşsizlik giderek toplumsal bunalıma dönüşmeye başladı "iyi aile demokrasisi"nde. İntihar edenler zinciri giderek uzanırken, kamu kuruluşlarına alınacak eleman için eski geleneğe uyularak açılan sınavlara katılanlar, binalara sığamaz oldu. "Serbest ekonomik düzenin başarısını" simgeleyen, sınav görüntüleri ülkenin dört bir yanında yineleniyordu: Sınavlar stadyumlarda yapılıyordu artık...

Bir kaç kişinin alınacağı iş için, binlerce kişi baş vuruyordu...

Gazetelerde bir başka görüntü yer alıyordu: Dilenen devlet memurları...

Görkemli düğün sahneleri, havalarda uçuşan onbinlikler, şarkıcıların ayaklarını viskiyle yıkama fotoğraflarıyla, kemik yalayan, çöplükte yiyecek arayan, sokaklarda yatıp kalkanların, açlıktan düşüp bayılanların görüntüleri yan yana süslüyorlardı gazeteleri...

Her şey çok iyiydi

Fakat holding yöneticileri, temsilci ve sözcülerine göre "her şey çok iyi"ydi. "İşler yolunda"ydı. Çünkü, kısa zamanda büyük işler başarılmış, köşe üstüne köşeler dönülmüştü.

Ne de olsa, holdingler yönetimi pekişmiş, söz ve karar sahibi olmuşlardı. İstekleri, anında yasa, kararname niteliğini alıyordu.

24 Ocak kararları, 1982 Anayasası'yla çerçevelenmiş, "iyi aile demokrasisi" tüm otoriter damarlarıyla egemen olmuştu.

Ücretlerin dondurulması, fiyat ve rantların serbest bırakılması egemendi. Grev gibi, "vatansever olmayan" eylemler, zaptü-rapt altına alınarak işçiler dizginlenmişti.

Yabancıların komisyoncuları, temsilcileri,

yüzdeci ortakları, başka bir anlatımla "komprador burjuvazi" holdingleşmeye başlayınca, beş yıl süreyle demokrasinin tatilini gündeme getirmeye başlamışlardı. 12 Eylül'den sonra "bize beş yıl yeter" demişlerdi.

Fakat, anayasanın emekçiler konusunda bir "yasaklar tarlasını" andırmasından sonra beş yılla yetinmedikleri gerçeği çıktı ortaya... Gençler, emekçiler ve aydınlar üzerinde estirilen "yasaklar" rüzgârıyla, "bizim demokrasimiz de bize göre" olgusunun gölgesinde holdingçiler, şakır şakır göbek atıyorlardı:

-Biz Avrupalı olduk...

Ve Avrupalılar'a yetişmek için, "dışa açılma" kampanyaları başlatıldı. En çok "dış satım" yapanlara görkemli törenlerle madalyalar verildi. Sonra bazı gazeteler "muzırlık" yaparak, madalyalandırılanların "hayali ihracatçılar" olduklarını açıkladılar. Ama atı alan Üsküdar'ı çoktan geçmişti. Hayaletin üstüne gidilmediği gibi, madalyalar da duvarlarını süslemeye devam etti.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra hedef kurumlardan biri de parlamentoydu. Parlamento iyi çalışmamış, bu nedenle "tencere kirlenmiş"ti. Sonra askerler gelip tencereyi temizlemek zorunda kalmışlardı.

Parlamenterlerin kavga etmesi, karşılaştıkları yerde el sıkışıp öpüşmemeleri, birbirine küfretmeleri, "kötü örnek" olmuş, "milletin ahlâkını bozmuş"lardı. Böylesi olaylara kesinlikle izin verilmeyecekti. Geçmişte yaşanan "mebus pazarı" kesinlikle yinelenmeyecekti...

O nedenle, "demokrasiye geçiş izini" çıkıp, beğenilenlere "kendi partinizi kurun" buyruğu verildikten sonra milletvekili adaylarının "iyi aile çocuklarından" seçilmesine olağanüstü özen gösterilmişti. Çünkü, "parlamentarist demokrasi", her şeyden önce, küfretmesini bilmeyen, kavga etmeyen "iyi aile çocuklarından" oluşacaktı. Bu amaçla adaylar denetim üstüne denetimden geçtiler. Son olarak, Milli Güvenlik Konseyi'ni oluşturan beş general, adayları tek tek inceleyerek beğenilmeyenleri elediler. Beğenilenlerse aday olabildiler.

"Kapitalizmin restorasyonuna ilişkin dualar" milletvekilleri alanında da tutmadı. Transferlere ilişkin yasaklar işlemedi.

12 Eylül bu alanda da yenilmişti. Parti değiştirme trafiği karıştı. Sabah bir partiye geçen milletvekili, akşam yön değiştirdi. Parti değiştirmeler "serbest ekonomik düzeni" simgeler gibi oldu.

"İyi aile çocukları" arayışları bu alanda da boşa çıkmıştı.

Düzenin yapısındaki hastalık

Kapitalizm yapısında, bünyesinde her türlü hastalığı taşıyan mikroplarla donanmıştır. Bu yapı unutularak, kimi solcular bile bazen "yolsuzluk yapıldı" diyerek hırsızlıkları ayıplama hatasını işleyebilmektedir.

Çünkü her şeyin, ama her şeyin, insanların bile alınıp satıldığı düzen, zaten yolsuzluklarla donanmış demektir.

Fakat son yıllarda üstün değer yargıları da, "serbest ekonomik düzenin çarklarına" uyduruldu. "Köşeyi dönün de nasıl dönerseniz dönün" kuralı geçerli sayılınca, hırsızlıklar, yolsuzluklar gündelik "ticaretten" sayılmaya başladı. İş bitiricilik oldu ayıpların adı. İnsanların canlarını pazarlayarak ekmek aramaya başlaması, o nedenle "dördüncü sektör" biçiminde adlandırıldı.

"Köşe dönmeci" kervana, geçmişte "ben bir solcuyum" diyenlerden de katılanlar oldu. Bunlar "geçmişim hatamdır" diyerek soygun kervanına katıldılar. Eski görüşlerine küfretmeye başladılar.

Bunlar da yadırganmadı. Çünkü, "serbest ekonomik düzende" olurdu böyle şeyler. Döneklikler, ihanetler de yaşanacaktı. Evet yadırganmadı. Sadece tiksintiyle bakıldı. O kadar...

Nereye?

Emekçilerin sesleri kısılmıştır. Dört bir yanda yasaklar duvarlarıyla örülüdür ortalık. Sadece holdinglere açık kapılar. Holdingler tek kaleli futbol maçı oynuyorlar...

Emekçilerin sesleri kısıldı. Holdingler tek kale futbol maçı oynuyorlar.

Bu yapıyla nereye gidilir, hangi noktaya varılır? Bunu da her şeye kadir Amerika Birleşik Devletleri biliyor kuşkusuz... İran ve Afganistan'daki üsleri, kaleleri yitirdikten sonra tüm dikkatlerini Türkiye'ye çeviren Amerika, şimdilik durumdan hoşnut.

Bir zamanlar Türkiye kara sularına bile giremeyen savaş filolarının limanlara gelişi nedeniyle Antalya'nın genelevi temizlik teftişinden geçiyorsa ayrıca yeni üsleri elde tutuyorsa şimdilik yeterli bunlar. Onun için de çabaları boşuna gitmemiş demektir...

İçerdeyse, Amerika'nın beğenisini, güvenini kazanan politikacılar şimdilik durumlarından pek hoşnut görünüyorlar. Süslü salonlarda, süslü nutuklar çekerek günlerini gün ediyorlar. Ne de olsa ülke "dikensiz gül bahçesi" görünümünde. Emekçi ve dostlarının sesi kısık... "Amerikan seçkinlerine" göre, "iyi aile demokrasisi" egemen.

"Vahşi kapitalizmin" yasalarıyla ortalığın ormana dönüşmesi mi? Şimdilik zararı yok Amerikalı stratejistlere göre. Günün birinde toplum ses vermeye başlarsa "yine çaresine bakılır" hesapları yapılıyor, olmalı.

Her şey yolunda, demelerinin nedeni bu herhalde... ■

UYUM'un ortakları çok "uyumlu"

Görüş'ün Haziran 1987 sayısındaki "ANAP'lı Belediyeler Kimin Sorununu Çözüyor" başlıklı yazıda Uyum Yapı Kooperatifi'nin kuruluş öyküsü anlatılıyordu. Uyum Yapı Kooperatifleri müteahhiti, Uyum ortaklarının villalarını maliyetinin altında bir fiyata yapacak buna karşılık arkadaki ormanın, orman alanı olmaktan çıkarılması için imar planı değiştirilecek ve bu alana inşaat izni verilecekti. Nitekim bu alanlar orman alanı olmaktan kurtarıldı ve ortaklar kura çekerek kiminle komşu olacaklarını belirlediler. Söz gazetesinin 9 Kasım 1987 tarihli nüshasında gerçekten de "uyum" içinde olan komşuların isimleri verildi. Fazla söze hacet yok, işte 12 Eylül ve sahipleri!

Sedat CELASUN (Konsey Üyesi)
Tahsin ŞAHİNKAYA (Konsey Üyesi)
Melahat TÜMER (Konsey Üyesi Nejat TÜMER'in eşi)
Ayseli DALAN (Bedrettin DALAN'ın eşi)
Abdullah TENEKECİ (Devlet Bakanı)
Veysel ATASOY (Ulaştırma Bakanı)
Hikmet BOZANOĞLU (DALAN'ın Yardımcısı)
Atanur OĞUZ (İst.Bel.Genel Sek.)
Recai DELİBAŞOĞLU (İst. Bel. Uzman)
İsmet ACAR (Uyum Müteahhidi)
Elizabeth ÖZAL (Yusuf ÖZAL'ın eşi)
Mustafa TAŞAR (ANAP Baş Danışmanı)
Osman HIZLAN (Kadıköy Bel. Başkanı)
Haluk Öztürk ATALAY (Beyoğlu Bel. Bşk.)
Eyüp UÇAK (Eyüp Belediye Başkanı)
Kaya ERDEM (Başbakan Yardımcısı)
Naci EKŞİ (Bakırköy Bel. Bşk.)
A. Kurtcebe ALPTEMOÇİN (Maliye ve Gümrük Bakanı)
M. Ali YILMAZ (Güneş'in sahibi)
Mehmet BARLAS (Güneş Başyazarı)
Ertuğrul AKBAY (Gölge Adam)
Bilge EMEÇ (Hürriyet'ten Çetin EMEÇ'in eşi)
Kemal KINACI (Günaydın Gazetesi)
Arzuhan DOĞAN (Milliyet Gazetesi'nin sahibi Aydın DOĞAN'ın kızı)
Güneri CIVAOĞLU (Gazeteci)
Naile DAMALI (İSKİ Genel Müdürü Atom DAMALI'nın eşi)
Bakı ALBAYRAK (ANAP Milletvekili)
Halil ATA (Anadolu Bankası eski Genel Müdürü)
Zeki AYTAÇ (Sanayici)
Ali TACİROĞLU (İşadamı)
Yalçın TÜMER (Nejat TÜMER'in oğlu)
Nilgün DÜRÜST (ALO'nun sahibelerinden)
Altan KAVAK (ANAP Milletvekili)
Leyla Yeniay Köseoğlu (ANAP Milletvekili)
Ali DURANOĞLU (Kartal Belediye Başkanı)
Osman YÖNEY (ANAP Milletvekili)
Sadi ABBASOĞLU (ANAP Milletvekili)
Süleyman YAĞCIOĞLU (ANAP Milletvekili)
Cem'i DEMİROĞLU (İst. Üni. Rektörü)
Ali COŞKUN (Türkiye Odalar Birliği Başkanı)
Şükran ÖKTEM (Demirören Grubu)
Celal DEMİRÖLÇEN (ANAP'lı Meclis Üyesi)
Bozkurt DOĞAN (İETT Genel Müdürü)
Ayşe Mine BEZMEN (Santral Holding)
Bedri KORAMAN (Gazeteci)
Nevzat ATLIĞ (Müzisyen)
Emine PAKOĞLU (Semra ÖZAL'ın kürkçüsü)
Zeynep Sayılgan TÜMER (Nejat TÜMER'in kızı)
Mümtaz KOLA (Beşiktaş Bel. Bşk.)
Halil OZUNDEMİR (TÜMER'in ortağı)
Bülent ÖZTÜRKMEN (DPT Müsteşar Yardımcısı)
Vahit ERDEM (Toplu Konut İdaresi Fonu Başkanı)
Nahide KARAEVLİ (Devlet Bakanı KARAEVLİ'nin eşi)
Mustafa KALEMLİ (Sağlık Bakanı)
Seçkin TÜRESAY (Hürriyet Gazetesi Yayın Müdürü)
Orhan OĞUZ (Marmara Üniversitesi Rektörü)
Mehmet Emin SUNGUR (Şişli Belediye Başkanı)
Tümer ÖZENÇ (Ereğli Demir Çelik Genel Müdürü)
Vahit HALEFOĞLU (Dışişleri Bak.)
Ayten KOLA (Mümtaz KOLA'nın eşi)
Kâzım OKSAY (Devlet Bakanı)
Nihat RENDA (Yargıtay eski Başkanı)
Zahit ATAKAN (Eski Deniz Kv. Komutanı)
Necip TORUMTAY (Emekli Orgeneral)
Bülent AKARCALI (ANAP Milletvekili)
Kenan KOÇ (Boğaziçi eski İmar Müd.)
Leyla UMAR (Gazeteci)
Tevfik ERTÜRK (ÖZAL'ın Özel Kalem Müdürü)
Tunca YÖNDER (İcraatın İçinden'in yapımcısı)
Zübeyde KUŞÇULU (İTO Bşk.'nın eşi)
M.Ali KIŞLALI (Gazeteci)
Ekrem PAKDEMİRLİ (Hazine eski Müsteşarı)
Saffet ÇALARKAN (Semra ÖZAL'ın kuaförü)
Ahmet BEŞLER (Sucukçu)
İlhan AKÜZÜM (ANAP Milletvekili)
Mehmet AĞAR (İstanbul Em.Md.Yard.)
Ünal ERKAN (İstanbul Em.Md.)
Nevzat AYAZ (İstanbul Valisi)

Yeryüzü kültür tarihine en değerli katkımız olan İstanbul yok ediliyor

SUSMAYALIM

Bunca ulaşım çözüm olanakları varken tarihsel yapıyı paramparça etmek neden?

Kimin usuna Venedik'in ortasından yollar geçirmek gelir ki?

Gerçekten ilginç bir dönem yaşıyoruz. Tüm iyimserliğimi takınıp, "bu da demokrasinin aşamalarından biri mi?" diye soruyorum kendime... Karşılık veremiyorum...

Yıllar yılı çırpındık: "Yerel yönetimler güçlenmelidir!" "Bir kentin sorunlarını oralılar mı bilir, yoksa yüzlerce kilometre uzak Ankara'daki görevliler mi?" "Bir kentin imar planı nasıl olur da bir başka kentte yapılabilir?" "İmar planı yörede yapılmalı, dinamik olmalı..."

Kimi girişimlerde bunun örneklerini somutlaştırmağa da çalıştım. Örneğin bir Anadolu kentinde bir alanın programını o alanı kullananlara, planını orada yetişip orada yaşayan plancılara yaptırmağa çabaladım.

Özal yönetimi, bir çok konuda yetkileri yerel yönetimlere bırakıverdiğinde kimimiz şaşırmadı dersem yalan olur! Kimi belediye başkanları öyle girişimlerde bulundular ki çoğu yerde mimar odalarımız bile şaşırdı... Örneğin Sayın Özfatura, "İzmir İmar Planı'nı kitap olarak yayınlayacağım" dedi seçim sözü olarak... İzmir Mimar Odası bunun savaşımındaydı yıllardır. Ama sosyal demokrat geçinen yöneticilerin dönemlerinde bile böyle şeyler becerilememişti...

(İstanbullular bunun ne demek olduğunu daha iyi bilirler. Kimi yerlerde birkaç imar planı vardı İstanbul'da. Rüşvetçilere olanak doğuyordu böylece. Vatandaş en sonuncusunun, geçerlisinin hangisi olduğunu bir türlü saptayamıyordu. Şimdi Anakent Belediyesi için çalışan bir bilgisayar kuruluşundan öğrendiğime göre 1988 mayısına haziranına kalmadan İstanbul'un tüm parselleri bilgisayara geçirilmiş olacak. Dilediğinizde arsanızın "imar durumunu" birkaç dakika içinde alabileceksiniz!

Ne iyi değil mi?

Elbette iyi!

Ama iyi olan, arşiv olacak...

Ya imar planı?

İmar planı kötüyse ya da hiç yoksa!)

"Yerel yönetimlere imar planı yetkileri verilince, hemen her şeyden önce, imar planını yaptıracaklar" diye düşünülür değil mi doğal olarak. Böyle mi oldu?.. Hiç de değil! Çoğu, plansız olarak yıkıma giriştiler! Oysa yıkabilmek için de elbette önce plan gerekiyordu!.. Çoğu yer de bir çağların Teksas'ına döndü...

(Çok küçük bir örnek vermek istiyorum: Bir Anadolu kentinde geçmişte parti başkanlığı yapmış bir kişi bir bankadan aldığı borcu gününde ödemez... Banka müdürü yörede yenidir, kim kimdir tam bilmez... Belirli sürelerden, uyarmalardan sonra o kişinin evine "haciz" görevlileriyle dayanır. Kişiyi küçük düşürücü olayı gerçekleştirir. Daha sonra kentin "saygın" bir kişisine karşı "yanlış" davranışından ötürü uyarılan müdür, özür diler, durumu sözüm ona düzeltir. Ama o kişinin kızgınlığı geçmemiştir. Belediye meclisi üyelerini etkiler. Belediye meclisine bir öneri getirilir. O bankanın kentin en değerli yerindeki parselinin yeşil alana dönüştürülmesi önerisidir bu!..)

Yerel yönetimlere bırakılan imar planı yetkisinin, politikacıların etkisine açık kalınca neler olabileceği bellidir. Ama, "Öyleyse imar planı yetkisini yerel yönetimlere bırakmayalım" demek de yanlıştır. Hayır, işin can damarı burası değil.

Planlar Ankara'da yapılırken de politik baskılarla bozuluyorlardı. Önemli olan, imar planını günlük politik etkilere açık bırakmamak. Hele hele bir kişinin iki dudağı arasından çıkacaklara hiç bırakmamak... (Ne de olsa yirminci yüzyılda, hem de sonlarındayız.)

Bundan beş altı hafta önce incelemeler için İstanbul'a gelen Berlin Teknik Üniversitesi öğretim görevlilerinden on beş kişilik bir grup benimle ve araştırma takımıyla tartışmak üzere işliğimize de uğradılar. Kentlinin kentine "sahip" çıkma yollarından birini tartıştık. Elbette söz İstanbul'a geldi. Bana üçüncü köprü üzerine ne düşündüğümü sordular. Konu üzerine dedikodudan başka hiçbir somut bilgimiz olmadığını öğrenince şaşırdılar. İki çizim çıkardılar ortaya ve düşünüleni anlattılar. (Bu bilgiler o gün kendilerine Anakent Belediyesi'nde verilmişti... Benim bildiğimce, dallarında uzman sayılan, benim tanıdığım, bizden hiç kimsenin bu konuda kesinlik kazanmış bir bilgisi yoktu.) Utanmadım desem yalan olur... Demek ki biz kentimize Almanlar'dan bile yabancı görülüyorduk.

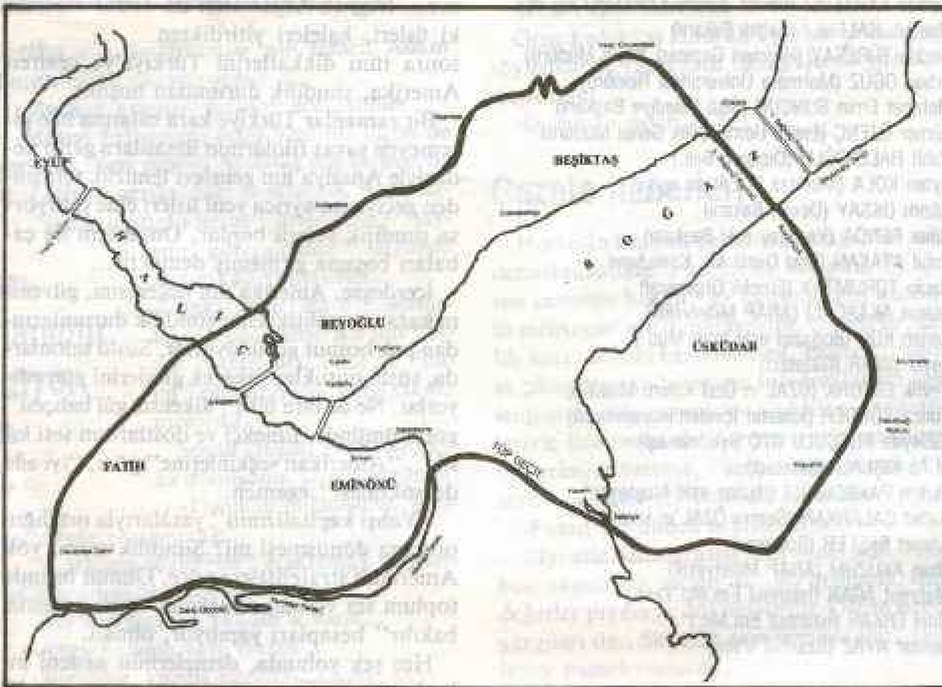
Duyarlığıma gülecekler olacaktır.

"Bilmiyor muydun" diyenler bile olur bakarsınız...

İşte "Essen Planı" ortada değil mi?

"Sizlere mi sordular?"

(İşin bu yönü bir yana, hiçbir aklıbaşında Alman da kalkıp doğru dürüst tanımadığı bir kültürün, bir iklimin kentine plan kararları getirmez. Dünya çapında tanınmış bir uzmanlığı olsa bile... Gelir, burada sorunları yaşartanır, gene de "tavsiyeler"de bulunmaktan öteye geçemez... Bu çapta bir "plan kararı" yalnızca bir "iş" konusu olamaz... Oysa "Essen Planı" denilen plana çalışan grubun ko-

► *Üçüncü köprüyle tamamlanan tur. Nakkaş Tepe'den Ortaköy'e, Yıldız kavşağı, Maçka, Dolapdere derken Kasımpaşa. Oradan dördüncü Haliç Köprüsü'yle Cibali, Fatih, Samatya, Sarayburnu, Tüple Harem, Koşuyolu, Altunizade ve yeniden Nakkaş Tepe.*

nulara daha çok "iş" olarak baktığını yetkili bir Alman dostum söyledi.)

Daha önce bir yerlerde yazmıştım. Ünlü bir İngiliz plancıya, Patrick Abercombie'ye 1954'te İstanbul'un planlanması işi önerilmişti. "İstanbul planlamasını bir yabancının yönlendiremeyeceği" görüşünü bildirmişti Bay Patrick Abercombie... Ama 1987'de, yabancı olmayanlar yabancı olanlardan önce bilgi bile edinemiyorlar işte!.. Nasıl utanmayayım bundan bir Türk mimarı olarak...

Sonradan gene yurt dışından edinebildiğim planlara göre, şu günlerde güncelerde de yayınlandı, birinci köprünün hemen alt yanından, bizim Kuzguncuk'tan, Nakkaş Tepe'mizden, Ortaköy'ün ortasına atlıyor üçüncü boğaziçi köprüsü... Yol, Yıldız kavşağından, Maçka üzerinden, Elmadağ, Dolapdere derken Kasımpaşa'ya iniyor. Oradan da dördüncü Haliç köprüsü Cibali'ye atlayıp Fatih Camii altından tünelle geçip Samatya'ya iniyor. Kıyıyı izleyerek Sarayburnu'na ulaşıp oradan da tüple, Harem İskelesi'nin alt yanına çıkıyor. Koşuyolu, Altunizade derken, yeniden Nakkaş Tepe'ye varıp turu tamamlıyor.

Böyle bir konuda bilimsel olarak, hiç kuşkusuz doğru ya da yanlış diyebilmek için elimde bana ışık tutacak veriler olmalı. Oysa bir çalışma için Eminönü'nün gece gündüz nüfuslarını öğrenmek istedik, her yere başvurup gene de bir şey öğrenemedikdi. Daha doğrusu kimse bilmiyordu. Bunu bilmeden ulaşım nasıl planlanabilirdi?... Kaldı ki bu yeni yol, bugün onun da boyunu aşacak bir trafik yükü demektir. Tarihsel İstanbul yarımadasında böyle bir yol, bir çok anıtın yıkılıp gitmesi bugününkünden daha yüksek yeni yapılar ve de gelecekte de çözülemeyecek yükler demektir. Oradan yük kaldıracak yerde oraya yük getirmek çözüm olmaz. Hele söz konusu olan tarihsel İstanbul yarımadası ise, bu yarımadanın silueti (nereden bakılırsa bakılsın) yeryüzü kültür tarihine en anlamlı en değerli katkımızdır. Böylesine insancıl, böylesine anlamlı ve fiziksel yapının "tek vücut" olduğu ikinci bir kent siluetini ben bilmiyorum. Burada yapılacak her şey, yalnız bizi değil, tüm yeryüzünü ilgilendirir. Ama gene de önce onu yaratan kültürün çocuklarının bilgisine, tartışmasına sunulmadan en küçük bir şey yapılmamalıdır.

Üçüncü boğaziçi köprüsünün, dördüncü Haliç köprüsünün ve bu iç turun gerekliklerine -bilimsel verileri eksik global verilerle bile- hiç inanmıyorum. (Belediyede çalışan uzmanların, giderek birçok üst düzey yetkilinin inandıklarını da sanmıyorum.) İstanbul ve Üsküdar (bütün kurumları-hizmetleriyle) ayrı ayrı iki kent gibi ele alınabilecekken, üstelik böyle bir su yöresinde sıkışık saatlere göre boyutları değişebilecek irili ufaklı taşıtlarla (hem de zarar etmeden) bunca ulaşım çözüm olanakları varken, tarihsel yapıyı paramparça etmek neden? Kimin usuna Venedik'in ortasından yollar geçirmek gelir ki?.. İnsanlarımızla Boğaziçi kıyılarının arasına binlerce otomobille kazıklı yollar çekmek kimin usudur? O teneke kutular içinde birbirlerine çarptık çarpıyoruz derken, varlıklılar da bir şey anlamayacaklar ki güzelim Boğaziçi'nden.. Kıyın, kıyın, sulara, yeşilliklere, erguvanlara birkaç dakikacık dalıp düşenerek denizden aksınlar gidecekleri yere (suyun ulaşamadığı yerde de metro elbette...)

Ben Haliç vapurlarına bir türlü doyamıyorum.

Ne ulaşım ne de bölge planlama uzmanıyım ben... (İstanbul bir kent olmaktan çoktan çıkmıştır. Onun için kent ölçeği de yetmez burayı planlamaya) Öyleyse neden yazıyorum bütün bunları?

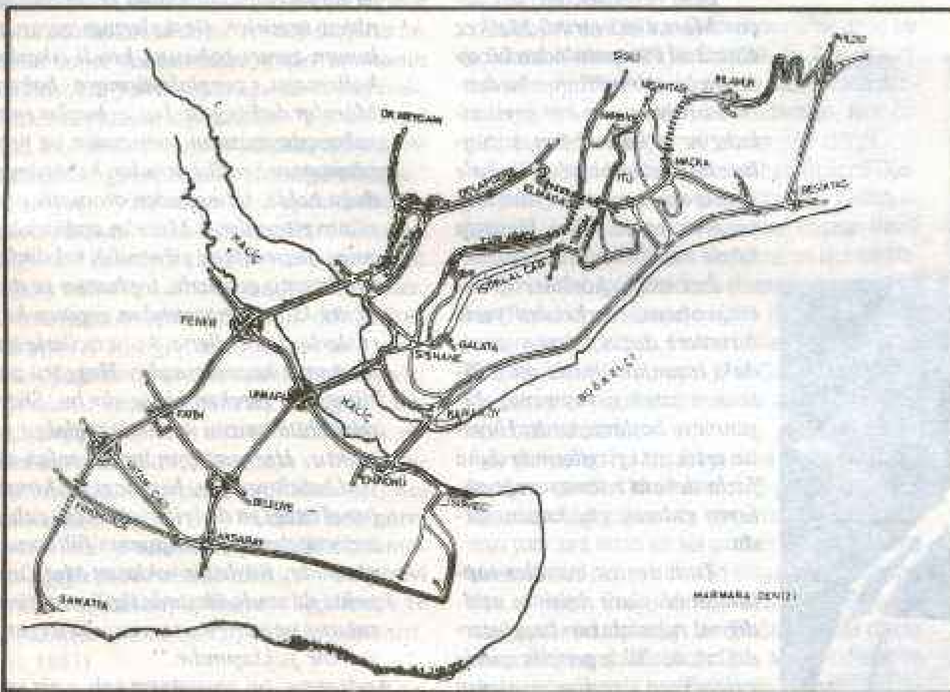
Her şeyden önce susup duran uzman dostları, İstanbul'daki kentlileri uyarmak için!

Onlar sustukları, varlıklarının anlamını kavramadıkları sürece alanlar boş kalıyor! ■

Yücel Gürsel
Mimarlar Odası
İst. Şube Başkanı

Köprüler yaptırdım gelip geçememeye...

Birinci Boğaz Köprüsü yapılırken İstanbul'un kentsel gelişmesinin Kuzey'de yoğunlaşacağı, bu yoğunlaşmanın yeni köprülerin yapımını zorunlu kılacağını ve bunların da bir taraftan arsa spekülatörlerine haksız ve olağanüstü kazançlar sağlarken, diğer taraftan İstanbul Boğazı'nın doğal ve tarihi güzelliğini yok ederek taşlaştıracağını söyleyerek karşı çıkmıştık. Nitekim ikinci köprünün yapımı ve üçüncü köprünün hazırlıklarına başlanması bu görüşümüzü doğruladı.

▲ *ABD'de bir kent mi? Ünlü "Essen Planı"na göre tarihi İstanbul yarımadası viyadükler, geniş otoyollarla kaplanacak. Aksaray'da olduğu gibi Fener, Fatih gibi yüzlerce yıllık semtler üç günlük ABD kentlerine benzeyecek.*

Ancak üçüncü köprünün yapımı daha ciddi ve çarpıcı olumsuz etkileri taşıyan bir mantığın ürünüdür. Üçüncü Boğaz Köprüsü, Boğazın iki yakasında, İstanbul'un tarihi dokusunun; Beyoğlu, Nişantaşı ve eski İstanbul'un ortasından geçecek viyadük, tünel, ve oto yollarla bağlantılı olacaktır. Bu köprü ve bağlantı yolları tam bir kültür katliamıdır. Roma, Bizans ve Osmanlılar'dan kalan yüzlerce yıllık kültür mirası üçüncü köprü ve bağlantı yolları ile katledilecektir. Ayrıca bu İstanbul'u Beyrutlaştırma operasyonunun da bir parçasıdır. Boğazın öngörünüm bölgelerinin Arap şeyhlerine ve yabancılara satılmasıyla oluşturulan yerleşim birimlerinin en kestirme yoldan Tarlabaşı ve Şişhane'de oluşturulacak uluslararası iş merkezlerine bağlayan sistemin bir parçasıdır.

Bunların dışında ileri sürüldüğü gibi Üçüncü Boğaz Köprüsü İstanbul'un trafik sorununa da bir çözüm getirmeyecektir. Zaten birinci ve ikinci Boğaz köprüleri de toplu ulaşıma yönelik olmadığı için çözüm getirmemiştir. Kentsel yaşamı çekilmez hale getiren, ahtapot diye nitelendirilen çok katlı oto yollardan bahsetmek. Amerikan kentlerine özenmek, Başbakanımızın vazgeçemediği bir tutkudur. Bunun elbette maddi bir temeli var. Ama 2500 yıllık bir bir şehri, geçmişi 200 yıl bile olmayan ABD kentlerine benzetmeye çalışmak, gerçekten halkımızın kültürü ve çıkarlarıyla hiçbir şekilde bağdaşmayan, düşünce ve idealleriyle ilgisi olmayan bir görüntünün kurbanı olacaktır. Böylesi bir olay ne İstanbul halkının ne de Türkiye'nin çıkarlarıyla ilgili olmayan bir dinamiğe bağlıdır. ■

PERESTROYKA NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Mihail Gorbaçov'un Mart 85'te Genel Sekreterliğe seçilmesiyle bir grup insanın birdenbire ortaya çıkıp her şeyi anladığını sanmak yanlış olur. Hayatta böyle mucizeler yoktur.

Sovyetler Birliği'nde başlayan yenilenme hareketi, uzunca bir süredir dünya kamuoyunun dikkatini en fazla çeken konu. Bu hareketin en önündeki kişi de şu anda dünyanın en popüler insanı. Sadece sosyalist dünyada değil, sadece üçüncü dünyanın önemli bir bölümünde de değil, sadece kapitalist ülkelerdeki sol'da da değil, bizzat sağ kamuoyunda da bu bir gerçeklik. Örneğin ABD'de yapılan kamu oyu yoklamaları Amerikan halkının gözünde en popüler kişinin Gorbaçov olduğunu gösteriyor.

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin 70. Yıldönümü vesilesiyle dünya basını, televizyonu konuya değgin özel yayınlar yaptılar, Gorbaçov'un en son yazdığı kitabın dillerindeki telif haklarını almak için ünlü yayınevleri kıyasıya bir rekabete giriştiler. Kasım başında kitap, satışa çıktığı ülkelerde kapışıldı.

Türkiye basını da 70. Yıldönümü nedeniyle konuya özel ağırlık verdi, leyhte, aleyhte başmakaleler, yazılar, yazı dizileri yayınlandı. Güneş gazetesi Gorbaçov'un kitabını tefrika etmeğe başladı.

Belli ki, konu önümüzdeki aylarda ve hatta yıllarda somut gelişmelerle daha çok açıklığa kavuşacak, dünya kamuoyu ve özellikle uluslararası sol tarafından her aşamasında tartışılacak, irdelenecek. Biz burada, bugüne kadar yaşanılmış olan gelişmenin bir değerlendirmesini yapmak, şu anki verilerle söz konusu hareketin ne olduğunu ve ne olmadığını tartışmak istiyoruz.

□

Bugün Sovyetler Birliği'ndeki yenilenme hareketi özellikle perestroyka sözcüğüyle dile getiriliyor. Bu Rusça sözcük yeniden yapılanma anlamına geliyor.

Perestroyka hareketinin kökenlerine bakmak için önce Gorbaçov'un şu satırlarının altını çizelim:

"Beni genel sekreterliğe seçen Mart 1985 tarihli Merkez Komitesi Plenumu'ndan bir ay sonra bir grup insanın birdenbire ortaya çıkıp her şeyi anladığını ve kavradığını, sorunları tümüyle anlaşılabilir hale getirerek ortaya koyduğunu sanmak yanlış olur. Hayatta böyle mucizeler yoktur...

İşçi sınıfı, köylüler ve inteligentsiya, merkezden yerel birimlere değin Parti aygıtındaki insanlar ülkede olup bitenleri zaten yavaş yavaş düşünmeye başlamışlardı. Hayatın artık eski çizgilerinde daha fazla devam edemeyeceği anlayışı giderek güç kazanıyordu.

Tüm dürüst insanlar toplumun olaylara ilgisinin azaldığını, ruhsuzluğun başgösterdiğini, özellikle gençlik içinde gelecekten endişelenmenin doğduğunu, hangi yoldan olursa olsun maddi kazanç elde etmek için gayret gösterme tutumunun yaygınlaştığını görüyor ve bunları kaygıyla izliyorlardı. Yazarlar, sinema yönetmenleri ve tiyatro adamları, en iyi yapıtlarında, sosyalizmin ideolojik kazanımlarına inançlarını koruyorlar ve toplumun manen yeniden doğuşunu göreceklerinden umut kesmiyorlardı. Zaman zaman karşılaştıkları bürokratik emirlere ve hatta tacizlere rağmen toplumun yeniden yapılanması için halkı moralman hazırlamağa devam ediyorlardı.

*Bu vesileyle, okuyucunun anlamasını isterim ki, devrimci değişiklikler için gerekli enerji halkımızda ve Partide günümüzden çok önce birikmişti." **(Moskova Haberleri,** 1 Kasım 1987)*

Mihail Gorbaçov'un burada sözünü ettiği birikimi daha iyi görmek ve perestroyka düşüncesinin kökenini daha iyi kavramak için, Yuri Andropov'un MK Genel Sekreteri olarak, Marx'ın 100. Ölüm Yıldönümü dolayısıyla yazdığı tarihî bir yazıdan aşağıya aktarılan alıntılar, bu konuda bize bir fikir verebilecek önemde:

"...Sosyalist üretim ilişkileri bir kez temelli yerleştikten sonra bile bazı kimseler bireyci alışkanlıklarını korur, hatta yeniden üretirler. Başkalarının zararı toplumun zararı bahasına kendi çıkarlarını kollamaya, zenginleştirmeye bakarlar. Marx'ın dediği gibi, bütün bunlar emeğin yabancılaşmasının sonucudur ve yabancılaşmanın kendisi ortadan kaldırılmış olduğu halde, bilinçlerden otomatik olarak silinip gitmezler... Marx'ın açıkladığı sosyalist üleşim ilkesi çiğnendiği takdirde hakedilmemiş gelirlerle, toplumun ve dürüst işçiler kitlesinin sırtından geçinen kaytarıcılarla, tembellerle, kötü işçilerle karşılaşmamız kaçınılmazdır. Hoşgörü gösterilmemesi gereken bir şeydir bu. Sistemimizin hümanizmi üzerinde asalakça yaşamaktır. Her yurttaşın maddi refah düzeyini belirleyen şey, herhangi bir kimsenin öznel isteği ya da iyi niyeti değil, çalışma, sadece çalışma ve çalışmanın fiili sonuçları olmalıdır. Böyle bir yaklaşım Marx'ın sosyalist düzende üleşimle ilgili görüşlerinin ruhuna ve içeriğine tamtamına uygun düşen bir yaklaşımdır."

Andropov, bu sorunların salt emir ve yasaklarla çözümlenemeyeceğini, ekonominin düzenlenmesiyle başarılabileceğini, ayrıca otomasyon düzeyinin yetersiz kaldığını, bunu mutlaka geliştirmek gerektiğini söyledik-

▼ *Perestroyka ve Gorbaçov. Konuşmalarında ve yazılarında perestroykanın birdenbire ortaya çıkmadığını belirtiyor.*

ten sonra sosyalist demokrasi konusuna değinerek şöyle diyordu:

"Demokrasimizin daha ileriye götürülmesi, bürokratik 'aşırı örgütlenmenin' ve biçimciliğin önlenmesi, kitlelerin insiyatifini tıkayan ve yıpratan, yaratıcı düşünceyi, emekçi halkın canlı davasını köstekleyen her şeyin giderilmesi gerekmektedir."

Sosyalizmde çelişkilerin ortadan kalkmadığını belirten Andropov,

"İdeolojik düşmanlarımız, bizde de halkın hayatında güçlükler ve düş kırıklıkları ve bazen yeni ile eski arasında çok çetin mücadeleler olduğuna işaret ederek yeni düzeni karalamaya çalışmaktadırlar"

diyor ve sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Evet, bizde de çelişkiler var, güçlükler var... Lenin 'antagonizm ve çelişki hiç de aynı şey değildir, sosyalizmde birincisi ortadan kalkacak, ikincisi sürecektir' diyordu. Bu görüş pratikte doğru çıktı. Öyle ki, uzlaşmaz olmayan çelişkiler bile, şayet gözardı edilirlerse, ciddi çatışmalara neden olabilirler"

Andropov yazısının sonunda hayata ayak uydurabilmek için Marx'ın öğretisinin ileri götürülmesi, her yönde zenginleştirilmesi, maddeci diyalektiğin yaratıcı olarak pratiğe uygulanması zorunluluğuna parmak basarak, toplumsal yaşamdaki kimi fenomenlerin, bilimsel sosyalizmde "uyuşmadığı" ve öğretinin "bunalım geçirdiği"ni iddia eden ve Batılı sosyoloji, felsefe ve politolojiden alınma fikirlerle, onun "yeniden canlandırılması"nı öngören görüşlerin Marksizm adına savunulduğunu dikkati çekip, *"Oysa sorun hiç de iddia edildiği gibi 'marksizmin bunalımı'nda yatmıyor. Sorun başkadır, sorun, kendilerine Marksist diyen bazı teorisyenlerin, Marx, Engels ve Lenin'in teorik düşüncelerinin gerçek kapsamını kavrama ve somut sorunların somut olarak incelenmesinde onların öğretilerinin muazzam entelektüel gücünü kullanabilme yeteneksizliklerindedir"*... diyor ve *"Marksizmin her türden 'düzeltici'lerinin tumturaklı laflarına değer verme, burjuva biliminin sahte icatlarından medet ummanın komünistlere yakışmayacağı"*'nı söyleyerek, bilimsel sosyalizm öğretisinin *"yıpratılması değil, tersine onun arılığı yaratıcı bir şekilde geliştirilmesi için mücadele etmek gerektiğini"* vurguluyor, *"yeni sorunların aşılmasının ve çözüme kavuşturulmasının biricik yolunun bu olduğunu"* belirtiyordu. Bilimsel sosyalizmin *"çağdaş bilim ve kültürde en değerli, en ileri ne varsa hepsine açık olduğunu"* dile getiren Andropov , bu öğretinin *"bugün dünyanın manevi yaşamının çekim merkezi olarak yüz milyonlarca insanın bilincini sardığını"* hatırlatıyor, çağdaş dünyanın tüm karmaşık sorunlarını anlamak, işçi sınıfının ve bütün çalışan insanların devrimci toplumsal-tarihsel yaratıcılığını örgütleyip yönlendirmek görevini teorinin ve mücadele pratiğinin önümüze koyduğu görev olarak niteliyor, bu görevi Marx'ın sözcükleriyle **dünyayı açıklamak ve değiştirmek** olarak özetliyordu. (*Komünist*, Mart 1983)

Görüldüğü gibi, bugün artık bir hayli şekillenmiş olan perestroyka hareketinin sosyal, ekonomik, politik ve kültürel bileşenlerinin ilk verileri söz konusu yazıda mevcuttu.

Gorbaçov'un ve diğer parti yöneticilerinin yayınlanmış metinleri perestroyka hareketinin özünü ve belli başlı yönlerini otaya koyuyor. Perestroyka önce bazı önemli saptamalardan yola çıkıyor:

▶ Dünyanın ilk sosyalist devrimi olduğu için Sovyet devleti emperyalizmin ilk günden beri günah keçisi olmuştur. Önce silahlı dış müdahale gelmiş, bunu İç Savaş izlemiştir. Bu savaşlarda ülke büyük kayıplara uğramıştır. Daha sonra gelen İkinci Dünya Savaşı kaybımızı büyük boyutlara ulaştırmıştır, şimdi de, emperyalizmin silahlanma yarışı sosyalist ekonomiye çok şeyler kaybettirmektedir. Kısacası, Sovyetler Birliği'nin "sosyalizmin kalesi olması" onun maddi ve manevi gelişimini yavaşlatmıştır.

▶ Öte yandan, içte, sosyalist kuruluş açısından kazanılan olağan üstü başarılara rağmen, ciddi hatalar ve başarısızlıklar da olmuştur. Bunların başında, sosyalist demokrasi ve sosyalist kendi kendini yönetme ilkelerinin ihlâli ve ihmali gelmiştir. Sadece sosyalist politik devrimin gerçekleştirilmesi değil, sosyalizmin kurulması da sınıf mücadelesini gerektirir yolundaki bilimsel tesbit Stalin döneminde aşırı noktalara götürülmüş, sosyalist yasallık gözetilmemiş. Sorunların çözümünde, çoğu kez zor öne çıkmış, kişi kültü yaratılmış, katı bir merkeziyetçilik ve bürokratik aygıtlar oluşturulmuş, Leninizmin özü olan kitle demokrasisine kitlelerin siyasal yaşama en geniş ve aktif katılımına önem verilmemiştir.

▶ Daha sonra sosyalist yasallığı yeniden inşa etmeğe girişildiğinde, önemli gelişmeler kaydedilmiş, fakat, bu kez de, demokratikleşmenin maddi temeli olan ekonomik gelişme ihmal edilmiştir. 60'lı yıllardan başlayarak, ekonomik atılımlara girişilmiş, sosyalist ▶▶

70. Yıl Kutlamaları:

Dünya Solunun Ortak Platformu

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin 70. yıl kutlama toplantıları 2 Kasım günü Kremlin'deki Büyük Kongre salonundaki toplantıyla açıldı. Yüksek Sovyet Prezidyumu, SBKP Merkez Plenumu ve Rusya Sosyalist Federasyonu tarafından düzenlenen toplantıya konuk delegasyonlar, Sovyet Cumhuriyetleri'nden delegeler, sendika ve diğer meslek örgütleri, kadın ve gençlik kuruluşları, fabrikalardan, kolhoz ve sovhozlardan seçilerek gönderilmiş emekçiler, bilim adamı ve sanatçılar, kordiplomatik olmak üzere altı bin kişi katıldı.

Toplantıda uzun bir konuşma yapan Genel Sekreter Gorbaçov 70 yıllık sosyalist deneyimi aşamalarıyla, temel politikalarıyla, doğru ve yanlışlarıyla değerlendirdi, perestroykanın önemi ve özellikleri üzerinde durdu, barış ve silahsızlanma başta olmak üzere uluslararası temel sorunlarda partisinin yaklaşımını dile getirdi.

Gorbaçov'dan sonra, Ekim Devrimi'ne genç bir işçi olarak katılmış eski bir Bolşevik, bir Sovyet yurttaşı sıfatıyla 70 yıllık deneyimi özetledi. Daha sonra konuklar ve emekçiler, bilim adamları, kitle örgütü temsilcileri değişmeli olarak söz aldılar.

Konuklardan, sosyalist ülke ve bazı Üçüncü Dünya ülkesi liderlerinin yanı sıra Finlandiya Cumhurbaşkanı ve Sosyalist Enternasyonal Başkan Vekili konuştular. Muhalefetteki komünist ve işçi partilerinden ise Georges Marchais (Fransa), Alvaro Cunhal (Portekiz), Alessandro Natto (İtalya), Mitsuhiro Kaneko (Japonya), Herbert Mies (F. Almanya), Rodney Arismendi (Uruguay) ve Gus Hall (ABD) birer konuşma yaptılar. Çin ve Arnavutluk toplantılara katılmadılar.

İki gün süren bu toplantıyı daha sonra **partiler forumu** izledi. 113 ülkeden 178 parti delegasyonunun katıldığı toplantıda komünist ve işçi partilerinin yanı sıra ilerici ve sol partiler, ulusal kurtuluş hareketleri ve pek çok ülkenin sosyal demokrat partileri katıldılar. Sosyal demokratlar dahil bütün konuşmacılar bu toplantıyı bir dönüm noktası olarak nitelediler, barış, silahsızlanma, açlık, cehalet ve ekoloji konularında komünistlerin, sosyal demokratların ve diğer sol güçlerin uluslararası işbirliğinin, en geniş solun eylem birliğinin mümkün ve zorunlu olduğunu, bu tarihi toplantının bu doğrultuda ilk adım niteliği taşıdığını, benzer toplantıların sık sık yapılması gerektiğini dile getirdiler. Bu görüşleri dile getiren partiler arasında İsveç, Norveç, Danimarka, Fransa, Belçika, İtalya, İspanya, Yunanistan, Avustralya sosyal demokratları ve sosyalistleri de bulunuyordu. Ev sahibi sıfatıyla Mihail Gorbaçov'un yönettiği partiler toplantısı iki gün sürdü.

Dört gün süren toplantılar sırasında akşamları konuk delegasyonlar değişik salonlarda düzenlenen toplantılarda ayrıca konuşmalar yaptılar. Gene ilk günün akşamı Büyük Salondaki kültür gecesinde Sovyet halklarının folklor, müzik ve mizah-hiciv programları sunuldu.

Kutlama çalışmaları 7 Kasım günü Kızıl Meydan'da yapılan geçit töreniyle bitti. Bu yılki törende askeri geçidin çok kısa tutulduğu, buna karşılık Moskova'dan fabrika ve semtlerden gelmiş iki yüz bini aşkın emekçinin geçişinin törenin asıl ağırlığını oluşturduğu dikkati çekti.

70. kutlama törenleri 7 Kasım akşamı Kremlin'de verilen büyük resepsiyonla sona erdi.

70. Yıldönümü Sovyetler Birliği'ndeki yenileme hareketi Sovyet yönetiminin enerjik barış girişimleri nedeniyle tüm dünyada büyük bir ilgi gördü. Bugün dünya kamuoyunun en fazla ilgilendiği konunun Sovyetler'deki gelişmeler, en popüler kişinin ise Mikhail Gorbaçov olmasını, ABD Komünist Partisi Genel Sekreteri Gus Hall, konuşmasının sonunda şu sözlerle dile getiriyordu:

"70 yıldır Amerikalıları 'Ruslar geliyor' diye korkuttular. Oysa şimdi Mihail Gorbaçov 7 Aralık'ta ABD'ye gelecek. Amerikan halkı artık Ruslar'dan korkmuyor, tersine, "Gel Mihail Gorbaçov, konuğumuz ol, ekmeğimizi bizimle bölüş" diyor. Ben sana bir şey söyleyeyim mi, Mihail Sergeyeviç, ABD'ye geldiğinde Başkanlığa adaylığını koy, seçilirsin. Çünkü kamuoyu yoklamaları ABD'de en sevilen kişinin sen olduğunu gösteriyor. Tabii, bu önerimle senin merkez komitende sorun yaratmak istemem, ama ABD Başkanlığı hiç de fena bir iş değildir, hem parası da boldur, yapacak fazla bir şey de yoktur. Golf oynamasını ve ata binmesini öğren, yeter". ■

▲ ***Gorbi'yi seviyorum.*** *ABD'de öylesine popüler ki yakaya takılan rozetlere bile konu oldu.*

demokrasi yolunda yeni adımlar atılmış, yeni bir anayasa yapılmış, emekçilerin siyasal yaşama daha genişçe katılmalarında yeni mesafeler katedilmiştir. Ne var ki, bu süreçte ülkenin karşılaştığı ekonomik, sosyal, yönetsel ve kültürel sorunların üzerine cesaretle gidilememiş, sorunlar ertelene ertelene birikmiş ve toplumun maddi, manevi gelişimi önünde ciddi bir engel haline gelmiştir.

▶ Daha da önemlisi, kitlelerin coşkusu körelmiş, sorunlara ve politikaya ilgileri azalmış, toplum hantallaşmış, durağanlaşmış, bürokrasi ve atalet artmış, mevcut olumsuzlukların köklü bir şekilde değişebileceğine olan inanç azalmış, statükoculuk, kayıtsızlık, duyarsızlık güçlenmiştir.

▶ İşte bu nedenle, varılan noktada sorun tedrici iyileştirmelerle, değişiklerle çözülebilir olmaktan çıkmış, radikal bir dönüşüm kaçınılmaz olmuştur.

▶ Perestroyka, her şeyden önce insanoğlunun yaratıcı gücünü, yığınların dinamizmini, yeniden ruh ve coşku kazanmasını, yani insanın mobilize edilmesini öngörmektedir. Bunu sağlamak için, öncelikle ve özellikle gerekli olan gelişkin ve yetkin bir sosyalist demokrasinin gerçekleştirilmesidir; bu nedenle de, Mihail Gorbaçov'un sözleriyle "Demokratikleşme perestroykanın ruhudur". Perestroyka sosyalizmin hümanist karakterinin şimdiki koşullardaki dışa vurumu olduğu için insanın maddi refahının gelişmesi mutlaka onun manevi, kültürel ve zihinsel zenginleşmesinin hızlandırılmasıyla bütünleşmelidir, bu ise, her şeyin başında, en geniş çalışan kitlelerin sosyal yaşama, yönetime **gönüllü** ve **aktif** katılımının sağlanmasıyla mümkündür. Sosyalist demokrasi tüm ülke sorunlarında en geniş yığınların sürekli olarak dikkatlerinin diri tutulmasını, halkın ve sosyalizmin çıkarlarının küçük büyük demeden her noktada bilince çıkarılmasını ve kitlelerin politikaya nüfuz etmesini, ekonomik, sosyal ve yönetsel kararların, politikaların üretilmesinde kitlelerin nüfuz sahibi olmasını gerektirir.

Bireyci alışkanlıklar emeğin yabancılaşmasının sonucudur ve yabancılaşmanın kendisi ortadan kaldırılmış olduğu halde, bilinçlerden otomatik olarak silinip gitmezler.

Sosyalist demokrasinin sadece ekonomik, sosyal ve siyasal gelişimle değil, manevi ve kültürel gelişimle de doğrudan bağı vardır.

Perestroykanın ikinci yönünü yönetsel olarak niteleyebiliriz. Bu da Parti'nin ve devletin kadro ve personel politikasının perestroyka ruhuna uygun olarak belirlenmesi ve yeniden düzenlenmesidir. Bürokratizme karşı savaş, Parti ve devlet birimlerinin durağanlıktan çıkarılıp dinamikleştirilmesi, her kademede perestroyka'ya ve demokratikleşme sürecine uygun kadrolara insiyatif verilmesi, statükoyu sürdürmek isteyenlerin yerini radikal değişiklikleri yürütebilecek elemanların almasının sağlanması, parti içi demokrasinin geliştirilmesi, alt birimlerin insiyatiflerinin artırılması perestroykanın kadro politikasını oluşturmaktadır. Bu politika; kuşkusuz ki, ekonomik işletmelerin ve yönetimlerinin reorganizasyonunu da içermektedir.

Perestroykanın üçüncü yönü ve başarının asıl güvencesi ekonomik yaşamda yapılan reformlardır. Bu reformlar emeğin verimliliğinin artırılmasını, rasyonel işletmeciliği, üretim ünitelerine özerklik kazandırılmasını, kapasitenin yükseltilmesini, üretimin en son teknolojik gelişmelerden yararlanacak şekilde islah edilmesini, emek yoğun alanların azaltılmasını, teknolojinin modernleştirilmesini, üretimin her alanında otomasyonun gelişkin düzeye getirilmesini, üretimdeki aksaklıkları, hantallıkları, başarısızlıkları doğuran başlıca etkenlerden biri olarak işletme yönetimlerinin ve yöntemlerinin, radikal bir şekilde yeniden düzenlenmesini içermektedir. Konuyu inceleyen Sadun Aren hocamızın da belirttiği gibi, bu ekonomik dönüşümler -kimi iddiaların tersine- hiçbir surette sosyalist ekonomiden uzaklaşma, kapitalizme yönelme ya da sosyalizmden ödün verme değildir.

▲ ***Yeni bir ruh ve dinamizm.*** *Perestroyka ile Sovyet toplumuna dinamizm geldi ama kalıcı bir başarı için daha uzun süre gerek.*

Karşılaşılan Güçlükler

Şunu da belirtmek gerekir ki, perestroyka daha başlangıcında ilk olumlu meyvalarını hemen vermeğe başlamış, özellikle tüm Sovyet toplumuna yeni bir ruh ve dinamizm gelmiştir. Ne var ki, adı geçen sürecin henüz ilk evresi yaşanmaktadır; sorunların kökten çözülmesi, toplumun olgunlaşmış sosyalist toplumda daha ileriye doğru büyük bir transformasyon göstermesi, böylece perestroykanın kalıcı bir başarıya ulaşması uzun bir zamanı gerektirmektedir.

Bu konuda Gorbaçov'un aşağıya aktaracağımız sözleri varılan noktada yönetimin kararlılığını göstermektedir:

"Bazıları her şeyin bir anda ve özel bir çaba harcanmaksızın kendiliğinden değişeceğini umuyorlar. Gene pek çok kimse de şöyle düşünüyor: yeni yöneticiler geldiler, artık şimdi her şey düzelecek, her şey iyi olacak.

"Perestroyka yolundaki en büyük güçlük eski yıllarda hepimizde yer etmiş olan eski düşünce tarzıdır. Hepimiz, Genel Sekreter'den her işçiye kadar, hepimiz bu düşünce tarzını değiştirmeliyiz... bizzat kendimizdeki tutuculuğu yenmeliyiz...

"Aynı güçlüğe sorunların Politbüro'daki tartışılmasında da rastlıyoruz; yepyeni ve yenilikçi kararlar alıyoruz, ama ne zaman ki, bu kararları hayata geçirmenin yöntemlerini konuşmaya başlıyoruz, bir de bakıyoruz ki, biz yenileştirici kararları, yeni görevleri eski yöntemlerle çözmeğe uğraşmaktayız...

"Bizim anlayışımıza göre devrim hiç kuşkusuz bir yaratıdır, bir kopma'dır, eskimiş ve durağanlaşmış olan her şeyden kopmadır, hızlı gelişimi sağlayan her şeydir.

"Hiç kimsenin kuşkusu olmasın, perestroyka, en çok eski tarz çalışmaya alışmış olanlara vuracaktır. Karşımızda hiçbir muhalefet yok, ama bu olgu, çeşitli nedenlerle perestroykayı kabul etmeyenlerle hiçbir çatışma olmayacağı anlamına gelmez. Elbette ki, perestroykanın ilk aşamasında herkes özveride bulunacaktır, ama bazılarınınki geçici özveriler niteliği taşırken, bazıları da, -gelişmemizin önünü tıkamış olan- haketmedikleri, gayrı meşru olarak elde ettikleri ayrıcalıklardan, avantajlardan ve haklardan temelli vazgeçmek zorunda kalacaklardır.

"... tek bir ölçütümüz olacaktır: sosyalizmi güçlendirecek her sese kulak vereceğiz, kucak açacağız. Sosyalizme yabancı olan her şeye karşı ise mücadele edeceğiz, ama tekrarlayayım ki, bu kesinlikle demokratik süreç içinde yapılacaktır.

"İnsanlar içinde bulundukları gönülsüzlüğü bir yana bırakmakta ve sosyal yaşama şevkle katılmaktadırlar. Bunun sayısız yansımalarını görüyoruz. Toplantılarda sert eleştiride bulunanlar da var, miting ve gösteri yürüyüşleri düzenleyenler de. Genel olarak söylersek, demokratik süreç bu gibi spontane gösterileri bağımsız toplumsal eylemin bir yansıması olarak saymakta ve dışarlamamaktadır. Bu tür şeylerin bürokratlar arasında korku kıvılcımı yaktığı ve yasaklara, kısıtlamalara başvurulduğu günleri çoktan geride bıraktık. Buna rağmen kabul edelim ki, henüz tartışma kültürü bakımından eksiğiz. Toplantılarda konuşmacının sözünün divan tarafından kesildiği de oluyor, konuşmacının kişisellik yaptığı ve içi boş sözlerle oyalandığı da. Ama yavaş yavaş, demokrasinin, bürokratik kuralcı aşırılıklarla kıyaslanamayacak kadar iyi bir şey olduğu kavranıyor...

"1917'de Lenin 'devrime başladık, sonuna dek gideceğiz' diyordu; aynı şey perestroyka için de geçerlidir, Parti sonuna kadar gidecektir." (*Moskova Haberleri*, 1 Kasım 87)

Görüldüğü gibi perestroyka bir kampanya değildir, uzun erimli ve köklü bir değişme, bir atılım ve yenileşme hareketidir. Parti, kendisini eleştirmekten başlayarak tüm sorunları olanca açıklığıyla ortaya koymuştur, toplumun her katında, ülkenin her yanında tartışmaya sunmuştur ve gene kendinden başlayarak radikal değişikliğin yolunu açmıştır, kararlı bir şekilde sorunların üzerine gitmiştir. ■

Mikhail S. Gorbaçov, Ekim Devrimi'nin 70. yıldönümü dolayısıyla 2 Kasım günü yaptığı konuşmada Sovyetler Birliği ve dünyadaki gelişmeleri değerlendirdi. Gorbaçov daha önce çeşitli vesilelerle değindiği konuların yanı sıra ilk kez Sovyetler Birliği tarihinin 1920'li-30'lu yılları kapsayan bölümü üzerine değerlendirmelerde bulundu. Gorbaçov'un bu konuda söylediklerini geniş alıntılarla sunuyoruz.

Ekim ve perestroyka:

DEVRİM SÜRÜYOR

Tarihimiz hakkındaki değerlendirmelere siyasi hesaplaşma için değil, geçmişteki kahramanca işlere hakkını vermek, yanılgılardan ders çıkarmak için ihtiyacımız var.

"Lenin'den sonraki dönem, yani 1920'ler ve 1930'lar Sovyet devletinin tarihinde özel bir yer işgal etmiştir. Onbeş yıl kadar bir süre içerisinde köklü toplumsal değişiklikler gerçekleştirildi. Bu süre zarfında gerek sosyalist kuruluş için en elverişli varyantları araştırma açısından, gerekse yeni toplumun temellerini kurmada gerçekten başarılanlar açısından inanılmayacak kadar çok gelişme oldu. O yıllar insanın dayanma gücünün son sınırlarına dek çalışma, keskin ve çok çeşitlilik gösteren mücadele yıllarıydı. Sanayileşme, kolektivizasyon, kültür devrimi, çokuluslu devletin güçlendirilmesi, Sovyetler Birliği'nin uluslararası konumunun pekiştirilmesi, ekonominin ve tüm toplumsal işlerin yürütülmesinde yeni biçimler, tüm bunlar bu dönemde gerçekleşti. Ve hepsinin de yaygın biçimde etkili sonuçları oldu (...).

"Evet, Lenin'den sonraya, 1920 ve 30'lu yıllara gelelim. Parti ve toplumun önünde izlemek üzere Lenin'in sosyalizmi kurma kavramı ve onun devrim sonrası dönemdeki çalışması bulunduğu halde, ileriye doğru yol arayışı hiç de basit değildi. Toplumun gelişmesinin temel sorunları ve hepsinin ötesinde, ülkemizde sosyalizmin kurulup kurulamayacağı sorusu üzerinde keskin ideolojik mücadele ve siyasi tartışmalar oluyordu. Teori ve pratik, sosyo-ekonomik dönüşümlerin alması gereken yön ve biçimlerini; bunları Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu somut tarihi koşullarda sosyalist ilkeler temelinde başarmanın yollarını araştırıyordu. (...)

"Görülüyor ki, söz konusu olan büyük çaplı ve dönüm noktası teşkil eden konular, problemler ve hedeflerdi. Ve tekrar edeyim, Parti bu konularda Lenin'in rehberliğine sahip olmasına rağmen, bunlar üzerinde şiddetli tartışmalar başladı (...).

"Kimi önde gelen yöneticilerin küçük-burjuva tabiatları ağır bastı. Hizipçi bir tutum aldılar. Bu durum Parti örgütlerini altüst etti, onları hayati işlerden alıkoydu ve çalışmalarını engelledi. Söz konusu yöneticiler, Parti'nin büyük çoğunluğu onların görüşlerinin Lenin'in düşünce ve planlarıyla ters düştüğünü, önerilerinin yanlış olduğunu ve ülkeyi doğru rotadan çıkarabileceğini gördükten sonra dahi, bir bölünmeyi kışkırtmaya devam ettiler.

"Bu durum en başta, Lenin'in ölümünden sonra Parti'nin üst yönetiminde aşırı iddialar sergileyerek, Lenin'in onun kendine çok fazla güvenen, daima yalpalayan ve oyun çeviren bir politikacı olduğu şeklindeki düşüncesini tamamen doğrulayan Leon Troçki için söz konusudur. Troçki ve Troçkistler kapitalist kuşatma koşullarında sosyalizmi kurmanın mümkün olabilirliğini reddediyorlardı. Dış politikada devrim ihracına, iç politikada köylüler üzerinde baskı kurmaya, kentin kırı sömürmesine, toplumu yönetmede idari ve askeri yöntemlere öncelik verdiler. Troçkizm, ideologlarının solcu sözde devrimci retorik ardına gizlendiği ve aslında teslimiyetçi bir konumda bulunduğu bir siyasi eğilimdi. Bu, hakikatte Leninizme baştan aşağıya bir saldırıydı. Mesele pratikte ülkemizde sosyalizmin geleceğini, Devrimin kaderini ilgilendiriyordu.

"Bu koşullar altında Troçkizmin yanlış olduğunu herkese göstermek, onun anti-sosyalist özünü sergilemek gerekiyordu. Troçkistlerin, başını Grigori Zinoviev ve Lev Kamenev'in çektiği "yeni muhalefet"le birlikte davranmaları durumu daha karmaşık hale getirmişti. Azınlıkta olduklarının bilincinde olan muhalefet önderleri tartışmalarla Parti'ye tekrar tekrar yüklendiler. Parti saflarında bir bölünme beklediler. Ama son tahlilde Parti, Merkez Komite'nin çizgisinde ve muhalefetin karşısında olduğunu belirtti, muhalefet kısa bir süre sonra ideolojik ve örgütsel olarak çöktü.

"Kısaca, Parti'nin Joseph Stalin önculüğündeki yönetici çekirdeği bir ideolojik mücadelede Leninizmi korudu. Sosyalist kuruluşun başlangıç aşamasındaki strateji ve taktikleri belirledi. Bu politika, Parti üyelerinin ve işçilerin pek çoğu tarafından onaylandı. Troçkizmi ideolojik olarak yenilgiye uğratmada N. Buharin, F. Jerzinski, S. Kirov, G. Ordyonikidze, J. Rujzutak ve diğerleri önemli rol oynadılar.

"1920'lerin hemen sonunda köylülüğü sosyalist yöne sevketmenin yolları üzerine keskin bir mücadele başladı. Bu mücadele, esas olarak, Politbüro'nun çoğunluğu ile Buharin grubu arasında, Sovyet toplumunun gelişmesindeki yeni aşamada yeni ekonomik politika ilkelerinin nasıl uygulanacağı konusunda farklı tavırlar olduğunu gösteriyordu. (...)

"Görüldüğü üzere, o zamanın siyasi tartışmaları Parti'nin gelişiminde sosyalist kuruluşun dönüm noktası niteliğindeki sorunlar üzerine keskin mücadelenin damgasını taşıyan karmaşık bir süreci yansıtmıştır. Sanayileşme ve kolektivizasyon kavramı, katlanılması gereken bu mücadele içinde şekillendi...

"Parti önceden bilinmeyen bir sanayileşme yöntemi belirledi: Dışarıdan bir finansman kaynağına dayanmadan ve hafif sanayinin genişlemesi yoluyla sermaye birikimi için uzun yıllar beklemeden ağır sanayi kurulmaya başlandı. Ülke ve halk için inanılmaz derecede güç olmakla birlikte o şartlarda mümkün olan tek yol buydu. Bu, kitlelerin devrimci heyecanını ekonomik büyümenin bir bileşeni olarak hesaba katan yenilikçi bir adımdı. Sanayileşme ülkeyi tek bir sıçrayışta temelde yeni bir düzeye yükseltti. 1930'ların sonunda Sovyetler Birliği sanayi üretimi bakımından Avrupa'da birinci, dünyada ikinci sırayı alırken gerçek bir sanayi gücü oluyordu. Bu, çığır açan önemde bir emek kahramanlığıdır, özgürleşmiş emeğin kahramanlığıdır, Bolşevik Parti'nin kahramanlığıdır...

"İncelediğimiz dönem aynı zamanda bazı kayıplara da tanık olmuştur. Bu kayıplar bir bakıma yukarıda sözünü ettiğim başarılarla ilintilidir. Kimileri katı bir merkezileştirmenin genel olarak geçerliliğine, kumanda yöntemlerinin her sorunun ve bütün sorunların çözümünde en kısa ve en iyi yol olduğuna inanmaya başladılar. Bu durumun halka ve halkın hayat şartlarına yönelik tavır üzerinde etkisi oldu.

Açıktır ki, kişi kültünün, yasallığın ihlalinin, otuzlu yılların keyfi baskı tedbirlerinin ortaya çıkması Sovyet toplumunda uygun demokratizasyon seviyesinin eksikliği sonucu mümkün olabilmiştir.

"Partide ve devlet yönetiminde bir direktifle yönetme sistemi ortaya çıktı ve bürokratizm güçlendi. Lenin bunun tehlikesi üzerine uyarıda bulunmuştu...

"O yıllardaki durumu anlamak için sanayileşme sürecinde şekillenmeye başlayan ve kolektivizasyon sırasında yeni bir ivme kazanan direktifle yönetme sisteminin ülkenin tüm sosyo-politik yaşamı üzerinde etkili olduğu akılda tutulmalıdır. Ekonomide bir kez oluştuktan sonra üstyapısına yayılan bu sistem sosyalizmin demokratik potansiyelinin gelişmesini sınırlamış ve sosyalist demokrasiyi ilerlemekten alıkoymuştu.

"Ne ki bu söylediklerim o dönemin karmaşıklığını tam olarak görüntülemiyor. Ne olmuştu? Parti'nin en ağır ideolojik-politik sınavlardan geçtiği dönem hakikatte sona ermişti. Milyonlarca insan sosyalist dönüşümleri gerçekleştirme çalışmasına şevkle katılmış durumdaydı. İlk başarılar gözle görünür olmuştu. Bununla birlikte, sömürücü sınıfların düşmanca direnişine karşı mücadele döneminin dayattığı yöntemler şimdi mekanik bir biçimde, koşulların esas olarak değiştiği barışçı sosyalist kuruluş dönemine aktarılıyordu. Ülkede bir hoşgörüsüzlük, düşmanlık ve şüphe atmosferi yaratılmıştı. Zaman ilerledikçe bu politik uygulama genişledi ve sosyalist kuruluş sırasında sınıf mücadelesinin şiddetlenmesi üze- ▸▸

rine yanlış bir 'teori' ile desteklendi.

"Tüm bunların ülkenin sosyo-politik gelişimi üzerinde korkunç bir etkisi oldu ve acımasız sonuçlara yolaçtı. Açıktır ki, kişi kültünün, yasallığın ihlalinin, otuzlu yılların keyfi baskı tedbirlerinin ortaya çıkması Sovyet toplumunda uygun demokratizasyon seviyesinin eksikliği sonucu mümkün olabilmiştir. Açıkça söylemek gerekirse, bunlar yetki suistimalinden kaynaklanan gerçek suçlardı. Parti içinden ve dışından binlerce insan topluca baskıya hedef oldu. Yoldaşlar, acı gerçek budur. Sosyalizm davasına ve Partinin otoritesine ciddi biçimde zarar verilmiştir. Bunu açıkça belirtmeliyiz. Bu, Lenin'in sosyalizm idealini tereddütsüz biçimde doğrulamak için gereklidir.

"Şimdi Stalin'in tarihimizdeki rolü üzerine tartışmalar yapılıyor. O fazlasıyla çelişkili bir kişiliğe sahipti. Tarihi hakikate sadık kalarak Stalin'in hem sosyalizm mücadelesine, onun kazanımlarının korunmasına olan inkâr edilemez katkısını görmeliyiz; hem de büyük siyasi yanlışların, o ve çevresindekilerin yetkilerini kötüye kullanmalarının halkımıza ağır bir bedele malolduğunu, toplum hayatımız için ağır sonuçlar doğurduğunu görmeliyiz. Bazen Stalin'in kanunsuzluklardan haberi olmadığı söyleniyor. Elimizdeki belgeler bunun böyle olmadığını gösteriyor. Stalin'in ve yakın çevresinin Parti'nin ve halkın önünde, topyekün baskı uygulamaları ve kanunsuz hareketlerden dolayı suçu büyüktür ve affedilemez. Bu, tüm kuşaklar için bir derstir.

Troçkizm solcu, sözde devrimci retorik ardına gizlenen ideologlarının aslında teslimiyetçi bir konumda bulunduğu bir siyasi eğilimdi.

"İdeolojik muhaliflerimizin iddia ettiklerinin aksine, kişilik kültü kuşkusuz kaçınılmaz değildi. O sosyalizmin tabiatına yabancıydı, sosyalizmin temel ilkelerinden bir ayrılışı temsil ediyordu ve bu yüzden de haklı gösterilebilir yanı yoktur. 20. ve 22. Kongrelerinde Parti, Stalin kültünü ve bunun sonuçlarını ağır şekilde mahkûm etti. Bir dizi Parti yöneticisi ve devlet adamına, pek çok komüniste ve Parti dışından kişilere, ekonomi alanındaki yöneticilere ve askerlere, bilim adamları ve kültürle ilgili kişilere karşı kasıtlı tahrifatlar sonucu siyasi suçlamalar ve baskılar yöneltildiğini şimdi biliyoruz.

"Bu suçlamalardan pekçoğu özellikle 20. Parti Kongresi'nden sonra geri çekildi. Binlerce masum kurban tümüyle temize çıkarıldı.

"Ne ki adaleti yerine getirme süreci sürdürülmedi ve 1960'ların ortasında fiilen ertelendi. Şimdi Merkez Komite'nin Ekim 1987 Plenumu'nda alınan karara uygun olarak buna tekrar dönüyoruz. Merkez Komitesi Politbürosu bu konularda bilinen yeni olguları ve dokümanları kapsamlı biçimde incelemek üzere bir komisyon kurmuştur. Komisyonun bulgularına dayanarak gerekli kararlar alınacaktır...

"Lenin'den sonraki 1920'ler ve 30'lar döneminin genel bir bilançosunu çıkaracak olursak, çelişkiler ve karmaşıklıklarla dolu, ama gerçekten kahramanca güç bir yolu aştığımızı söyleyebiliriz. Ne büyük yanlışlar, ne de sosyalizmin ilkelerinden ayrılmalar halkımızı ve ülkemizi 1917'de yapılan, seçilen ve yürünmeye başlanan yoldan geri çevirebilmiştir." □

Bavyera'da Hz. Muhammed ve Ermenilerle bir gün

Yorgun argın gelip yattığınız misafirhane odanızda gece yarısı tam uykuya dalarken elinizin üzerinde bir yanma, arkasından da allahsız bir sivrisineğin vızıltısını duyarsanız neler hissedersiniz?

Benim ilk hissettiğim, fena halde bir kaşıntı oldu. Arkasından, "Yandık, bu hayvan beni sabaha dek sokar durur artık" diye uykum kaçtı ama, gene de uyuya kalmışım. Sivrisinek hazretlerinin, Bavyera düklerinin yazlık sarayında da hâzır ve nâzır olması, onunla Almanların da başedememesi fakire anlaşılan gizli bir huzur ve keyif vermişti.

Sabah uyanıp da üççen penceremden bakınca hem gözüm gönlüm açıldı hem de biraz utandım. Bu vızıltılı yaratıklar, sarayın 200 m. ötesinde uzanan Stanberg Gölü kıyısında bulutlar halinde uçuşuyorlardı. Tevekkeli değil, bahçede adım başı rastlanan koca örümcek ağlarına kimseler dokunmayı düşünmemişti.

Münih yakınlarındaki yazlık saray, bugün bir Protestan din ve eğitim kurumunun, Evangelische Akademie Tutzing'in merkezi. Din kurumu dedikse, yanlış anlaşılmasın. Gerçi program 88'de isteyenlere sabah duası ile başlıyor ama, 1987-88 programında dinsel konuların yanında din-dışı olanlar ezici çoğunlukta. Caz konserlerinden tutun, çevre konuları ve AIDS'e kadar. Kurumun Türkiye Araştırmalar Merkezi ile birlikte düzenlediği bizim seminerin konusu ise, Münih Kaplanı Cemalettin hoca Almanları fena endişelendirdiğinden olacak, Türkiye'deki İslami hareketlerle ilgili: "Muhammed auf dem Vormarsch?" (Muhammet Atağa mı Kalktı?")

Seminer dört çalışma grubunda yürütüldü. 1. grupta Türkiye'deki İslam tartışıldı. İslam'ın Türkiye'de, İran'ın aksine, devlet ideolojisi haline gelmediği, ama belli grupların (Türk-İslam Sentezi gibi) devlet yönetiminde etkinlik kazandığı sonucuna varıldı.

Okullarda İslam'ın ele alındığı 2. grupta, din kültürü dersi adı altında yalnızca İslam dininin okutulduğu, bunun da Aleviliği dışlayan bir biçimde sunulduğu belirtildi.

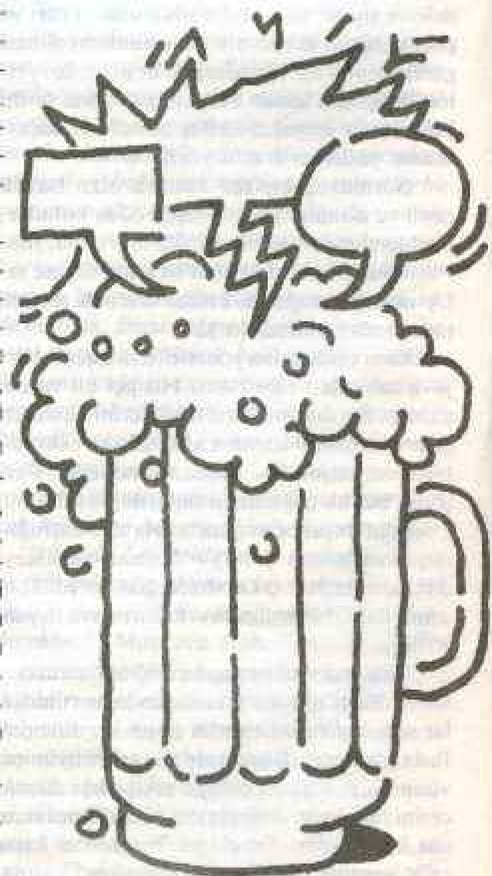
Aleviliğin tartışıldığı 3. grupta çok heyecanlı konuşmalara tanık olunduysa da, asıl 4. grupta kan gövdeyi götürdü. Türkiye'den gelen konuşmacı, Ermeni katliamı konusunda Osmanlı İmparatorluğu'nu savunmanın bir Türk'e düşmediğini söyledi. 1923'de İstanbul Sarayı ile mücadele ederek kurulan T.C., Osmanlıyı, alfabesini bile değiştirecek kadar reddimiras eylemişti. Ama, Ermeni propagandasının son zamanlarda tek yanlı olarak yürüttüğü şartlama kampanyası çok rahatsızlık vericiydi. Ermeniler 1894, 1915 ve 1918 jenositlerinden söz ediyorlardı. Peki, birincisi 1885'te Van'da, ikincisi 1887'de Cenevre'de, sonuncusu da 1890'da Tiflis'te kurulan ihtilalci Ermeni örgütleri Armenakan, Hınçak ve Taşnak'dan ve bunların çalışmaları sonucu 1894'te çıkan Sason ayaklanmasından da söz ediyorlar mıydı? Almanya'da Yahudiler hiçbir eyleme girişmeden jenoside uğramıştı. Ermenilerin 1.Dünya Savaşı sırasında kitle halinde öldürüldüğünü inkâr etmek anlamsızdı ama, durum Yahudilerden çok farklıydı. Bu olayları, bir kere, çokuluslu bir imparatorluktan kopan ulusal kurtuluş mücadelesi olarak görmek gerekirdi. Nitekim aynı işe Ermeniler'den sonra bizzat Türkler girmiş, İstanbul'a rağmen ulusal devletlerini kurmuşlardı. İkincisi, din açısından alınacak olursa, Ermeni olaylarını savaş içinde patlayan bir azınlık-çoğunluk kavgası olarak görmek ve her zaman olduğu gibi en fazla zararı azınlığın uğradığı sonucuna varmak, tarihsel gerçeklere daha yakın olurdu. Yoksa, Ermenilere Osmanlı İmparatorluğu'nda 1894'e dek "millet-i sadıka" denmiş olması neyle açıklanacaktı?

Toplantı sona erince Almanlar, ilk kez bir Türk'ün bu konuları alışılmışın çok dışında ele aldığını, bundan çok etkilendiklerini söylediler. Demek ki, "Aa, Ermenileri kim öldürmüş, haberimiz yok!" demeyi artık bırakmanın zamanı gelmişti.

Seminerin ikinci günü sonunda şu olgu ortaya çıktı: İslam Almanya'da gayri resmî olarak kabul görmeye başlamıştı. Bunun belirtisi, Kuzey Ren-Vestfalya ve Hamburg eyaletlerinde hazırlanan okul program ve kitaplarına artık İslam konusunun alınmış olmasıydı. Amaç, hem Alman çocuklarını İslam hakkında bilgi sahibi kılma, hem de Türk çocuklarını Kuran kurslarında Milli Görüş'lerin, Süleymancıların ve Cemalettin hocaların elinde kalmaktan kurtarmaktı.

Türk MEB'nın onayladığı bu deneme projesi fikrine bu gruplar açıktan karşı çıkamıyorlar. Sadece, kitapların içeriğinin ne olacağını bilmek istediklerini, ayrıca dersleri de inanmış Müslümanlardan başkasının veremeyeceğini söylüyorlar. ■

Baskın ORAN/Münih

Nükleer Savaşa Karşı Hekimler'in Uluslararası Birliği Başkanı Prof. Lown:

ZİRVEDE ÜÇÜNCÜ TARAF, DÜNYA BARIŞ GÜÇLERİDİR

Bugün, bir tek günde dünyada silahlanmaya 2.8 milyar dolar harcanacak. Herhalde Türkiye'de eğitim, sağlık ve diğer insani gerekler için harcanandan fazla bir miktar olmalı bu.

Tıp literatürüne aşina olanlar Prof. Dr. Bernard Lown'u kardiyoloji dalında, özellikle kalp atışındaki ritm bozukluklarının sınıflandırılması alanındaki seçkin çalışma ve katkılarından tanıyorlar. Ama çok daha fazla sayıda insan Prof. Lown'un adına bir başka vesileyle aşina. Prof. Lown, 1980 yılında başta Sovyet meslektaşı -şimdi SSCB Sağlık Bakanı- Prof. Yevgeni Çezov olmak üzere bir grup meslektaşı ile birlikte kuruculuğunu yaptığı Nükleer Savaşa Karşı Hekimlerin Uluslararası Birliği'nin (IPPNW) ABD'li başkanı. Örgütün diğer başkanlığını ise Dr. Çezov'un bakan olmasından bu yana Dr. Mikhail Kuzin üstlenmiş bulunuyor.

İnsan haklarının en temelini oluşturan yaşama hakkına yönelik nükleer savaş tehdidinin önlenmesi için yıllardır yorulmak bilmez bir uğraş içerisinde olan Prof. Dr. Bernard Lown, 10 Aralık İnsan Hakları günü dolayısıyla sorularımızı yanıtladı.

▶ **Prof. Lown, söyleşimize nükleer silahlanmanın insanın yaşama hakkına yönelttiği tehdit üzerine görüşlerinizi sorarak başlamak istiyorum.**

Sanıyorum mesele çok açık. İnsan iç huzurundan yoksun edilmişse insan haklarından ne ölçüde söz edilebilir? Sürekli olarak bir yok olma tehdidi ile karşı karşıyaysanız huzurlu olmanız mümkün değildir. Bu sürekli huzursuzluk, sürekli bir stres demektir. Bir doktor olarak böyle bir sürekli stresin insan sağlığına büyük zararlar verdiği görüşünü taşıyorum. Düşünün, siz, ben, hepimiz her an ölebiliriz. İnsan bunu bilerek huzurlu yaşayabilir mi?

Yine şöyle bir bakın. Ne yana baksanız bir yığın halledilmesi gereken problem var, sağlık, eğitim, barınak, insani hizmetler, çevre... Ve silahlanma yarışı devam ettiği müddetçe bunlar çözülemez. Çözülmesi mümkün değil. Çünkü dünyanın kaynakları sonsuz değil, bir seçim yapmak durumundayız. Dünya her saniye silahlanma için 30 bin dolar harcıyor. Diyelim ki sizinle burada 30 dakika görüşeceğiz, bu 30 dakika içerisinde dünyada silahlanmaya 54 milyon dolar harcanmış olacak. 54 milyon doların ne demek olduğunu tasavvur edebiliyor musunuz? Bu 54 milyon dolarla mesela Türkiye'de ilkoğretim için neler yapılabileceği biraz olsun gözünüzün önüne gelebiliyor mu? Bir adım daha gidelim. Bugün, bir tek günde dünyada silahlanmaya 2.8 milyar dolar harcanacak. 2.8 milyar doların ne olduğunu şekillendirmek güç. Herhalde, yine Türkiye'den örnek verirsek, ülkenizde eğitim, sağlık ve diğer insani gerekler için harcanandan fazla bir miktar olmalı bu. Ve tüm bu miktar bir tek günde silahlanmaya harcanıyor.

▶ **IPPNW kuruluşundan bu yana nükleer silahsızlanmanın sağlanması yolunda ısrarlı bir çaba sürdüregeldi. Bugüne kadar neleri başarabildiniz? Karşılaştığınız güçlükler neler?**

Bu zor bir soru. Başarılarımızla ilgili birkaç unsur var. İlk olarak, diğer kurumlar, örgütler, toplum tarafından tanındık. Bunun bir göstergesi aldığımız bir dizi ödüldür, örneğin UNESCO Barış Ödülü, Nobel Barış Ödülü, Gandhi Ödülü bunlardan ilk akla gelen birkaçı. Daha önemlisi Batı'da ve Sovyetler Birliği'nde kamuoyu üzerinde etkimiz oldu. Biraz sonra değineceğim nedenlerle Sovyetler Birliği'nde sesimizi daha fazla duyurduk. Kamuoyu üzerindeki etkimizin kanıtı nedir? Her şeyden önce bugün artık ABD'de bir nükleer savaşın mümkün ve kazanılır olup olmayacağı üzerine tartışmalar bitmiştir. Nitekim Başkan Reagan 1984'teki Kongremize ilk kez gönderdiği mesajda bir nükleer savaşın asla çıkmaması gerektiğini ve böyle bir savaşın kazanılamayacağını söylemiştir. Kısaca şunu söyleyebiliriz: Kamuoyunu, zirvenin bir üçüncü tarafının da bulunduğu ve bunun dünya barış güçleri olduğu konusunda etkiledik.

Güçlüklerimize gelince, bunu şöyle formüle edebilirim: Eğer insanlara yeterince etkili biçimde ulaşabilseydik, nükleer silahlanma yarışı biterdi. Çünkü getirdiğimiz argümanlar öylesine ikna edici, öylesine doğru, öylesine bilimsel temele dayalı ve öylesine çelişkiden uzak ki, insanlara ulaşabildiğimiz anda bu yarışın sürmesini imkânsız hale getirmek mümkün. Ama bunu yapamıyoruz. Çünkü insanlara ulaşmak, kamuoyuna ulaşmak radyo ya da televizyondan bir kere seslenmek demek değildir; ancak sürekli seslenirseniz ulaşabilirsiniz. Mesela reklâmları ele alalım, reklâm müziği ve görüntüsünü defalarca, tekrar tekrar izliyorsunuz. Reklâmlarını yapanlar bunu milyonlarca doları ya da markı sokağa atmak için yapmıyorlar. Aynı şeyi bin kere tekrarlarlarsa sizin düşünüşünüzü etkileyebileceklerini biliyorlar. Yani milyarlarca doları ▶▶

◀ **Prof. Lown.** *Kardiyoloji dalında seçkin çalışmalarının dışında nükleer silahlara kesinlikle karşı olmasıyla da ünlü.*

siz başka türlü düşünesiniz diye harcıyorlar. Bizim böyle kaynaklarımız yok, bu yüzden insanlara ulaşamıyoruz.

Sovyetler Birliği'nde ise kamuoyu bizi çok daha fazla tanıyor, çok daha derin etkimiz var. Orada çalışmalarımızı son derece önemli gördüler, tüm belgelerimizi, dokümanlarımızı yayınladılar, yayınlarımızı tanıttılar. Böyle bir ilginin beni şaşırttığını itiraf etmeliyim. Sovyetler Birliği'nde ABD'ye kıyasla daha fazla tanınıyorum.

▶ IPPNW, gezegenimiz bir nükleer savaş tehdidinden kurtulana dek her yıl dünya kongresi toplama kararında, nitekim bunu yapıyor. Bir de "reçete"niz var: Nükleer silahsızlanma ve bunun ilk adımı olarak moratoryum. Bu arada çeşitli temaslar sürdürüyorsunuz. ABD ve SSCB yöneticileri ile ilişkilerinizde edindiğiniz izlenimleri biraz aktarır mısınız?

Sovyet yönetimi ile ilgili bölümü cevaplamak daha kolay, zira Sovyet yönetiminin en alttan en üste, tüm kademelerindekilerle çok sayıda temasımız oldu. Gorbaçov ile şahsen üç kez görüştüm. Görüştüğümüz uzun saatler boyunca kendisinin baş endişesinin nükleer tehdit olduğuna ikna oldum. Gorbaçov ikibuçuk yılda 25'ten fazla silahsızlanma önerisi getirdi. Gizli askeri tesislerin ziyaretine, nükleer deneme alanlarında sismik gözlemlere olanak sağladı. Daha önemlisi nükleer denemeler tek taraflı olarak 18 ay süreyle durduruldu. ABD'deki askeri-sanayi kompleksi her türlü meydan okumaya karşı durabilir, ama glasnostun genişlemesi karşısında dayanabileceğini sanmıyorum.

Ne yazık ki Amerikan tarafıyla bu türden görüşmelerimiz olmadı. Dışişleri Bakanlığı'nda birkaç kez görüşme yaptık ama Reagan'la bugüne dek görüşebilmiş değiliz.

▶ Prof. Lown IPPNW'nin faaliyetinin tıp mesleğinin, tıp ahlâkının kaçınılmaz bir gereği olduğunu sürekli vurguluyorsunuz. Buna karşılık Türkiye'de doktorların benzer doğrultuda faaliyetinin "konunun uzmanı olmadıkları ve açıklamalarının kamuoyunda panik yaratabileceği" gerekçesiyle yasaklanmış olmasını nasıl karşılıyorsunuz?

Bu sorunuzu bir kaç şekilde cevaplandırmak isterim. İlk olarak uzmanlık meselesini ele alalım. Doktorlar nükleer savaşın tıbbi sonuçları konusunda uzmandır. Bu tıbbi sonuçların neler olabileceği ve neler yapılabileceği konusunda doktorlardan daha uzman kim var? Politikacıların yanıklar ya da radyasyon konusunda uzman oldukları kuşkusuz söylenemez. Bir nükleer santralde, diyelim ki Türkiye'de böyle bir bir santralde bir kaza olsa, kazanın sonuçlarıyla uğraşmak için kimi çağıracaksınız? Politikacıları mı, fizikçileri mi yoksa doktorları mı? Bir nükleer santralde patlama olsa, ya da bir nükleer bomba patlasa kimden yardım isteyeceksiniz? Doktorlardan, öyle değil mi? Dahası doktorlar başka konularda da bilgi sahibidir, mesela kitle psikolojisi üzerinde bir nükleer savaşın tetiğini çekmeye yönelik girişimlerin etkisini belirlemede, mesela teknolojik aksaklıklar konusunda.

Ne ki meselenin daha derin, uzmanlık gerektirmeyen bir yönü var. Bir şeyler gözden gizlenmek isteniyorsa, insanlar katılımdan alıkonuyorsa ve demokratik olmayan uygulamalar geliştiriliyorsa, bu işleri güçleştiriyor. Ama demokrasinin temel öncülünü kabul ediyorsanız yani insanların kendilerini yönetecek kişileri seçme hakkını tanıyorsanız durum başka. Bu hakkı kabul ederken, insanların derin uzmanlık gerektiren pek çok konuda nihai bir karar vermeleri gerektiğini biliyorsunuz! Ülkeyi kim yönetecek? Siyaseti ve gelişme doğrultusunu kim yönlendirecek? vb. Böyle bir karar vermeleri konusunda güvendiğinizi belirttiğiniz insanların kendilerinin yaşayıp yaşayamayacağı, çocukların yaşayıp yaşayamayacağı, Türkiye toplumunun yaşayıp yaşayamayacağı konusunda söz sahibi olmalarına neden izin verilmesin? Görülüyor ki, sözünü ettiğiniz argüman son derece anlamsız. ■

Türkiye Nükleer Savaşın önlenmesi için Hekimler Derneği tekrar çalışmalarına başladı...

Nükleer savaş gibi 'hassas' bir konuda yapacağı açıklamalarla halkta panik yaratacağı ve kurulması yasaklanmış derneklerden olduğu iddiasıyla 30.4.1987 günü Ankara Valiliği tarafından çalışmaları durdurulan Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Hekimler Derneği, Ankara 5 no'lu İdare Mahkemesinin yürütmeyi durdurma kararı vermesi üzerine tekrar çalışmalarına başladı. Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Hekimler Derneği'nin söz konusu iddialarla 'kurulması yasaklanmış' derneklerden sayılması özellikle uluslararası alanda tepkilere neden olmuştu. Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Uluslararası Hekimler Birliği'nin (IPPNW) Moskova'da yapılan 7.Dünya Kongresinde Yürütme Kurulu, Türkiye'deki nükleer savaş karşıtı hekim grubunun örgütlenme çabalarının sürekli desteklenmesini benimsemiş, birliğin Ortak Başkanı Dr.Bernard Lown 14 Eylül'de Başbakan Özal'a gönderdiği mektupta, 'nükleer savaşa karşı hekimler derneği kurmak için yapılan başvurunun reddinin, yeniden ve ivedilikle gözden geçirilmesini'' istemişti.

Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Hekimler Derneği yöneticilerinin Ankara 5 no'lu İdare Mahkemesine açtıkları, Ankara Valiliği'nin dernek çalışmalarının durdurulmasına ilişkin kararının iptali istemli dava 30.9.1987 tarihinde 'derneğin faaliyetinin durdurulmasının açıkça hukuka aykırı olduğu ve yürütmenin durdurulması gerektiği' şeklinde sonuçlandı. Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Hekimler Derneği'nin tüzük amaçları doğrultusunda çalışmalarına başladıktan sonra yaptığı ilk basın açıklamasında, Avrupa'dan kısa ve orta menzilli füzeler sökülürken Türkiye'nin öneminin bir kat daha arttığı belirtildi. ''Nükleer füzeler sadece Avrupa ve Türkiye'den değil tüm yeryüzünden kaldırılmalıdır'' diyen dernek, binlerce kilometre ötedeki bir santral kazasının bile Türkiye'yi nasıl etkilediğinin görüldüğünü ve yaşandığını, bu nedenle de Türkiye topraklarında konuşlandırılacak nükleer füzelerin Türkiye'de yaşayan insanları yok sayacağını, buna izin verilmemesini ve Türkiye topraklarının bir tehdit aracı olarak kullanılmaması gerektiğini açıkladı. ■

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ I. İNSAN HAKLARI KURULTAYI ÇALIŞMA PROGRAMI

12 Aralık 1987 Cumartesi
- 9.30 Açılış - Yabancı ve Yerli Konukların Konuşmaları
- 10.30 İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Muzaffer Sencer, R.Aybay, M.Soysal
- 14.00 Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinin Türk Hukukuna Etkileri Rona Aybay, Fazıl Sağlam, Muzaffer Sencer
- 15.30 Geri Kalmış Ülkelerde ve Türkiye'de İnsan Haklarının Durumu ve İhlalleri Gencay Şaylan, Muzaffer İ. Erdost, Mehmet Tandoğan
- 17.00 Açık Oturum, Konu: Ölüm Cezası, Nevzat Helvacı, Nusret Fişek, Mahir Can Ilıcak, Eralp Özgen, Nevzat Toroslu

13 Aralık 1987 Pazar
- 9.30 Demokrasi-Barış-İnsan Hakları İlişkisi Mahmut Dikerdem, Haluk Gerger, Gencay Şaylan
- 11.00 Düşünce, Anlatım ve Örgütlenme Hak ve Özgürlüğü, Bahri Savcı, Halit Çelenk, Cem Eroğul
- 14.30 Ekonomik ve Toplumsal Haklar Mesut Gülmez, Sadun Aren, Alpaslan Işıklı
- 16.00 1982 Anayasası, Diğer Yasa ve Düzenlemeler Önünde İnsan Hakları Fazıl Sağlam, Bahri Savcı, Mümtaz Soysal
- 17.30 Kurultay Bildirgesi

Nice 29 Kasımlara...

Büyük imparatorluğun yarı korku, yarı övünç kaynağı olan manevi mirasını kuru ekmeğe katık edip "memnun ve mütevekkil" ve itaatkâr bir halk olarak yaşayıp gelmişiz.

Uğur Mumcu 12 Mart döneminde cezaevindeyken, tahliye olanlardan biri vedalaşma sırasında, dışarıdan bir şey isteyip istemediğini sormuş. Uğur Mumcu'nun cevabı şöyle: "Şu halkımıza söyle de gelip bizi kurtarsın artık..". Dünyada öyle kafası kızıp ikide bir cezaevi basan, "ipten adam alan" halk pek yoktur ama uğrunda çile çekenlere karşı bunca duyarsız olmayı bizdeki kadar iyi beceren halk da azdır herhalde.

Bırakın duyarsızlığı, başkaları için karşılıksız bir özveriyi göze alanlara karşı, bizde biraz tersine bir duyarlılık vardır. Arka çıkmak bir yana, böyleleri küçümsenir, adı "enayi"ye çıkar. Biraz ileri gidenlere de kuşkuyla bakılır: "Gizli bir hesabı vardır", "komünisttir", "casustur" falan denir.

Bir Türk aydını olarak benim de, bu "büyük hasletleri" hazırlayan koşullar konusunda kafa yormak gibi mazoşist bir alışkanlığım olduğunu tahmin edersiniz. İşte yine böyle bir mesai sırasında elime bir kitap geçti. Bu aslında gerçek bir kitap değil, Richard D. Robinson adlı Amerikalı bir araştırıcının (?) 1949-1954 yılları arasında Gaziantep ve Ankara çevresinde yaptığı incelemelerle ilgili olarak hazırlayıp Amerika'ya ilettiği raporlar. Bir kısmının üzerinde "yayımlanamaz" diye de bir damga var. Bu raporlar daha sonra, 1965'te "Türkiye Mektupları" adı altında, "Robert Kolej" tarafından "Amerikan Barış Gönüllüleri" için çoğaltılmış. Asıl amacı ne olursa olsun, her biri gerçekten titiz sosyolojik gözlemlere dayanan raporlarda 2. Dünya Savaşı sonrası dönemini yaşayan Türkiye ile ilgili, çok ayrıntılı toplumsal kesitler anlatılıyor. Bunlarda, incelemenin yapıldığı bölgenin ekonomik yapısı, halkın günlük yaşamı, eğitimi, sağlığı, beslenmesi, dini, ahlak anlayışı, siyasi eğilimleri ve daha akla gelebilecek birçok konuda bilgiler var. Bu gözlemlerin bir bölümünde Robinson, Anadolu halkının "komünizm" konusundaki tavrını ele alıyor ve "içler acısı yaşama koşullarına, zenginliğin apaçık eşitsiz bölüşümüne" ve Sovyetlerle yakın komşuluğa karşın, komünizmin Anadolu'da hiçbir "ilerleme" kaydedemediğini vurguluyor. "Türk köylüsünün antikomünist eğilimlerinin, milliyetçilikten, dini inançlardan ve Rus karşıtlığından çok daha temeldeki dinamiklerle açıklanabileceğini" ve köylünün esas olarak komünist yaşam tarzına karşı olduğunu ileri sürüyor. Çünkü diyor Robinson, "Anadolu köylüsü bireycidir", "Anadolu köylüsü kapitalisttir", "Anadolu köylüsü siniktir", "Anadolu köylüsü korkaktır" ve "Anadolu köylüsü kuşkucudur".

Bilimsel değeri ve amacı ne olursa olsun, Robinson'un 1949 tarihli raporları, aradan geçen 38 yıla karşın, gerçekliğini bence bir oranda koruyor.

Toprağa geç yerleşmemizden mi, köylülükten kurtulamayışımızdan mı, "güçlü merkezi devlet" geleneğinden mi, İslam dininden mi, yoksa İbn-i Haldun'un dediği gibi, buraların havasından suyundan mı? Her ne hikmetse, ulus olarak, özgürlük, eşitlik, hak, adalet gibi insan değerlerinin kazanılması yolunda yaşanan tarihsel serüvenlerin hep dışında kalmışız.

Üç kıtaya yayılan büyük imparatorluğun, yarı korku, yarı övünç kaynağı olan manevi mirasını, kuru ekmeğe katık edip "memnun ve mütevekkil" ve itaatkâr bir halk olarak yaşayıp gelmişiz. Kurtuluş Savaşı'yla yükselen yenileşme heyecanı ve atılım dalgası 5-10 yıl içinde eriyip gitmiş, reformcu devlete karşı geleneksel değerlere, dine, fese, serpuşa, şalvara sahip çıkmaya çalışmışız. İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika'ya hayranlık duymuş ama içten içe Nazileri tutmuşuz. Aç kalmışız, susuz kalmışız ama hiç eksilmeyen bir kararlılıkla, "komünizme karşı mücadele ruhumuzu" ayakta tutmuşuz. CHP'nin tek parti döneminde, jandarma baskısına, yokluğa, yoksulluğa karşı sesimiz soluğumuz çıkmamış da, "yoksul köy çocuklarını alıp Köy Enstitülerinde komünistlik öğretiyorlar" diye kıyametler koparmışız.

Derken çok partili dönem gelmiş, DP'ye dört elle sarılıp onu iktidara getirmişiz. Tarihimizde ilk kez, halk olarak, demokratik seçimlerle bir hükümeti değiştirmişiz. Türkiye dış dünyaya açılırken, ülkeye girmeye başlayan Dolar'la birlikte, Amerikan hayranlığı alıp yürümüş. Demokrat hükümetimiz, onun gönüllü bekçiliğini üstlenmiş. Millet Meclisi'ne bile danışmadan Kore'ye asker göndermeye karar vermiş, biz de düğün-bayram ederek ta Kore'lere kadar gidip "şân olsun" diye, alay halinde "şehit mertebesine" erişmişiz.

Demokrasinin dikenli yollarında tökezleye tökezleye ilerlerken, adı solcuya çıkmış sanatçıların, bilimcilerin, aydınların hayatını karartarak, 3-4 yılda bir Harbiye zindanlarında ve Sirkeci emniyetinde bu birkaç yüz insana eziyet ederek "memleketi komünizmin kucağına oturmaktan kurtaran" yöneticilere alkış tutmuşuz. Aynı yöneticiler Yassıada'da yargılanıp asılırken de neredeyse asanlara alkış tutmuşuz.

1961 Anayasası'nın getirdiği bazı demokratik olanaklardan yararlanarak kurulan sol partiler, dernekler, sendikalar çevresinde oluşan sosyalist muhalefete hep kuşku ile bakmışız, söylediklerine zaman zaman aklımız yatsa da onlara oy vermeye ya da omuz vermeye hiç elimiz gitmemiş.

"Devletin güvenlik kuvvetlerine yardım ediyoruz" diye sokaklarda solcu avlamaya başlayan sağ militanları soğukkanlılıkla seyretmiş, buna karşı sol militanlar silahlanınca "komünist ihtilal geliyor" feryatlarıyla ortalığı ayağa kaldıranların safında yer almışız. İşler çığrından çıkıp 2. ve 3. askeri darbeler olmuş, devlet bu kör döğüşünün asıl yüklü faturasını sola kesmiş, binlerce genç, eziyet, işkence, zulüm görmüş, meclisler dağıtılmış, partiler, dernekler, sendikalar kapatılmış, sivil dönemde çoğunluğumuzun "yoluna baş koyduğu", kimimizin evladını koyun gibi kurban etmeye kalktığı parti liderleri gözaltına alınmış, biz bütün bunları kılımız kıpırdamadan seyretmekle kalmamış bir de yeni dönemin güçlülerine destek olmuşuz. Halk oylamasında, bütün temel hak ve özgürlüklerimizi, çalışanların her türlü direnme ve örgütlenme haklarını sınırlandıran, demokrasimizin sadece bugününü değil geleceğini de ipotek altına alan 1982 Anayasası'nı yüzde 92 gibi görülmemiş bir çoğunlukla onaylamış, 12 Eylül'ün başındaki generali 9 yıl süreyle Cumhurbaşkanı seçmişiz. Yüzbinlerce üyesi olan koca bir işçi sendikaları konfederasyonunun yöneticileri idamla yargılanmış, o yüzbinlerce üye dahil olmak üzere kimse istifini bozmamış, birkaç yüz okur-yazar solcu dışında mahkemeleri izleyen hatta haberleri dinleyen bile olmamış.

Dar gelirlisi, yoksulu, işçisi, işsizi ve köylüsüyle, elimize geçen her fırsatta sermayeden yana olduklarını gizlemeye bile gerek duymayan partileri desteklemişiz. **Futbol** ve **din** dışındaki hiçbir alanda, kendiliğinden ortak bir bilinç geliştirememiş, ortak tavır alamamış ve ortak eylemde bulunamamışız. Doğası gereği ortak çıkarlarını ortak eylemlerle savunmak durumunda olan işçi sınıfı bile, "bin nazla" sendikal örgütlenmeye gitmiş, kısa vadeli ekonomik çıkarlarının ilerisine geçen hiçbir hedefe doğru ciddi bir yöneliş göstermemiş, kendi bağımsız siyasetine sahip çıkmamış.

Şu doğan günün altında "durum vaziyet" böyleyken, Türkiye'deki sosyalistler oldum olası halkın her yaptığında bir "keramet" bulur, onun sağ duyusuna diller döker, apaçık saçmalıklarında bile "engin deney birikiminin", uzak görüşlülüğün, soyluluğun izlerini bulmaya çalışırlar. Kimileri suyuna giderek, nasihat ederek, adım adım onu değiştirmeye uğraşır, kimileri de "onun öyle görünmesine bakmamak gerektiğini, aslında içten içe kaynadığını, yakında kafasının kızacağını ve ortalığı duman edeceğini" düşünür, kendilerini "o güne" hazırlarlar. Bu büyük (!) görüş ayrılığı yüzünden de, bir türlü yanyana gelemez, birbirlerini suçlamadan duramazlar.

Oysa sevgili halkımızın kafasının ne bugünden yarına kızacağı var, ne de nasihatten anlayacağı var. Bu yüzden, 29 Kasım seçimleri gibi daha nice "musibetler" görmeye alışmamız, sonuçlarına katlanmamız ve o günlere kadar beraber yaşamayı, beraber beklemeyi, beraber öfkelenmeyi öğrenmemiz gerekiyor. ■

Emil Galip Sandalcı tabuların üstüne gidilerek çok şey başarılacağına inanıyor

BİR DON KİŞOT

Türkiye'de, biraz olanak olsa, toplum kendi kendine kaybedilen zamanı kapatacak bir gelişme gösterecektir. Haklarına sahip olma, sorunlarına çözüm arama bakımından.

Sizi biraz kendi ağzınızdan dinleyebilir miyiz?

İstanbul Üniversitesi'nde iktisat okudum. Sevdiğim için değil. O yıllarda en işe yarayacak şeylerden biridir diye göründüğünden. Sonra da Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim master'ı yaptım. İki yıl Harvard Üniversitesi'nde okudum. Yine eğitimle ilgili.

▶ **Eğitime neden ilgi duydunuz?**

Burada babamın bir okulu vardı. Güya dönecektim de o okulda eğitimci olacaktım. Ama döndüğümde bir de baktım, İstanbul'un şehirleşmesi içinde, bizim okul istimlak edilmiş, kapatılmış. Bir reklâm şirketinde çalışmaya başladım. O arada Tercüman gazetesi bir yarışma açmıştı. Fıkra yazarlığı yarışması. Birkaç fıkrayla katıldım. Sonuçta Ahmet Kabaklı de ben yarışmanın birincileri olduk. Tercüman'da böylece köşe yazarlığına başladım. Gazeteciliğim de doğrudan köşe yazarlığı ile başlamış oldu. Sonra bir sürü değişik iş de yaptım. Altı yıl boyunca TRT'de yurt dışı yayınların yöneticiliği, Yeni Gazete Ankara temsilciliği, Devlet Planlama Teşkilatı'nda basın ve halkla ilişkiler müdürlüğü, Amerikan yardım heyetinde araştırma uzmanlığı, Vatan, Ulus, Yeni Ortam, Demokrat gazetelerinde yazarlık... 12 Eylül'den sonra gazetecilik dünyasında bana yer kalmadı.

Bizde bir Keloğlan motifi vardır. Kel, sümüklü, çirkin, kimsesiz biri. Devleri, padişahları göğüslemeye kalkar. Türkiye'de Keloğlan'a sempati beslenir.

▶ **TRT deneyiminiz ilginç olmalı...**

1961 Anayasası'nın ürünü olan iki önemli kuruluştan biriydi o sırada TRT. İkincisi de Devlet Planlama Teşkilatı'dır. Gerçekten de iyi düşünülmüş, özerk yasalarla biçimlendirilmiş kurumlardır bunlar. 359 sayılı TRT yasası, Türkiye için BBC'den bile bağımsız bir TRT öngörüyordu. Uygulansaydı çok iyi olurdu belki ama Türkiye'ye göre çok ileri bir şeydi o yasa. Öyle bir kuruluşu yaşatabilmek zordu. Kendi geleneğini oluşturacak, yaşatacak, üstelik tüm baskılara karşı da bağımsızlığını koruyabilecek bir kurum... Bu, büyük bir ahlâki ve ruhsal güç ve denge gerektiriyordu. Elbette zordu. Benim personel temsilcisi olarak içinde bulunduğum yönetim kurulu, üyelerine tek tek bakıldığında belki de böyle bir şansa sahipti ama kullanılamadı. Usulsüz bir Musa Öğün tayiniyle işimiz bitirildi. Bitmekle de kalmadı, görev başında komünizm propagandası yaptığım iddiasıyla içeri alındım. İlk tutuklanmam böyle oldu. Beş ay kadar kaldıktan sonra tabii beraat ettim. Türkiye'nin propagandasını bana teslim etmişler, sonra da neyle suçluyorlar! Durumun tutarsızlığını kendileri de farkettiler. Ama TRT'den de attılar...

▶ **Bir de uçak kaçırma işi vardı, değil mi?**

TRT olayından bir süre sonra, ikinci kez içeri alındım. Uçak kaçırma iddiasıyla. Uçak kaçırma işiyle hiçbir ilgimiz yoktu tabii. O konuda ne oyunlar döndü, tam olarak bilmiyorum. Yalnız beni büyük bir tantanayla götürmeye geldiklerinde çok şaşırdığımı hatırlıyorum. Balkonda çiçek suluyordum. Bir de baktım ki, çelik yelekli ekipler, askerler, binayı sarmışlar... Aldılar beni, MİT'e götürdüler. Orada işkence başlayınca, uçak kaçırmakla suçlandığımızı öğrendim.

▶ **Altan Öymen de aynı biçimde suçlanıyordu, değil mi?**

Altan'lar sonra geldiler. Benim evimde 30 yaşlarında, İlhan Kalaylıoğlu diye bir arkadaş kalıyordu o günlerde. Sonra öldü. Hapisteyken tanıdığım bir yayıncıydı. Ben de karımdan yeni ayrılmışım, ev bomboş. Koşulları daralmış, "gel, kal" dedim. Ayrıca bir de, gecekondusunun basıldığını, arkadaşlarının götürüldüğünü söyleyip yine benim eve sığınmış bir başka çocuk var. Sonradan bu çocuğun, polisin çengel attığı biri olduğunu öğrendik. Bizden bilgi alabilmek için onu kullanmışlar. İlhan'ın Abdi adında, Sıhhiye'de bir fotoğraf stüdyosu olan bir arkadaşı var. Sık sık ona gidiyor. Abdi, doğrudan bir eylemi olmayan, sol çevrelerle dostluğu olan bir çocuk. Erdal Öz'ü tanıyor, Zülfü Livaneli'yi tanıyor. Meğer, uçağı kaçıran dört gençten biri, birkaç yıl önce Abdi'nin yanında çalışmış. Polis araştırmış, Abdi'yi bulmuş. Onun dükkânına sık sık gidip geldiği için de İlhan'ın peşine düşüp benim evimi bulmuş. Araştırınca, İlhan'ın da benim de hapisten yeni çıkmış olduğumuz anlaşılıyor. İçeri aldıklarında, uçağı kaçırdığımızı itiraf etmem için çok baskı yaptılar. Falaka çok acı verici bir şey. Tabanlarım parçalanmış, yine de yürütüyorlar, koşturuyorlar... Koşamayınca da cereyan veriyorlar. Ben suçu kabul etmedim. Ama daha uzatsalardı belki de kabul edecektim. Uyduracaktım bir şeyler. Ama diğer arkadaşa, "Seni öldüreceğiz" demişler. Elinden de "Ölümümden kimse sorumlu değildir" diye kâğıt almışlar. Sonra suyunun içine bir şeyler koyup içirmişler, zehir diye. Bu arada da ifade almışlar, "Söyle, kimler vardı bu işte?..." diye. O da, "Plan Emil Abi'nin evin-

de hazırlandı" demek zorunda kalmış. Erdal'ı tanıdığı için onun ismini vermiş. Tanımadığı halde, ismini duyduğu için Altan Öymen'in de adını vermiş. Birkaç hafta bizi orada süründürdüler. Üç ay da başka yerde tuttuktan sonra, mahkemeye bile çıkarmaya lüzum görmeden salıverdiler.

▶ Bu olayın temelinde başka bir neden var mıydı, sizce?

Beni götürürlerken, aralarından biri "Sizin başınıza neden bunlar geliyor, biliyor musunuz?" diye sordu. Ben de "Neden?" dedim. Kahramanlık taslayıp sigara içiyorum. Adam, "Siz bir Don Kişot'sunuz..." dedi. Ben de, "Bana kalırsa Don Kişot'luk o kadar kötü bir kavram değil" diye yanıtladım. "Bunları hiç tartışmayalım. Nasılsa sizinle çok çok uzun konuşacağız" dedi ve kesti lâfı. Nitekim, daha sonra, işkence sırasında uzun uzun konuştuk! O sesi sık sık duydum. O sırada tabii bütün profesyonel numaralarını yaptılar. Küfürler, hakaretler, demir çubukla dövüyorlar, parmakların ucuna vuruyorlar, ayaklarınız havada, arkanıza bir şeyler değdiriyorlar sonra da "O biçim hoşlanıyor kerata..." diye laflar ediyorlar. Parçalanmış tabanlarımla koşturuyorlar, "Hey koca sandalcı... Olimiyatlara katıl..." diye alay ediyorlar. Neyse, sonra da bırakıldılar.

12 Eylül'den sonra beni tekrar içeri aldılar. O zaman da, "Sen yazı yazdın; yazdığın yazılarda hedef gösterdin. Gösterdiğin adamlar vuruldu" diyorlardı. Ben devamlı işkence üstüne yazıyordum, "Demokrat"ta. İşkenceden ölen bir çocuğun babası bana ölüm raporunu getirdi. Ben te tipik bir örnek olarak bu olayı gösterdim. Ölüm raporunda, "Solunum ve dolaşım yetersizliğinden öldüğü" yazılıydı. Ben de raporu yayınladım. Hipokrat'a açık bir mektup da ekledim rapora. Yazımın sonu, "Hipokrat, yeminin b.k'a sardı" diye bitiyordu. Raporu imzalayan iki kişinin adı da, tabii belgenin sonunda vardı. Birkaç ay sonra, raporu imzalayanlardan bir doktor yüzbaşı vurulmuş. Henüz 12 Eylül olmamıştı ve o sırada beni tutuklamak istemişler ama tutuklamadılar. 12 Eylül'den birkaç ay sonra içeri aldılar. Bir ay sonra mahkemeye çıktım ve serbest bırakıldım. Aradan birbuçuk yıl kadar geçti, yine aldılar. Bu sefer de "Demokrat'ı hangi parayla çıkardınız? Soygunlardan elde edilen örgüt parasıyla mı?" diye soruyorlar. Bereket hesaplar ortada. Yine serbest bıraktılar. Birkaç hafta önce, o dosyanın kapanmamış olduğunu öğrendim çünkü yine çağırdılar. Ekipler değişmiş, yine Demokrat'ı sorguluyorlar.

▶ Biraz da "demokrasi"den söz edelim mi, yeri gelmişken!..

Vallahi, ben uzun vadede iyimserim.

▶ Uzun vadeden kastınız ne?

Çok da uzun olabilir. Ama hiçbir zaman daha kötüye gidilemez. Toynbee'nin bir benzetmesi vardır. Bir araba tekerleği, bir noktasından başlayıp kendi kutru kadar döndükten sonra aynı noktaya gelip yere değebilir ama bir yol almıştır. Bir toplumda da işler iyiye gider ve yine kötüleşebilir ama aynı noktaya gelmiş gibi görünse de, aynı araba tekerleği gibi, kendi kutru kadar bir yol almıştır. Uzun vadede, hiçbir gelişme yokmuş, her şey aynı noktadaymış gibi görünse de, yine de bir mesafe katedilmiştir.

▶ Bunun belirtilerini Türkiye somutunda, nerede görüyorsunuz?

Türkiye, bütün baskılara rağmen, bilinçli olarak, demokratik anlayış olarak ileri gitmiştir. Bunun örnekleri çok somut görünmese de, eşyanın tabiatı icabı, bu böyledir. Ama devamlı geriye de gidişler içindeyiz biz. Demokratik bir toplum olarak bir günde halledilecek bir mesele değil. Ama benim inancım şu: Bir şeyler birikiyor.

▶ Sivil toplum açısından mı söylüyorsunuz?

Evet. Belki çok bilimsel görünmüyor ama yine de bir şeylerin biriktiğine inanıyorum. Bu birikim bugün, kendini normal olarak belirtmiyorsa da, yarın belirtebilir. En ufak bir olanak belirdiğinde, bu birikim umulandan çok daha fazla bir açılma ve yayılma biçiminde ortaya çıkabilir. Buna inanıyorum. Zaten bizim topluma en ufak bir olanak tanındığı zaman, bunun kanıtlarını görebiliyorsunuz. Öyle olmasaydı, bütün gerilemelere rağmen, şu çok kısa demokratikleşme tarihi içinde, yani 1940'ların sonlarından bugüne kadar geçen 40 küsur yıl içinde buraya da gelemezdik biz. Toplumumuzu oluşturan insanlar, birçok eksikliklerine rağmen, eskiliğin ve uzun asırların deneyiminin verdiği bir birikim içindeler. Bunun olumsuz tarafları da var belki. Ama kimse, Türk toplumunu bir aşiret toplumu gibi düşünemez, düşünmemelidir.

▶ Toplumun geneliyle sol potansiyelin genelini karşılaştırdığınız zaman da vardığınız sonuç aynı mı?

Solun gelişmesi için ortam var, yeterince neden var. Toplumun sola eğilim duyması için her türlü koşul var. Ama bunun bilinci ne derece var? Olanağı ne kadar? Türkiye'nin koşulları, özel olarak sol propaganda yapmadan sola eğilmeye yeterlidir. Gerçeği dile getirdiğinizde ve ülkenin o gerçeklerini değerlendirdiğinizde, propaganda yapmanız gereksiz olacak, normal olarak sol eğilim ortaya çıkacaktır. Yeter ki, o anlayışa, o serbestliğe zemin hazırlayacak ortam oluşsun.

▶ Hiç karamsarlık üretmiyorsunuz. Sık rastlanan bir tutum değil.

Zaman zaman ben de karamsarlığa düşüyorum ama uzun vade için hayır. Ben şuna da inanıyorum ki, Türkiye'de, biraz olanak olsa, toplum kendi kendine kaybedilen zamanı kapatacak kadar bir anlayış ve bir gelişme gösterecektir. Kendi haklarına sahip olma, kendi sorunlarına kendi çözüm arama bakımından.

▶ Biraz daha açar mısınız. Türkiye toplumunun geleneği ve tarihsel birikimi sonucu, demokratikleşme sürecinde görülen ipuçları mı?

Bizde bir Keloğlan motifi vardır. Kel, sümüklü, çirkin, kimsesiz, dayanaksız, güçsüz biri. Devleri, padişahları göğüslemeye kalkar. Peri padişahının kızına aşık olacak kadar ileri gider. Türkiye'de Keloğlan'a sempati beslenir. Bir gün onun umduklarına kavuşabileceğine de inanılır sanki. Eğer siz, bir takım zorluklara karşı direnmeye çalışan bir adam, bir kurum, bir örgüt olarak ortaya çıkarsanız, Türkiye'de ille de kel ve sümüklü olmanız gerekmez. Kamuoyunu yanınızda bilebilirsiniz. Geleneğinde vardır bu. Türkiye'de Keloğlan'lığı oturttuğunuz zaman taraftarınız vardır. Bizim ölçeğimiz içinde Keloğlan olmak lâzım yani.

▶ Türkiye'deki demokratikleşme süreci, Batılı ya da başka örneklerle karşılaştırılmalı mı?

Karşılaştırılabilir ya da karşılaştırılamaz gibi bir ukalalık yapmak istemiyorum. Elimde ne varsa ondan yararlanmalıyım diye düşünmek zorundayım toplum olarak. Toplumun farkına varmak, bugüne kadar kullanılmış mücadele örneklerinden yararlanmaya engel değil. Ama elimizde olan sosyo-psikolojik şeyi de kullanmalıyız. Türkiye'de bir şeyler, geliyor, iki kere ikinin dört etmeyeceği bir durum yaratıyor. O bir Keloğlan'lıktır. Bunun bazı ipuçlarını görüyorsunuz. Toplumun iradesini kullanmasına olanak tanınan bir durumda, üstün bir sağduyunun sonuçları görülüyor. Ama teker teker baktığınızda toplum sizi büyük hayal kırıklıklarına uğratabiliyor. Türkiye'nin anasını belleyebilecek bir anayasaya yüzde 95 oy veriyor adam. Bunu verirken 10 bin lira para cezası vermenin korkusundan tutun da, askeri bir idare altında olmanın korkusuna kadar bir sürü şey rol oynuyor. Ama aynı adam, bir cumhurbaşkanı açıktan açığa belirli bir parti ye oy vermesini istedi diye, en ehven-i şer gördüğüne ağırlığını koyuveriyor. Aradaki zaman da iki yıl bile değil. Bu durum, benim dediğim anlamda bir şeylerin varlığını gösteriyor. Buna kimisi "sağduyu" diyebilir. Populizm yapmaktan hiç yana değilim ben. "Türk milletinin sağduyusu", "Türk milletinin bilinci", şusu-busu değil söylemek istediğim. Palavra bunlar. Ama topluma ve insana olan inanç da var.

▼ *Sandalcı. "İnsanımızın duygusal yanını bilmek lâzım. Yalnızca mantık yetmiyor toplumumuza. Bir hava estiren geniş kitlelere ulaşabiliyor."*

▶ Yanlış sonuç çıkarmadıysam, toplum iyice anlaşılmış, çözümlenmiş olsa, yapacak çok şey olabilir diyorsunuz.

O bam telini bulmak lâzım. İnsanımızın duygusal yanını bilmek lâzım. Yalnızca mantık yetmiyor toplumumuza. Bir hava estiren, geniş kitlelere ulaşabiliyor. Ecevit'in "Karaoğlan" örneğini düşünün. Sadece kendisinden gelmedi o hava, başka insanlar, başka unsurlar, 12 Mart'ın baskısının sonuçları da vardı ama Ecevit'in sinirli ve nörotik bir tip olmasına rağmen ortaya çıkan durumu hatırlayın. Böyle konuşmak acı geliyor bana ama ne yazık ki böyleydi. Çok iyi kullandılar her şeyi. Daha da iyi kullanılabilirdi. Ecevit'in, olayı yalnızca kendi kişiliğinde değil daha birçok etkenle bağlantılı olarak gelişmiş görmesi gerekiyordu. Göremediği için de kaybetti. Türkiye'de bir ideolojiyi benimsemek yetmiyor. Kitlelere ulaşmanın yolunu bulmak, bu yolu iyi niyetle kullanmak gerekiyor. İyi bir laf vardır. "Sev beni, seveyim seni" derler.

Biz çifte standartların ülkesiyiz ve kendimize karşı bile ikiyüzlüyüz. Türkiye'de artık gerçeği söylemekten korkmamak ve açık olmak lâzım. Don Kişot olmak lâzım. Şimdiye dek eksik olan şeylerden biri de medeni cesarettir. Gerçekleri ortaya koyarak çok şey yapılabileceğine, tabuların üstüne gidilerek çok şey başarılabileceğine inanıyorum. Her alanda Türkiye keşfedilmemiş, üstünde durulmamış, çok heyecan verici bir ülke. ■

İnsan hakları güvenliktir

İnsanı kendi çevresiyle sınırlayan, sorumluluğunu ailesiyle çerçeveleyen, güvencesini kendisiyle tanımlayan bir "24 Ocak - 12 Eylül kültürü", insan haklarının evrensel çizgisinin önündeki engeldir.

İnsan hakları. Uluslararası anlaşmalar. İmzalanan, imzalanmayan sözleşmeler.

İnsan hakları mı?

İnsan hakları güvencedir.

İnsan hakları güvenlik içinde olmaktır.

İnsan hakları, bugününe, yarınına, kendisi adına, çocukları adına, ailesi adına güven duyabilmektir.

Ülkemizde insanın güvenliği var mıdır, yok mudur? Sorun budur.

Ülkemizde insanın güvenliği yoktur. Ülkemizde insan hakları da yoktur.

Çıplak, açık gerçek budur.

İnsanın güvenliği; önce kişiseldir, sonra aile ölçeğindedir, sonra değişik boyutlarda toplumsaldır (hemşerilik, arkadaşlık, yandaşlık), sonra ulusaldır, sonra evrenseldir.

Ülkemizde insan güvenliği kişisel, aile ölçeği boyutundan öteye gidememiştir.

Çalışmak, geleceğe dönük yatırımlar sağlamadığı sürece güvenlik sağlayamaz.

İş bulmanın, evine ekmek götürebilmenin, çocuğuna papuç alabilmenin, sağlıklı yaşamanın, derdini rahatça söyleyebilmenin, "büyüklerin ihsanı" değil, "insanın hakkı" olduğu anlaşılmalı.

Emeklilik, kimse için güvence olamamaktadır.

Aile, ekonomik sistemin içinde dağılmış, güvence olmaktan çıkmıştır.

İnsan güvencesinin ölçütleri ev, altın, yabancı paralar olmuştur.

Ekonomik temeli olmayan siyasal güvenceler güvenlik veremez, vermemektedir.

Onun için de, insan hakları kavramlarına bizim toplumumuzun insanı ilgi duymamaktadır. Duymaması, kendini güvencesiz bulmasındandır.

Bizim toplumumuzun insanı kendi güvencesizliğine tıkanmaktadır.

Kendisine başka bir yol da gösterilmemektedir.

Ekonomik ve siyasal pragmatizm, toplumumuzun insanına "kendi paçasını kurtarmayı" öğütlemektedir.

"Kendi paçasını kurtarmak", az gelişmiş bir ekonomide bireysellıktir, aile ölçeğinde kalmaktır, feodal değerler sistemidir.

Çağdaşlaşma ve modernleşme de bizim toplumumuzun insanına "kapitalist ekonomi modeli"nde sunulmakta, bu da gerek yaşama alanlarında, gerekse üretime katılmada "kendi paçasını kurtarma" ilkesine göre yönlendirilmektedir.

"Kendi paçasını kurtarma" felsefesinde insan haklarına yer yoktur. Bu davranış modelinde "insan hakları" soyut kavramlardır, kulağa hoş gelen sözlerdir, birilerinin söylemesi gereken şeylerdir.

Bizde olan da budur.

Onun için de "insan hakları" kavramının yeni boyutlarını anlatabilmek gerekir. "İnsan hakları"nın insana nerelerde, nasıl yararlı olduğunu anlatabilmek gerekir. "İnsan hakları"nın sadece başkalarının başına gelenlere sahip çıkmak demek olmadığını, hatta "bir gün senin de başına gelebilir" işlere sahip çıkmak demek olmadığını, "insan hakları"nın gündelik ekmek demek olduğunu anlatabilmek gerekir.

İnsan haklarının önündeki engelin birincisi, yürütülen ekonomik modeldir.

İkincisi, beslenen feodal kültürdür.

İnsanı kendi çevresinde sınırlayan, sorumluluğunu ailesiyle çerçeveleyen, güvencesini kendisiyle tanımlayan bir "24 Ocak - 12 Eylül kültürü", insan haklarının evrensel çizgisinin önündeki engeldir.

Bu çizgi aşılmadan, bu çizgi iyice aydınlatılmadan insan haklarının evrenselliği hep duyulan, ama hiç yaşanamayan bir ilkeler demeti olarak kalacaktır.

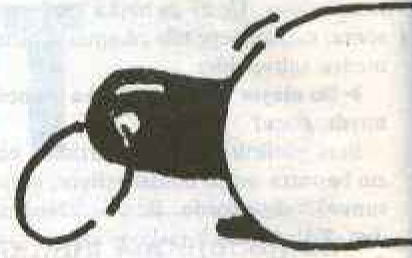
İnsan haklarının çözümünü siyasal çözüm kılan da budur.

Vitrinlerdeki ithal malı peynirleri seyrederek, santralı olmayan telefonlar için para yatırma kuyruklarına girerek çağ atlanmaz.

Teknolojik gelişmelerden Zati Sungur örneği yararlanarak toplumun gerçekleri görmesini engellemek bir süre için olasıdır.

Ama, "insan hakları" gündelik hayatın içinde yerini aldığında, iş bulmanın, evine ekmek götürebilmenin, çocuğuna pabuç alabilmenin, sağlıklı yaşamanın, derdini rahatça söyleyebilmenin, korkmadan yaşayabilmenin "büyüklerin ihsanı" değil de "insanın hakkı" olduğu anlaşıldığında bu cambazlıkların da sonu gelecektir.

Kulla yurttaş arasındaki fark başka nedir ki? ■

İNSAN BELGEL

Türkiye, üyesi olduğu ulusl
benimseyerek öne sürdükle
üstlenirken, kimilerini benim

Siyasal rejimi ve gelişme düzeyi ne olursa olsun, çağımızda her devlet, insan hak ve özgürlüklerine karşı sorumlu ve bunları gerçekleştirmekle yükümlüdür. Çağımızın ortak ülkü ve ilkelerini yansıtan insan hak ve özgürlüklerinin gerçekleşme düzeyi, günümüzde her devlet için bir çağdaşlık ölçütüdür.

İnsan hak ve özgürlükleri ideolojiler üstü niteliğiyle evrensel bir nitelik taşır. Bu nedenle insanın salt bu sıfatla sahip olduğu ve birey olarak kazandığı hak ve özgürlükleri tanıyan belgeler, ulusal düzeyde sınırlı kalmayarak evrensel belgelerde dile getirilmiş ve tüm insanlığın ortak ilgi ve gözetim konusu olmuştur.

Başka bir deyişle, insanlığın yüzyıllarca süren savaşımıyla kazanılan hak ve özgürlükler, uluslararası kuruluşlar eliyle gerçekleştirilen belgelerde tanınmış ve yine evrensel olarak güvence altına alınmak istenmiştir.

Ancak uluslararası belgelerin -öngördüğü kimi denetim sistemlerine karşın- sözleşmeci devletlerde bile yeterince yaşama geçirilemediği, bağlayıcılık ve yaptırım gücünün sınırlı kaldığı bilinmektedir. Bu bakımdan, hak ve özgürlüklere aykırı uygulamaların günümüzde en güçlü yaptırımı tüm insanlığın vicdanında mahkûm edilmektir.

Bugünkü Türkiye'nin gerek insan haklarına ilişkin belgeleri benimseme, gerekse bu belgelerde tanınan hak ve özgürlükleri gerçekleştirme düzeyi bakımından ön sıralarda yer almadığı bir gerçektir.

Hak ve özgürlükleri tüm insanlar için tanıyarak ilan eden ilk uluslararası belge, Birleşmiş Milletler tarafından 10.12.1948'de ilan edilen **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**'dir.

HAKLARI ERİ VE TÜRKİYE

rarası kuruluşlar eliyle gerçekleştirilen belgelerin kimilerini i hak ve özgürlükleri tanıyıp yaşama geçirme yükümünü semekten kaçındı.

Kişisel haklarla toplumsal ve ekonomik hakları birlikte öne sürerek **herkese** tanıyan Evrensel Bildirge, 1949'da Türkiye tarafından benimsenerek ilan edilmiştir.

Yine Birleşmiş Milletler bağlamında Evrensel Bildirge'yi bağlayıcı belgeye dönüştürmek amacıyla zaman içinde iki ayrı sözleşme benimsenmiştir. Kimi ayrımlar dışında ilkece Bildirge'nin çoğu hükümlerini daha kapsamlı biçimde dile getiren bu sözleşmelerden ilki, Bildirge'nin ikinci bölümünde yer verdiği ekonomik ve toplumsal hak ve özgürlükleri düzenleyen 1966 tarihli **Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'**-dir. İkincisiyse yine aynı tarihte kabul edilen ve Bildirge'nin ilk bölümündeki kişi hak ve özgürlüklerini konu alan **Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'**dir. Bu sözleşmeye **Ek Seçmeli Protokol'**sa hakların gözetimi için bir denetim sistemi oluşturarak bireylere haklarının çiğnendiği gerekçesiyle taraf devletlere karşı başvuruda bulunma olanağı tanımıştır.

Düzenlediği alanda sözleşmeci devletlere çeşitli yükümlülükler koyan bu iki sözleşme bugüne kadar Türkiye tarafından benimsenmiş değildir.

İnsanlığın 2. Dünya Savaşı sırasında dramatik örneklerine tanık olduğu soykırım suçunun önünü almayı amaçlayan ve Evrensel Bildirge'yle aynı tarihte kabul edilen **Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'**ne 1950 yılında Türkiye de katılmıştır.

İnsanlığa karşı bir suç niteliğinde olan 2. Dünya Savaşı, BM'in bu gibi suçların önlenmesi ve cezasız kalmaması yolunda uluslararası önlemler almasını gerektirmiş ve bu gerekçeyle savaş suçlarıyla insanlığa karşı işlenen suçları öteki suçlardan ayrı tutan bir sözleşme benimsenmiştir. 1968'de kabul edilen **Savaş Suçlarına ve İnsanlığa Karşı Suçlara Zamanaşımının Uygulanamazlığı Sözleşmesi** Türkiye'ce onaylanmamıştır.

Yine 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yığınsal boyutlara varan sığınanlar sorununa çözüm bulabilmek amacıyla BM'ce 1951'de kabul edilmiş olan **Sığınanların Statüsüne İlişkin Sözleşme** 1961'de Türkiye tarafından onaylanmışsa da 1966'da Sözleşmenin kapsamını genişleten Protokol, sığınan terimi 1951'deki kapsamıyla korunarak benimsenmiştir.

Savaş sonrası yılların önemli insancıl sorunlarından ve BM'nin yoğun ilgi duyduğu konulardan biri olan uyruksuzluk sorunu da iki sözleşmeyle giderilmek, hiç değilse azaltılmak istenmiştir. Bu amaçla benimsenen 1954 tarihli **Uyruksuz Kimselerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'**yle 1961 tarihli **Uyruksuzluğun Azaltılması Sözleşmesi**, Türkiye tarafından onaylanmayan belgeler arasındadır.

İnsan hak ve özgürlüklerinin yadsınması ve kullanılmaktan alıkonması anlamına gelen kölelik ve benzeri uygulamalar, BM'nin başlangıcından beri uğraş verdiği başlıca aykırılıklardan biri olmuştur.

Bu amaçla 1926'da benimsenip Türkiye'nin 1933'te katıldığı **Köleliğin Önlenmesi Sözleşmesi'**ni değiştiren 1953 tarihli **Protokol** Türkiye'ce 1955'te imzalanırken, 1956 tarihli **Köleliğin, Köle Ticaretinin ve Kölelik Benzeri Kurum ve Uygulamaların Kaldırılmasına İlişkin Ek Sözleşme** de 1963'te onaylanmıştır.

İnsanlığın emeğiyle olduğu kadar cinselliğiyle de sömürü konusu olmasını önlemeyi amaçlayan BM, fahişeliğe yönelik insan ticaretini yasaklamak üzere 1949 tarihli **İnsan Ticaretinin ve Başkalarının Fahişeliğinin Önlenmesi Sözleşmesi'**ni kabul etmişse de bu Sözleşme Türkiye tarafından onaylanmış değildir.

BM'nin başlıca uğraş alanlarından biri de ırk ayrımcılığına karşı savaştır. Bu amaçla benimsenen belgelerden 1965 tarihli **Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Sözleşmesi'**-yle 1973 tarihli **Kurumlaşmış Irk Ayrımcılığının (Apartheid) Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi** Türkiye tarafından onaylanmamıştır.

Türkiye, BM'nin özel ilgi alanını oluşturan ve düzenlemelerine konu olan kadın haklarına ilişkin sözleşmeleri başlangıcından beri benimseme eğilimindedir.

Bu alanda 1953 tarihli **Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme'**yle 1979 tarihli **Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi**, Türkiye'nin onayladığı belgeler arasında yer almıştır.

Son olarak 1984'te BM Genel Kurulu'nca benimsenen ve işkence gibi insan onur ve saygınlığına karşı en ağır bir suç niteliğindeki uygulamaları önlemeyi amaçlayan **İşkence ve Başka Zalimce ve İnsanlıkdışı ya da Onurkırıcı Davranış ya da Cezaya Karşı Sözleşme**, henüz Türkiye tarafından imzalanmış ve onaylanmış değildir.

İnsan haklarına ilişkin uluslararası belgeler, BM'ye özgü kalmamış, kimi bölgesel örgüt ve kuruluşlar eliyle de benzeri belgeler benimsenmiştir. Bunlar arasında başta geleni, kuşkusuz Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi'nce gerçekleştirilen 1950 tarihli İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'dir.

Özgün adıyla **İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi'**nin güvence altına aldığı hak ve özgürlüklerin çoğu kişisel nitelikte olanlardır.

Sözleşme, bu hak ve özgürlükleri tanımakla kalmayarak aykırı uygulamalar konusunda bir devletin başka bir devlete karşı şikayette bulunmasına hak tanıdığı gibi, ilgili maddenin onaylanması koşuluyla bireylere de yargı yetkisi altında bulundukları devlete karşı hak ve özgürlüklerinin çiğnendiği gerekçesiyle başvuruda bulunma olanağı tanımıştır.

Türkiye bazı belgeleri benimserken uluslararası yargı denetiminin dışında kalmaya özen gösterdi.

Türkiye, Sözleşmeyi 1954'te onaylamakla birlikte, bireysel başvuru hakkını ancak 28 Ocak 1987'de tanırken, İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargı yetkisini tanımayan tek ülke olarak kalmıştır.

Sözleşmede tanınan hakların kapsamını genişletmek üzere zaman içinde benimsenen 1,4 ve 6.No.lu ek protokollardan Türkiye sadece ilkini benimserken, bir ülke üzerinde özgür dolaşma ve yerleşme, ülkeden ayrılma ve ülkeye girme haklarını güvenceye bağlayan 4 No.lu Protokol'la, ölüm cezasını yasaklayan 6 No.lu Protokol'u onaylamamıştır.

Görüldüğü gibi, Türkiye, üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar eliyle gerçekleştirilen belgelerin kimilerini benimseyerek öne sürdükleri hak ve özgürlükleri tanıyıp yaşama geçirme yükümünü üstlenirken, çeşitli neden- ▸▸

lerle kimilerini benimsemekten kaçınmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye özellikle Batı dünyası içinde yer almaya çalıştığı 2. Dünya Savaşı sonrasında ve 50'li yıllarda insan hak ve özgürlüklerine ilişkin uluslararası belgeleri benimsemede istekli görünürken, zaman içinde bu belgelere karşı ilgisiz kalmıştır.

Bugünlerde yine Avrupa Topluluğu içinde yer alma çabaları doğrultusunda hak ve özgürlüklere karşı yeniden duyarlık göstermeye başlamıştır.

Yine Türkiye, devlete somut ve kapsamlı önlemler alma yükümlülüğü koyan ya da ekonomik ve toplumsal ödevler yükleyen sözleşmeleri benimsemekten kaçınırken, kişisel hak ve özgürlükleri tanıyan belgelerden bağlayıcılığı en az olanları, üstelik öngördüğü denetim sistemi dışında kalarak onaylamıştır.

Türkiye, tüm uluslararası ilişkilerinde olduğu gibi anılan belgeleri benimserken, uluslararası yargı denetiminin dışında kalmaya özel bir özen göstermiştir.

Ayrıca, benimsediği belgelerde öne sürülen hak ve özgürlükleri gerçekleştirme düzeyi de tartışmalıdır.

Kısacası, insan hakları sorunlarının henüz Türkiye gündeminin ilk maddesini oluşturduğu bir gerçektir. ■

Çetin Özek

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE'SİNDE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

12 Eylül sonrasında çağından habersiz bir insan modeli yaratılmasına yönelindi ve bu, haberleşme özgürlüğünün, bilgi edinme hakkının sınırlandırılması zorunluluğunu yarattı.

Türkiye'de basın özgürlüğü konusunda saptama yapılabilmesi, önce basın özgürlüğünün günümüzdeki anlamı ve 1982 Anayasası'nın genel nitelikleri üzerinde durulmasını gerektiriyor.

"Bilgi edinmek" hakkı, uluslararası bir kavram/hak olarak, kitle iletişim araçlarının sağladığı "özgür haber akışının" ürünüdür. "Haberleşme özgürlüğü" ise, "bilgi edinmek" üretimini sağlayan süreçtir. Bu açıdan, düşünce açıklamak hakkının işlerliği, "haberleşme süreci" kapsamında varlığı zorunlu bir öge olmakla beraber, tek başına varlığı sürecin işlerliğini ve "bilgi edinme" üretiminin gerçekleşmesini sağlayamaz.

Salt sansür yasağı, demokratik biçimin varlığının kabulü için yeterli değildir.

Çağdaş teknolojinin gelişmesiyle, kitle iletişim hem önem kazanmış hem de büyük yatırımları gerektirmiştir. Bu olgu, sermayenin çok uluslu nitelik alıp, "bilgi edinme" olgusunu denetim ve etki alanına almaya yönelik girişimlerini genişletmiş; haber akışı sermayenin yönlendirmek istediği bir konu olmuştur. Basının, mali güçlerin etkenliğinde oluşu, doğal olarak, tek yanlı, kültürel yabancılaşma yaratıcı, tutucu, gerçekleri saptırıcı bir "haberleşme süreci" oluşturabilmektedir. Böylece, özgür ve gerçek bilgiyi edinmek hakkı biçimsel kalabilmektedir. Çoğunlukla, belirtilen etkileme, belirli siyasal yönelişlerin çıkarlarıyla da uyum içindedir. Özellikle totaliter ülkelerde ve biçimsel/sözde demokrasilerde, siyasal iktidarlar da "bilgi edinmek" olgusunun, tek yanlı/saptırılmış olmasından yanadır.

Çağdaş anlamında "özgür haberleşme"nin gerçekleşmesi ve "haberleşme sürecinde" çoğulculuğun ve sağlıklı siyasal katılmanın, politika oluşturma olanağının yaygınlaşması, demokratik siyasal yapıyı gerektirir. Adı ne olursa olsun, günümüzün demokrasi anlayış ve ilkeleriyle bağdaşmayan bir siyasal yapıda, basının ve diğer kitle iletişim araçlarının görevini yerine getirebilmesi, halkın "bilgi edinme hakkının" gereğince ve özgürce gerçekleşmesi beklenemez. Tek yönlü, belirli içerikli haber akışına olanak tanındığı bir ortamda yenileşmeye/değişime kapalı, toplumun gereksinmelerine cevap vermeyen bir "haberleşme süreci" söz konusudur; siyasal katılma da nitelik ve nicelik olarak gelişimci bir çizgiye kolayca ulaşamaz. Kişinin en başta gelen insan haklarından "bilgi edinmek" hakkı, bu olanağı bulan belirli bir azınlığın ayrıcalığı olarak belirir, "elitizm" yaratılır.

Basın ve iktidar

Türkiye'nin genel siyasal sistemi içinde ele alındığında, tüm kitle iletişim araçlarının ve dolayısıyla basının, yasal zorlamalarla, gelişim ve değişime kapalı toplum modeline ulaşmakta bir alet olarak kullanılmak istendiği ve siyasal iktidarca saptanan çizginin dışına kaçmaların, hukuka aykırılık alanına düştüğü görülmektedir.

Değinilen nedenlerle, günümüzde "düşünce açıklamak", "amaç"ıyla yetinilmemekte, düşüncenin çok daha geniş boyutlarda dolaşımı ve özgürce fikir/ideoloji oluşturma olanağına kavuşabilmesi aranmaktadır; diğer bir deyişle, "haberleşme sürecinin" özgürce, gerçeğe uygun ve çok yanlı olarak işlerliği önem taşımaktadır. Belirtilen süreci işletecek araçlar arasında "basın" da söz konusudur. Bu nedenle de, basın sanayiinin düzenlenmesiyle ilgili yasal düzenlemenin, basının özgürce "haber/bilgi üretimini" sağlayıcı bir nitelikte bulunması, demokratik siyasal yaşamın zorunlu koşuludur. Salt "sansür yasağı", demokratik biçimin varlığının kabulü için yeterli değildir.

Demokrasilerde, devlet "çoğulculuğun koruyucusu", "karar yapmak" işlerliğinin sağlayıcısı, egemen grup görüşünün egemenliğinin önleyicisi görevini yüklenmiş bulunmaktadır. Devletin görevlerini yerine getirmesi durumunda, haber kaynağından, basılmış eserin tüketiciye ulaşmasına kadar olan süreç işlerlik kazanacak ve daha sonra sorumluluk kuşkusu ve tedirginliği de ortadan kalkarak, özgür ve gerçeğe uygun haber/bilgi dolaşımı sağlanabilecektir.

Kişiye karşı devleti korumak

"Basın yoluyla düşünce açıklamak" hakkını, basının hukuksal sorunlarını, siyasal sistemin genelinden soyutlayarak inceleyip, değer yargılarına varılması yanılgılı sonuçlara neden olur. 12 Eylül sonrasında oluşturulan anayasal ve yasal düzenin temel yapısı, doğal olarak basın özgürlüğü açısından da olumsuz etken olarak beliriyor. Örneğin, "yürütme erk"inin güçlendirilmesi, yer yer yargı denetimi dışında bırakılması, İdare'nin basın özgürlüğünü de sınırlandırıcı uygulamaları gerçekleştirebilmesi olanağını yaratıyor. Kaldı ki, "kolluk"a tanınan yasal olanaklar da, özünde tüm özgürlük alanları için olduğu gibi, basın özgürlüğü için de tehlike oluşturuyor.

Anayasacılık hareketi, mutlak iktidarı sınırlayarak kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına almak amacına yöneliktir. Anayasa, kişinin siyasal iktidar saptırmalarına ve despotizmine karşı korunmasını sağlayacak kuralları içerir. 12 Eylül darbesi, "bol geldiğini" kabul ettiği özgürlükler sisteminin, siyasal iktidarın sınırlılığının şiddet olaylarına yol açtığı mantığıyla hareket ettiğinde, "devleti korumak" amacıyla kişi hak ve özgürlüklerini sınırlandırmaya yönelmesi kaçınılmazdı. 12 Eylül günü, hukuk devleti'ne bağlılık, "devleti parçalamak" nedeni olarak saptandığında, "hukuk devleti kavramı.... yalnız kişilerin müdafaası olarak yorumlanmış, devletin ve milletin savunulması ise sahipsiz kalmıştır" düşüncesi de dile getiriliyordu. 12 Eylül asker hareketinin yasallığı bu düşünceyle belirlenmek istenirken, ulaşılmak istenilen hedef de saptanıyordu; kişiye karşı devletin korunması.

"Kişiye karşı devleti korumak" amacı, özellikle düşünce açıklamak özgürlüğünün sınırlandırılması sonucunu yarattı. Siyasal sistem ve toplumsal yapı değişimleri "devletin parçalanması" olarak nitelendirilince, değişime yönelik düşüncelerin açıklanması da, hukuka aykırılık alanına düşüyor. Demokrasilerde, kişinin anayasal sisteme uygun düşünmek zorunluluğu olmayıp,

anayasal usullere uygun davranmak yükümlülüğü vardır. Hukuka aykırılık, düşüncenin anayasal usuller dışındaki usullerle gerçekleştirilmesine yönelik somut eylemler için söz konusudur. Ülkemizde ise, anayasal sistemle bağdaşmayan "resmi görüş" dışına taşan düşüncelerin açıklanması suçlanır durumdadır. Salt düşüncenin açıklanmasının suç sayılmasından doğan sonuç, kişinin anayasal düşünceye uygun düşünmek zorunda kalmasıdır. Demokratik sistemlerle çelişen bir biçimde, siyasal yelpaze sınırlandırılıp, ancak belirli, kabul edilmiş görüşler etrafında partileşme olanağı kabul edildiğinde, kabul edilmiş görüşlerin dışında kalan düşünce biçimlerinin "genel oy" ile siyasal iktidarını kurabilmek hakkı da tanınmamış oluyor.

Kitle iletişim araçlarının ve dolayısıyla basının görevi, demokrasilerde, halkın "bilgi edinmek" hakkını sağlayıcı bir işlevi gerçekleştirmektir. Böylece, düşüncelerin zengin bir biçimde çeşitlenip, sergilenmesi, halkın sağlıklı siyasal tercihini yapabilmesi sağlanacaktır. Siyasal tercih olanakları sınırlandırıldığında, siyasal tercihe konu olamayacak görüşlerin de açıklanması hukuka aykırı sayılmaktadır. Gerçekte, amaç, "halkın bilgi edinmek hakkı"nın sınırlandırılması ve böylece "resmi görüş ve sistem" dışı istemlerin yönelişlerin, engellenmesidir.

1982 Anayasası'nın "Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması" ile ilgili 13., "Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılması" ile ilgili 14. maddeleri, esasen, özgürlüklerin ve bu arada basın yoluyla düşünce açıklama özgürlüğünün özünde yok edilebilmesi yönelişlerine anayasal dayanak sağlıyor. O kadar ki, kişinin somut fiili olmamasına rağmen, salt amacının hukuka aykırı olabileceği kabul edilerek, "düşünce suçu" anayasalaştırılıyor. Anayasanın 13. ve 14. maddelerinde yer alan genel sınırlama kuralları, Anayasa'nın 25. ve 26. maddelerine ek olarak başkaca sınırlamalar getiriyor. "Düşünce açıklamak", "habere ulaşmak", "haber yayınlayabilmek", "basılmış eseri dağıtabilmek" haklarını olabildiğince yok ederken, yargı güvencesini de sınırlıyor. Böylece, genel anayasal sistem içinde düşünce açıklamak özgürlüğü, yönetsel yetkinin denetim ve kararlarına bağımlı kılınıyor.

Basın özgürlüğünün özünün yok edilmesine olanak tanıyan Anayasa maddelerinin, özellikle siyasal nitelikli düşüncenin açıklanması açısından geçerli oluşu, Anayasa'nın, "siyasal/toplumsal sistemin değişmezliğini", "resmi görüş"ün egemenliğini, halkın "bilgi edinme hakkı"nın sınırlandırılmasını amaçlayan mantığına uygun düşüyor. Böylece, basın yoluyla düşünce açıklama özgürlüğünün sınırlandırılması, doğal olarak "bilim ve sanat özgürlüğü"nün ve "din özgürlüğü"nün de sınırlandırılması sonucunu yaratıyor.

Buna karşılık, kişiye karşı devleti korumak mantık ve amacına dayanan 1982 Anayasası, devletin yükümlülüğünden çok, kişinin haklarının sınırlandırılmasına ağırlık verdiği için, devletin değinilen yükümlülükleri üstlendiğini gösteren bir kural içermemektedir. Basın özgürlüğünün sınırlandırılmasına ağırlık verildiği, çoğulculuğun esasen sınırlandırıldığı bir yasal düzenlemede daha fazlası da beklenmemek gerekir.

Yasal düzenlemede sınırlamalar

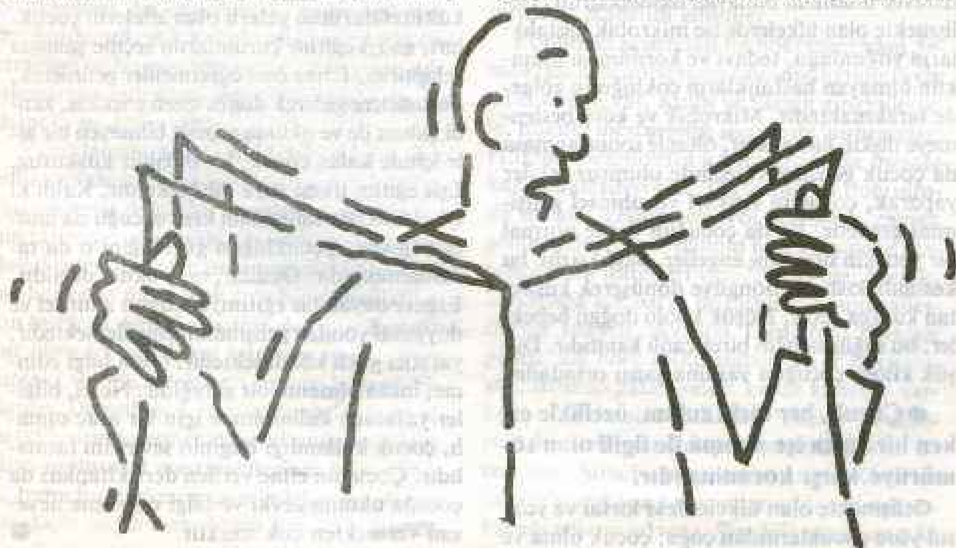
Basın özgürlüğünün, çağdaş anlayış çerçevesinde, "düşünce açıklamak hakkının sınırsızlığı" ve "haber kaynağına ulaşmaktan, basılmış eserin tüketiciye varışına kadarki, süreçte yönetsel yetkinin denetiminin olmaması" kurallarına dayandığı kabul edilecek olursa, basın ile ilgili yasal düzenin "özgür haber dolaşımı/bilgi edinme hakkı" ile tümden çeliştiği saptanabilmektedir.

Gerçekten:

▶ TCK'nın 140., 142, 158., 159., 163., 312. maddeleri ve benzerleri, siyasal düşüncenin açıklanması hakkını, demokrasinin çoğulculuk/dönüşümcülük ilkesinin işlerliğini yok edici niteliktedir ve bu niteliğine uygun olarak uygulanmaktadır. Böylece, **yasal düzenleme ve uygulama, basının karar yaratıcı etkisini ve görevini yok etmiş olmaktadır.** "Genel ahlâkın korunması" bahanesi ardında gerçekleştirilen ve kamuoyunda "Muzır Yasası" diye tanınan yasa, gerçekte, sadece cinsellikle ilgili görüş açıklamasını sınırlamamaktadır. Bu Yasa'nın yollama yaptığı "Eğitimin Temel İlkeleri Yasası"na aykırı her davranış, "muzır" olarak nitelendirilebilecektir. Eğitimin Temel İlkeleri Yasası ise, "resmi görüşü" kaypak terimlerle belirlemektedir. Böylece, **resmi görüşün dışındaki tüm siyasal, bilimsel, sanatsal düşünce ve görüşlerin Başbakanlığa bağlı bir kurul tarafından denetlenmesi, suçlanması, yasaklanması olanağı yaratılmıştır.**

▶ Basın Kanunu ve bazı özel kanunlar, özellikle "**düşünce suçu**" **nedeniyle cezalandırılmış olan kişilerin, yayıncılık haklarını ortadan kaldırmaktadır.**

Ayrıca, devlet memurları, askerler, sendikalar, kamu kuruluşları, meslek odaları, dernekler, yabancılar, öğrenci kuruluşları da süreli yayın yapabilmek konusunda sınırlı hak sahibidirler; "siyasal görüş açıklamak" hakları ise hiç yoktur.

▶ Çağdaş demokratik ülkelerde, basında tekelleşme ve sermayenin egemenliğini önlemek, "özgür haber dolaşımını" sağlamak amacına yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır. Fransa ve İtalya bu konuda örnek gösterilebilir. Ülkemizde böyle bir düzenleme olmadığı gibi, bu türden düzenlemelere yönelik bir eğilim de görülmemektedir.

"Özgür haber dolaşımını" demokratik yaşamın işlerliği için zorunlu gören ülkelerde, basın kuruluşlarına parasal sınırlar getirilerek, yönetsel yetkinin basını denetim altına almasının önlenmesi kuraldır. Ülkemizde ise, belirtilen kuralla çelişen yönelişler gözlenmektedir. "Muzır Yasası"nın öngördüğü astronomik para cezaları, basılmış eserin dağıtım ve satımını önleyici sistem, yönetsel yetkiye bağımlı "Kurul"un değerlendirme ve yönelişlerine bağlanmıştır. Böylece, **yönetsel yetki, açık bir biçimde, düşünce açıklanmasını, özgür haber dolaşımını denetlemek, sınırlamak, giderek yok etmek olanağını eline geçirmiştir.**

Yönetsel gücün basın faaliyetini denetleyip, özellikle siyasal düşünce açıklamak hakkını yok edici yetkilere sahip çıktığı görülmektedir.

▶ **Habere ulaşmak hakkı da, Türkiye'de var sayılamaz.** Gerçekten, yönetsel yetkinin istediği konuda "devlet sırrı" yaratabilmek olanağı, devlet memurlarının bilgi vermek hakkının yasaklanması, gazetecinin haber kaynağını açıklamamak hakkının sınırlılığı, Türkiye'de yönetsel yetkinin habere ulaşmak ve ulaşılan haberi yayınlamak olanaklarını istediği gibi daraltabilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu konudaki yasal düzenimizin günümüz demokrasilerindeki yönelişlerle tümden çelişik olduğunu belirtmek isteriz.

▶ Anayasa'ya göre, sansür yasaktır. Buna karşılık, sansürü aratacak bir biçimde, **yönetsel gücün basın faaliyetini denetleyip, özellikle siyasal düşünce açıklamak hakkını yok edici yetkilere sahip çıktığı görülmektedir.** Örnek vermek gerekirse, Basın Kanunu'na 1983 yılında eklenen maddelerle, basılmış eserlerin dağıtımının engellenmesi, basılmış eserlerin toplatılması yetkisi yönetsel güce verilmiştir. Basın Kanunu, yurtdışında basılmış eserlerin Türkiye'ye girmesini ve bu eserlerden alıntı yapılmasını yasaklamak yetkisini hükümete vermiştir. "Muzır Yasası" basılmış eserlerin satışını sınırlayabilmek gücünü, yönetsel bir kurula vermiştir. Yargı kararıyla da olsa, gazetelerin kapatılması, basın araçlarının müsaderesi olanağı tanınmıştır.

Türkiye'nin genel, siyasal/anayasal, yasal yapısı gözönünde bulundurulduğunda, 12 Eylül sonrasının genel yönelişleri düşünüldüğünde, basın özgürlüğünün sınırlandırılmasına yönelik düzenlemeler ve uygulamalar şaşırtıcı olmamak gerekir. 12 Eylül sonrasında siyasal/yasal/ideolojik yapının değişimine yönelmeyen, çağından ve dünyasından habersiz bir "insan modeli" yaratılmasına yönelinmiştir. Bu yöneliş, özgür/gerçek haber dolaşımının, haberleşme özgürlüğünün, bilgi edinme hakkının sınırlandırılması zorunluluğunu yaratmıştır. Çok yönlü haber dolaşımı yerine, "tek yönlü haber dolaşımı"nın sağlanması çareleri aranmıştır. Bu amaçla yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Kısaca değinilen yasal düzenlemeler, tüm kitle iletişim araçları için de geçerlidir. Bu nedenledir ki, günümüzde basın ile ilgili yasal düzenlemeler, demokrasinin kurallarıyla tümden çelişir, 12 Eylül sonrasının yönelişleriyle ise tümden bağdaşır niteliktedir. ■

ÇOCUKLARIN DA HAKLARI VAR

Dünyaya kendi istemi dışında gelmiş olan yeni insanın haklarının teminatını belirleyecek yasalar doğrultusunda çalışan kurumlar çocuk adına savaşım veriyorlar mı?

▲ *Onların da hakları var. İstanbul sokaklarında, köpeklerine sokulup, ısınmaya çalışan bu üç çocuğun beslenme, barınma, korunma, eğitim ve gelişim gibi haklarını kim sağlayacak?*

İnsanlar var olduğundan beri, eşitlik ve özgürlük ülkülerini benimsemişler, eşitsizlik ve baskı karşısında kaldıkları zaman, bu uğurda savaşım vermişlerdir. Tarih, bunun örnekleri ile doludur.

Yetişkin insan, hakları çiğnendiğinde çeşitli yollarla, kamusal ve özel kurumlara tepki gösterebiliyorlar, ya çocuklar!.. Çocukların hakları çiğnendiğinde, kim savaşını verecek? Onların hakkını kim koruyacak? Hakları çiğnendiğinde yetişkin olmayı mı bekleyecekler?

Çocuk evrenseldir. Dünyanın her yerinde çocuklar doğmaktadır ve sorunları vardır. Ancak, gelişmiş ülkelerdeki çocukların sorunları ile, gelişmekte olan ülkelerin çocuklarının sorunları arasında nitelik ve nicelik farkı vardır. Gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların sorunları, insanların yüzünü kızartacak nitelik ve boyuttadır. Kırsal ve yoksul yörelerdeki yüksek orandaki doğurganlık olgusu çocuk sorunlarının daha da ağırlaşmasına neden olmaktadır.

1979 Uluslararası Çocuk Yılı'nda, çocuk sorunları ve çocuk hakları, tüm dünyada tartışıldı. Bu konuda paneller, toplantılar yapıldı, bültenler çıkarıldı. 10 maddeden oluşan ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilen Çocuk Hakları Beyannamesi'nin ilkeleri anlatıldı, yazıldı. Ancak bu ilkelerin hayata geçirilmesi konusunda neler yapıldı? Birinci madde şöyle der:

● Çocuk, hiçbir fark ve ayırım gözetilmeksizin bütün insan haklarına sahip olmalıdır.

Minicik bedenli, dünyaya kendi istemi dışında gelmiş olan yeni soluk, yeni insanın, haklarının teminatını ve yaptırım gücünü belirleyecek yasalar doğrultusunda çalışan koruyucu kurumlar, çocuk adına savaşım veriyorlar mı?

● Çocuğun sosyal güvenliğe, tıbbi hizmetlere ve sağlık bakımına hakkı vardır.

Çocuk, en temel hakkı olan yeterli beslenme hakkını alabiliyor mu?

Dünya nüfusunun üçte ikisinin yeterli ve dengeli beslenmediği, sağlıklı içme suyunu bile bulamadığı dünyamızda, bu soruya "evet" demek olanaksızdır. Gelişmekte olan ülkelerdeki çocuk sorunlarının başında, beslenme gelmektedir. Kötü beslenme ve sağlıksız çevre koşulları en çok bebekleri ve hamile kadınları etkilemektedir. Sonunda erken ölüm gündeme gelmektedir. Kötü beslenme, çevresel kötü koşullar, çocuğun mikrobik hastalıklara karşı direncini azaltmaktadır. Kırsal ve yoksul yörelerde koruyucu hizmetlerin bu yörelere ulaşamaması, cehalet gibi nedenlerle binlerce çocuk ölmektedir. İshal, antibik zatürree, sağlıksız çevre koşullarında, çocukların yaşamına son vermektedir. Böylece tedavisi mümkün iken, ölüm yazgısına terk edilen çocuklar her yıl binleri buluyor. Gelişmekte olan ülkelerle, gelişmiş ülkelerin çocuklarında bebek ölümlerinin sayısında ve ölüm nedenlerinde büyük farklılıklar bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, özellikle ilk yaşlardaki çocuklarda, mikrobik hastalıkların neden olduğu ölümlerin oranı çok azdır. Bu ülkelerdeki ölüm nedenleri genelde; kazalar ve korunması tedavisi mümkün olmayan hastalıklardır. Gelişmekte olan ülkelerde ise mikrobik hastalıkların yoğunluğu, tedavi ve korunması mümkün olmayan hastalıkların çokluğunu gölgede bırakmaktadır. Mikrobik ve kötü beslenmeye ilişkin hastalıklar, ölümle sonuçlanmasa da çocuk gelişimi sürecinde olumsuz etkiler yaparak, çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimini geriletir. Bu da çocuğun ilerde normal bir yetişkin olmasını engeller. Sağlıksızlık bu kesimde kısır bir döngüye dönüşerek kuşaktan kuşağa geçer. Düşük kilolu doğan bebekler, bu sağlıksızlığın bireı canlı kanıtıdır. Düşük kilolu çocuğun yaşama şansı ortadadır.

● Çocuk, her türlü zulüm, özellikle erken bir yaşta işe alınma ile ilgili olan sömürüye karşı korunmalıdır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal ve yoksul yöre çocuklarından çoğu, çocuk olma ve güzelim çocukluğun sevincini tadarak yaşama hakkını kullanamıyor. Okula gitme yaşındayken, ailenin bütçesine katkıda bulunmak amacı ile kendini bir işyerinde buluyor. Küçük atölyelerde ve küçük işyerlerinde, az bir ücretle çalıştırılarak, bu küçük çocukların emeği sömürülüyor. Gelişme çağında olması nedeni ile, yeterli beslenmesi gerekirken, öğle saatini bir sandöviçle geçiştiriyor. Bazıları asitli maddeler ve tehlikeli aletlerle çalışıyor, her zaman bir kaza olasılığı ile karşı karşıya kalıyor. Güvenlik önlemlerinden yoksun, havasız, sağlıksız koşullarda, kötü beslenme ile çocuk emeği alabildiğine sömürülüyor.

Ülkemizde de kırsal yörelerde özellikle kız çocukları ev işlerinin yanında kardeşlerine ana olmakta, çocuk yaşta, çocuk büyütmektedir. Çünkü annesi tarlada çalışmaktadır. Yaşıtlarının sahip olduğu, eğlenme, oyun oynama, dinlenme hakkından yoksun kalmaktadır. Vaktinden evvel olgunlaşır. Devlet zoru olmasa okula da gidemeyecektir. On iki yaşlarına doğru bu kez bir başka sömürü alanına doğru hazırlanır. Evlenme adı altında, başlık parası alınarak bir adama satılır. İşgücü el değiştirmiştir.

● Çocuk ırk, din yönünden veya siyasi bakımdan ayırımlara karşı korunmalıdır.

Göç olgusu ile gündeme gelen göçmen çocuklarının sorunu, içler acısı bir tablo oluşturmaktadır. Gittiği ülkede "yabancı" diye adlandırılan çocuk, evsahibi konumundaki toplum için bir kişi, bir insan olarak değil, bir politikanın ürünü olarak görülmektedir. Üçüncü sınıf vatandaş konumundaki çocuğun duyguca ezilmişliği, kimin umurundadır!

Çocuğun temel besini olan sevgiyi çocuktan alıp, uzaklara fırlatan, Çocuk Hakları Bildirisi'ne imza atanlar, nasıl bir uygulama getirdiklerini acaba hiç düşünmezler mi? Oysa çağımızda artık evsahibi toplumlar kendilerini çok ırklı, çokulusiu bir toplum olarak görmek zorundadırlar. Bu düşünceyi okullarda, işte, iletişim araçlarında ve eğlencede yaşama geçirmelidirler.

● Bütün çocuklar eğitim ve gelişim bakımından eşit fırsatlara sahip olmalıdır.

Ekonomik farklılıklar, çocuğun yaşadığı çevresel koşullar, eşit eğitim ve öğretimi engellemektedir. Kırsal yöre ve gecekondu çevrelerinde bulunan çocuklar, yeterli eğitim ve öğretimden uzak olarak, her zaman en alt düzeyde olma yazgısı içindedirler. Ekonomik ve kültürel durumu yeterli olan ailelerin çocukları, en iyi eğitim kurumlarını seçme şansına sahiptirler. Evine özel öğretmenler getirilerek, dersanelere giderek desteklenen çocukla, kendi çabası ile ve okuma-yazma bilmeyen bir aile içinde kalan çocuk, bir değildir kuşkusuz. Eşit eğitim ilkesi suya düşmektedir. Kaldı ki iyi olanaklara sahip olan kent çocuğu da mutlu değildir. Çocukluğun güzelliğini o da tadamamaktadır. Okullar, neşe okulu değildir. Ezbere dayalı bir eğitim, çocuğun zihinsel ve duygusal yönden gelişmesini engellemektedir, yaratıcı gücü körelmektedir. Oysa bilgi edinme, insan olmanın bir gereğidir. Ne ki, bilgiler yaşamda kullanılmak için bir araç olmalı, çocuk kullandığı bilginin sevincini tatmalıdır. Çocuğun eline verilen ders kitapları da çocuğa okuma zevki ve bilgi öğrenme hevesini vermekten çok uzaktır. ■

Sabahattin Kerim

YASAL PARTİ, AMA NASIL?

TBKP'nin yasal olarak kurulması girişimi, solun bütünüyle kıyaslandığında, yetersiz bir toplumsal meşruiyet zemini üzerinde yapılıyor. Yetersiz toplumsal meşruiyetler temelinde kazanılan hukuki meşruiyetler ise hayli enderdir.

TKP Genel Sekreteri Haydar Kutlu ile TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ni yasal olarak kurmak amacıyla Türkiye'ye döndüler. Böylesi bir girişim ne gibi gelişmelere yol açabilir? Bu girişimi demokrasi mücadelesinin gelişimi ve sol hareketin bütününün çıkarları açısından nasıl değerlendirmek gerekir?

Her düşüncenin, her "**izm**"in siyasi örgütlenme hakkına sahip olması, çağımızda demokrasinin -burjuva demokrasisinin- vazgeçilmez şartlarından biridir.(*) Ne ki Türkiye'de demokrasi yoktur. Demokrasi olmadığı için de Kutlu ve Sargın'ın amaçlarını gerçekleştirmeleri, girişimlerini realize etmeleri, yani temel demokratik haklardan biri olan siyasi örgütlenme hakkını kullanmaları yasaklanmaktadır.

Yasak olan demokratik bir hakkın elde edilmesi için mücadele vermek, bu haktan yararlanacak olanlar için elbette ki son derece **meşrudur.** Ayrıca bu kadarla da kalmaz, aynı hakkın topluma kazanılması için çaba göstermek, elinden geleni yapmak, kendine demokratlığı yakıştıran herkes için de **vaciptir**. Bu açıdan tüm demokrasi güçlerinin, bütün demokratların, Kutlu ile Sargın'ın yasal siyasi örgütlenme hakkını savunmaları, onların bu haklarını kullanmalarının engellenmesine karşı çıkmaları, bu engellemeye mehaz gösterilen antidemokratik hukuki mevzuatı mahkûm etmeleri ve bu mevzuatın yürürlükten kaldırılması için mücadele vermeleri gerekir. Bu bir demokrasi görevidir.

Yasaklanmış bir demokratik hakkın elde edilmesinde her imkândan azami ölçüde yararlanılması doğaldır. Burjuva demokrasisinin tarihinin gösterdiği, -bugün hepimize pek doğal gelen, örneğin üniversel seçme ve seçilme hakkı da dahil- pek çok demokratik hakkın burjuva demokrasisinin doğuşunda mevcut olmadıkları, fakat bunların uzun süren, meşakkatli mücadelelerin sonucu kazanıldıklarıdır. Demokratik hak ve özgürlüklerin elde edilmesinde hemen daima kural, önce bunların **toplumsal meşruiyetlerinin** kazanılması, bunu **hukuki** meşruiyetin izlemesi olmuştur. Dolayısıyla demokratik hak ve özgürlükler uğruna verilen mücadele, her zaman mevcut hukuki mevzuatın sınırlarını zorlamış, çoğu zaman da toplumsal meşruiyetin sağladığı haklılık nedeniyle hukuki mevzuata rağmen yürütülmüştür. Fazla geriye ve uzağa gitmeye gerek yok, ülkemizde grev hakkının elde edilmesinde, grev yasak iken yapılan ünlü Kavel grevi tayin edici rol oynamıştır.

Benzeri bir duruma Türkiye'de Marksistler'in örgütlenmesi konusunda da şahit oluyoruz. 1920'lerden başlayarak Türkiye Komünist Partisi'nin yasal örgütlenmesi yasaklandı. Ne ki çok cılız da olsa kapitalist bir gelişme çizgisine oturan, dolayısıyla ücretli emek kullanan bir ülkede, 20. yüzyılda Marksist örgütlenmenin yasaklanması toplumsal gelişme ile bağdaşmıyordu. Bu nedenle Marksistler uzun yıllar boyu yasal meşruiyetin devamlı dışına itilmelerine rağmen, tarihi ve toplumsal meşruiyetin verdiği haklılıkla örgütlenmenin yollarını buldular. Öyle ki, bir aşamadan sonra tarihi ve toplumsal meşruiyet ağır bastı, Marksistler yasal siyasi örgütlenmenin de imkânlarından yararlanır hale geldiler. Üstelik mevcut hukuki mevzuat yürürlüğünü koruduğu halde bu gerçekleşti. Bir bakıma kazanılan toplumsal meşruiyet hukuki mevzuatı bazı dönemler ve durumlar için işlersiz kılabildi. Burada hemen dikkati çeken olgu şu: Demokrasi mücadelesi, diğer demokratik hak ve özgürlükleri de içererek mesafe katettiği, kısıtlı da olsa, demokratik hak ve özgürlüklerin iyi kötü **kullanılabildiği** durumlarda işçi sınıfı devrimcileri de yasal örgütlenme imkânlarından yararlandılar. 60'lı ve 70'li yılların büyücek bir bölümü bunun göstergesidir. Buna karşılık ne zaman demokratik hak ve özgürlükler askıya alındıysa -ki 12 Mart ve 12 Eylül dönemleri de bunun örnekleridirler- Marksistler de yasal örgütlenme haklarından mahrum edildiler.

Konumuz açısından bu noktanın, yani demokrasi mücadelesinin bütünselliğinin tayin edici önemi var. Kutlu ve Sargın girişimleriyle, hukuki meşruiyetin sınırlarını zorluyorlar. Hukuki meşruiyetin kazanılmasında mesafe kazanmak istiyorlar. Girişimin bu doğrultuda ne gibi gelişmelere yol açacağını zaman gösterecek. Ancak olumlu bazı gelişmeler olabileceğinin işaretleri var. "Batı" ile, özellikle Avrupa'nın batısı ile ilişkilerini normalleştirmek isteyen Avrupa Topluluğu rüyaları gören, dış borç kıskacındaki Türk burjuvazisi, sırtında zaten yeteri kadar kambur varken, ufak da olsa -örneğin "Beşler"in dillerine dolayabilecekleri- yeni pürüzler çıksın istemiyor. Ama bundan burjuvazinin Kutlu ve Sargın'a partilerini kurmaları için yeşil ışık yakacağı anlamı çıkmaz. Şimdilik gözüken o ki Özal dahil egemen çevrelerin istedikleri, konuya ilişkin olarak fazla patırtının, gürültünün kopmaması, örneğin "141 ve 142'yi kaldırdık kaldırıyoruz" diyerek meselenin sürüncemede bırakılmasıdır. Kısaca Kutlu ile Sargın'ın TBKP'yi kurma girişimi, komünistlerin yasal örgütlenme hakkını kazanmaları doğrultusunda bir kısım olumlu gelişmelere yol açabilecek olsa dahi **tek başına** yetersizdir ve bu konuda fazla bir mesafe katedilmesini mümkün kılacak gibi gözükmemektedir.

İşte bu noktada demokrasi mücadelesinin bütünselliğinin ve toplumsal meşruiyetin önemleri bir kere daha ortaya çıkıyor.

Bugün Türkiye'de temel demokratik hak ve özgürlüklerin hemen hiçbiri geçerli değil. Bunları kazanmak için mücadele vermek ve gerektiğinde de sınırları zorlamak şart. Ne ki yapılacak olanların **olabilirligi** de söz konusu. Örneğin afiş yapıştırmak yasak. Oysa bu çok basit bir demokratik hak. Ve bu hakkı kazanmak için mücadele etmek gerekiyor. Şimdi düşünelim, afiş yapıştırma hakkının kazanılması için mücadele eden birileri "biz filan gün, filan saatte, filan yerde afiş yapıştıracağız, bu bizim en doğal hakkımız" diye önceden açıkça ilan edip afiş yapıştırmaya giderlerse, afiş yapıştırma hakkı kazanılmış olur mu? Ya da böyle yapmakla afiş yapıştırma hakkının kazanılmasında ne elde edilmiş olur? En önemlisi böylesi bir girişim, afiş yapıştırma hakkından yararı olanların ağırlıklı çoğunluğu tarafından değil de, bir grup, tarafından yapıldığında, bunun, afiş yapıştırma hakkının toplumsal meşruiyetinin yaygınlaştırılmasına katkısı ne olur?

Veyahut alalım öğretmenlerin örgütlenmesini. Demokrasilerde öğretmenlerin sendika kurmaları en doğal hak. Oysa Türkiye'de bugün, dernek kurmak dahi yasak öğretmenlere. Şimdi isterse bir grup öğretmen "biz bir ▸▸

öğretmen sendikası kurduk'' diye ilgili mercilere başvurabilir. Ama böyle yapılmakla sendika kurulmuş olur mu? Ya da bu girişim öğretmenlerin örgütlenme hakkını elde etme mücadelesine ne ölçüde katkı getirir? Hele sendikal örgütlenme davası öğretmen kitlesi içinde yeterince yaygın değilken, bir grup öğretmenin bu tür girişimi, toplumsal meşruiyeti yeterince gözetmediği için, resmi çevrelerden göreceği tepkiler nedeniyle, örgütlenme mücadelesine omuz vermak isteyen öğretmen kitlesi üzerinde geriletici etkiler doğmasına yol açmaz mı?

Örnekleri uzatmaya gerek yok. Kutlu ve Sargın'ın parti kurma girişimi ile verilen örnekler arasında bir hayli paralellik olduğu ortada.

Birleşerek TBKP'yi oluşturacaklarını açıklayan TKP ve TİP, Türkiye solunun bütünü içinde bir azınlığı -şu veya bu kadar- temsil ediyorlar. Üstelik birleşme henüz gerçekleşmiş değil ve birleşik partinin hüviyetini belirleyecek parti programı tasarısının ne kadar kişi tarafından onay göreceği, kimlere cazip geleceği bilinmiyor. Bir hak için, o haktan ilk ağızda yararlanacak olanların mücadelede daha fazla gayret göstermeleri doğaldır. Bu, kurulması öngörülen TBKP için de geçerlidir. Bu durumda ister istemez şu soru zihinlere takılıyor: Acaba Kutlu-Sargın girişimine olanca gücüyle omuz verecek kaç kişi çıkacaktır? Kaç kişi yasal örgütlenme hakkının elde edilmesi için daha bugünden TBKP'nin kurulmasına **fiilen** katılacaktır?

İşte bu noktada meselenin ''toplumsal meşruiyet'' yanı bütün önemiyle bir kere daha kendini hissettiriyor. Evet bugün işçi sınıfının, emekçilerin siyasi örgütlenmeleri çok doğal bir hak ve bu hakkın yıllar öncesinden kazanılmış bir toplumsal meşruiyeti var. Ama bu toplumsal maşruiyet Türkiye boyutu söz konusu olduğunda, içinde bulunduğumuz şartlarda **solun bütünü** için bir anlam taşıyor. Oysa TBKP'nin yasal olarak kurulması girişimi, solun bütünüyle kıyaslandığında yetersiz bir toplumsal meşruiyet zemini üzerinde yapılıyor. Yetersiz toplumsal meşruiyetler temelinde kazanılan hukuki meşruiyetler ise hayli enderdir. Ve üstelik böyle kazanılan hukuki meşruiyetlerin ne kadar dayanıksız olduklarını 12 Mart ve 12 Eylül dönemleri acımasız bir şekilde kanıtlamışlardır.

Bu durumda yapılması gereken, sol hareketin bütününün sahip olduğu toplumsal meşruiyetin potansiyel gücünü yasal örgütlenme doğrultusunda harekete geçirmektir. Yasal örgütlenme hakkının tüm kısıntı ve yasaklardan arındırılmış olarak elde edilmesinin biricik yolu da budur. Böylesi bir girişimin TBKP'ninkinden kat be kat geniş bir toplumsal meşruiyet zeminine sahip olduğu ortadadır.

''TBKP komünist partisidir, **sol parti** ise sol hareketin bütününü temsil etmek iddiasında

Çağatay Anadol

Kutlu ve Sargın'ın özgürlüğü

▼ Gürültüye mi gidecekler? *Kutlu ve Sargın gelince, devlet ''ben adamı n'aaparım biliyor musun?'' dercesine öfkeli davrandı.*

Hukukçu değilim ama Türkiye'de hukuğun bir komedi, trajik sonuçlara yol açan bir komedi olduğunu söyleyebilirim sanıyorum. Hukuk her ülkede komedi özellikleri taşır mı? Herhalde taşımaz. Hukuğun uygulayıcısı kimdir peki? Genel olarak devlet. O halde bizim hukuğun bu özelliği devletten ileri geliyor olmasın? Her devletin bir sınıf devlati olduğunu, hukuğun da o sınıfsallığın çatısını oluşturduğunu bilmeyen yok. (Acaba?) Ama Türkiye'nin hukuk özelliğini bu genel kuraldan çıkaramayız. Bence devletin ''insansı'' niteliğinden de ileri geliyor hukuk komedileri.

Ne demek istiyorum ''insansı'' sözcüğü ile? Batının burjuva devletleri ''kanun ben'im'' diyen aristokrat kralların devrilmiş tahtları üzerine kurulduğu için, devlet de hukuk da insansı niteliğinden arındırılmıştır. Hükümetler, devlet başkanları, başbakanlar değişir ama hukuğun temel işleme biçimleri zaman zaman ''Dreyfus Davası'' misali skandallar olsa da genellikle değişmez. Bizde devlet demek padişah demekti bir zamanlar. Padişahlık devrildi, yerine Cumhuriyet kuruldu. Ama nedense devletin sabah akşam kükremesi geleneği bir türlü son bulmadı. Demek ki tahtları yıkmadan yıkmaya fark olduğu için, bu yıkıntının üstüne kurulan modern devlet yapıları arasında da bir fark var. Devlet, kişi özelliği gösteriyor bizde. Sinirleniyor, köpürüyor, intikam alıyor. Onun uyguladığı hukuk da sinirli, adrenalinli bir hukuk oluyor.

Hukuk diyor ki: ''Tutuklama bir tedbirdir''. Neye karşı? Kaçma ihtimaline ve delillerin ''karartılmasına'' karşı. Eğer devlet kişi gibi sinirlenmese ve davranmasa, iki parti liderinin, Kutlu ve Sargın'ın tutuksuz yargılanmaları gerekirdi. Ama devlet ''Sen ha!'' ''Bana ha!'' ''Ben adamı n'aaparım biliyor musun?'' dedikçe hukuğun ne dediği hiç önemli değil.

Hukuk ''haklar'' demek olduğuna ama hakları asla korumadığına göre insanoğlunun-özellikle ezici çoğunluğu oluşturan sıradan yurttaşın-hakları nasıl ve kim tarafından korunacak?

Bunun cevabını biliyoruz. Hakları gaspedilenler kimlerse onlar tarafından, işçiler, tüm emekçiler, demokrasiye ihtiyacı olan yığınlar, aydınlar tarafından korunacak. Yurdumuzda hakları koruyacak bir sendikal konfederasyon var mı? Yok! Öğretmen sendikası var mı? Köylü birlikleri, siyaset yapmaktan alıkonulmamış meslek odaları ve benzerleri var mı? Yok!

Bunları var etme, yani örgütlenme hakkını elde etme savaşı ile genel olarak hakları elde etme savaşı bu yüzden bir bütün. Ama bu uzun erimli bir iş. O vakte kadar adrenalin salgılayan Devlet'e karşı Kutlu ve Sargın'ı nasıl koruyacağız?

Biliyorum, koruma ihtiyacı Kutlu ve Sargın ile başlamıyor. Onlarla da bitmiyor. Bugün, hükümlü olanlar bir yana, 141-142. maddelerden tutuklu olanların sayısı da bir hayli kabarık. Kutlu ve Sargın'ın özgürlüğü için mücadele etmek, tüm 141-142 tutuklu ve hükümlüleri için de mücadele etmektir. Kutlu ve Sargın'ın Türkiye kamuoyunun ve Avrupa kamuoyunun ilgi odağı haline gelmeleri bu mücadele için olanaklar yaratıyor. İzmir DGM'si tarafından tutuklanmış adsız insanların durumu ''gürültüye gidiyor''du. Kamuoyunun ilgisi onların üzerinde odaklandırılamıyordu. Kutlu ve Sargın'ın durumu gürültüye gitmeye elverişli değil. Onların sahipsiz olmadıklarını göstermek gerekiyor. Bu sağlanabilirse, hiç kimsenin sahipsiz olmadığı da anlaşılacak.

Ve bu sorun herkesin sorunu. Demokrasiye ihtiyacı olan herkesin olduğu kadar ''adrenalinsiz'' devlet isteyenlerin de sorunu. Bence, demokrasiye ihtiyacı olanların örgütsüzlüğünden, ''adrenalinsiz devlet'' isteyenlerin çekingenliğinden ve hareketsizliğinden dolayı yeterli tepki oluşmuyor toplumda. Bundan cesaret alan devlet de kafası her bozulduğunda -ki hiç düzelmiyor zaten- kükrüyor ve adrenalin salgılamaya devam ediyor.

Ne ki, bunun zararını hep birlikte çekiyoruz. Devletin saldığı adrenalinden boğulmak kader değilse, neden demokrasi için kollarımızı daha bir şevkle sıvamayalım? ■

TKP ve TİP genel sekreterleri Kutlu ve Sargın Ankara'da

Gözaltındalar

TBKP*'yi kurmak amacıyla dün uçakla Türkiye'ye gelen TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın ile TKP Genel Sekreteri Haydar Kutlu, uçağın merdivenlerinden iner inmez gözaltına alındılar. İki*

UÇAKTAN NOTLAR

Gergin yolculuk

HADİ ULUENGİN

olan heterojen bir partidir, ikisini birbirine karıştırmamak gerekir; solun bir bölümünü oluşturan komünistlerin toplumsal meşruiyetlerinin boyutunu solun bütünününkiyle kıyaslamak doğru olmaz" denebilir. Bu itiraz doğru olsa da, günümüz şartlarında haklı sayılmaz. Çünkü günümüzde en hayati mesele demokratik hak ve özgürlüklerin savunulması ve toplumda geçerli kılınması ise, TBKP'nin yasal olarak kurulması girişimi **tek başına** bir anlam ifade etmez. Bütün öteki hakların alınması mücadelesiyle birlikte herkese siyasi örgütlenme hakkının tanınması mücadelesi **at başı** yürütüldüğünde istenilen sonuca varılabilir. İşçilerin grev yapmaları fiilen önlenmişken, çalışan insanların en basit haklarını aramaları mümkün değilken, yasal bir komünist partisinin kurulması imkân dışıdır. Demokratik hak ve özgürlükler bir bütündür.

Ancak bundan hakların mutlaka bir bütün olarak bir defada kazanılacağı anlamı çıkmaz. Kuşkusuz böylesi de mümkündür ve en istenenidir. Ama hayat tek düze gelişmez. Mücadele sürdükçe peyderpey kazanımlar da olur. Ve gün gelir ki nicel birikimler nitel sıçramanın tramplenini oluştururlar. Ama hiç akıldan çıkarılmamalıdır ki, toplumsal meşruiyeti en köklü ve yığınsal olan haklar öncelik kazanırlar. Bu açıdan da değerlendirildiğinde pek çok demokratik hak ve özgürlük yasakken komünist partisinin yasal olarak kurulması zayıf bir ihtimaldir.

Her şey bir yana TBKP sol içinde tek bir ideolojinin yasallaşması girişimi. Oysa solun bütününün yasal siyaset arenasında temsilini öngören sol parti, bünyesinde ideolojik çoğunluğu -tabii hepsi **sol** karakterli- taşıyor. Böyle olduğu için de sol partinin hukuki meşruiyetin sınırlarını -TBKP'nin yaptığı gibi-yok saymak gerekli olmuyor. Elbette genel sol karakterli bir partinin de hukuki meşruiyet açısından bir hayli zorlanacağı açık. Ama partinin köşeli, adı konmuş bir ideolojisi olmayacağı için, -çünkü maddi temeli, sol hareketin geniş ideolojik yelpazesi buna imkân vermiyor- onu oluşturan unsurların ortak paydası, sol partinin üzerine oturacağı zemini belirliyor, onun dünya görüşünü en genel hatlarıyla ortaya çıkarıyor. Ve üstelik günümüzde emekçi halkın -dolayısıyla Türkiye solunun- en acil hedefi demokrasinin bir an önce gerçekleşmesi olduğu için de, sol partinin, öncelikle demokratik hak ve özgürlükler mücadelesine **öncülük** etmek misyonunu yüklenmesini gerektiriyor. Bu da, yasal örgütlenme hakkının tüm kısıntı ve yasaklardan kurtarılması hedefiyle, bütün öteki demokratik hak ve özgürlüklerin elde edilmesi mücadelesinin **koordinasyonunda ve ahenkleştirilmesinde,** dolayısıyla demokrasinin bir bütün olarak kazanılmasında sol partiyi çok daha avantajlı ve olabilir kılıyor. ■

** Burjuva demokrasisinin, "en demokrat" olduğu "Batı"nın gelişkin kapitalist ülkelerinde bu kural faşizm için dahi -ne yazık ki- geçerlidir. Faşizm, "Batı"da neofaşist kılıklar altında örgütlenebilmektedir. Ne ki, bu "Batı"nın örgütlenme konusunda ne kadar **toleran** olduğunun bir kanıtı diye yorumlanamaz. Faşist örgütler, gerektiğinde işçi sınıfının, emekçi halkın mücadelelerinin önüne dikilmek için, burjuvaziler tarafından el altında tutulagelmişlerdir. Bu, burjuva demokrasisinin zaaflarından birisidir. Faşizmin yasaklandığı bir demokrasi, yasaklanmadığı demokrasiden daha demokratiktir.*

"Bizim için erken"miş!

İdam cezasını sürdürmede ısrar, bireyleri ve toplumu terörize etmekten de çok, devlet adına hüküm sürenlerin genel olarak terör estirme işlevini devlete ve kendilerine yakıştırma özentisinden kaynaklanıyor.

Yönetimin başı, Türkiye'de idam cezasının kaldırılması konusunda, "Bizim için biraz erken" diyor.

Evet, öyle. "Bizim için biraz erken". Bizde biraz daha adam öldürmek gerekiyor, ya da yüzlerce insanı her an öldürülme tehdidi altında cezaevlerinde rehine tutmakta "bizim için daha henüz" yarar var!

Bu yaklaşım -ve bu yaklaşımın ifade üslubu- Türkiye'yi yönetenlerin, daha yıllar yılı yönetmeye talip olanların kafa ve ruh yapısındaki ilkelliği çok güzel ortaya koyuyor.

Devlet eliyle, kendine özgü ayrıntılı resmi merasimle bir yurttaşın canının alınması, tarihin belgelediği en iğrenç uygulamalardan biridir. Bu niteliğiyle insanlığın yüz karasıdır. Uygar ülkelerin hemen tümünde böylesi bir "ceza"landırmanın çoktan tarihe karışmış olması da insanlığın giderek bu gerçeğin bilincine vardığının kanıtıdır. "Bizim için daha erken" diyenler, insanlığın kendi tarihsel vebalinden kurtulma özlemini de bize çok görüyorlar. "Daha erken" diyerek kimi suçların ve kimi suçluların öldürülmeden de pekâlâ cezalandırılabileceklerini şimdiden öngördüklerine göre, o zamana kadar yine merasimle adam öldürmeyi sürdürmenin ne anlama geldiğini hiç kaale almayacak kadar da insanlıktan ve uygarlıktan nasipsizler.

İdam cezasını -hele bizdeki uygulamasını- sürdürmede ısrar, bireyleri ve toplumu terörize etmekten de çok, devlet adına hüküm sürenlerin genel olarak **terör estirme işlevini** devlete ve kendilerine yakıştırma özentisinden kaynaklanıyor. Bu bakımdan, devlet otoritesi ve toplumun suç işleyenleri cezalandırma yetkisi konusundaki anlayış ve uygulamaları doğrudan kendi mayalarının bir yansıması. Bizde "normal" zamanlarda **adi** ağır suçlardan idam hükmü giyenlerin cezalarının infazı, genellikle, TBMM'nin onayı prosedürüne takılarak yıllar boyu ertelemeye bırakılır. O hükümlerin bir genel affa kadar **infaz edilmeyeceği** muta olmuş, âdeta "hükme" bağlanmıştır. Ama ne zaman bir "olağanüstü durum" zuhur etse o hükümlüler, onu, yirmisi birden, birkaç gün içinde tüm resmi prosedür işletilerek öldürülürler. Hani nerdeyse devlet ve siyaset "büyük"lerinin yoluna kesilen kurbanlar gibi! 27 Mayıs'tan sonra da, 12 Mart ve 12 Eylül'den sonra da böyle olmuştur.

On yıl infaz edilmeyen bir hükmün bir gecede söz konusu kişiler açısından durup dururken infazına karar verilmesi, insan hayatına verilen değerin ne olduğunu ve "ceza"nın neye yaradığını gösteriyor. İnsan hayatının hiçe sayılması bahasına bu infazları dayatanlar, parlamentodan tutun da üniformalı tabut taşıyıcılarına kadar bütün devlet mekanizmasını buna alet edenler, doğrudan politik bir değerlendirmeyle kendi kendilerine "iktidar aşısı" yapmıyorlarsa ne yapıyorlar? Toplumu terörize etmenin başka yolları da varken ve alabildiğine kullanılmaktayken işin bu raddeye dek götürülmesinin başka bir izahı olamaz.

İdam cezasının bizatihi iğrenç ve müstehcen niteliği bu anlayış ve uygulamayla **bizde** daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün diğer gerekçeler bir yana, sırf bu barbarlığa son vermek için bile olsa idam cezası bir an önce, yeni yeni kurbanların kanı akıtılmadan kaldırılmalıdır. Vakit erken değil, geçtir bile... ■

Remzi İnanç

ALTERNATİF PROGRAM

Bütün emekçiler, ilerici, yurtsever ve demokratlar, görüş ayrılıklarını hedefe kadar saklı tutmak üzere bir araya gelmeli. Öncelikle ve özellikle antikapitalist bir program üzerine anlaşmaya varılmalı.

Ülkemiz bir yanıyla Ortadoğu ülkesi... Ortadoğu'da bulunmaktan gelen ve birbirini son derece etkileyen değişik bir insan ve doğa ilişkileri yoğunlukla yaşanır. Bu mozaik, dünya coğrafyasında kolay kolay bir örneği daha görülemeyecek bir geçmişe sahiptir. Sayısız uygarlıkların ve insan soyunun gelip geçtiği bir yarımada.. Bundan ötürü, diye düşünüyorum, bu yarımadada, ne yapılırsa yapılsın, şövenizm ve dincilik (dinsellik demiyorum) gibi bir fanatizm öyle uzun vadede güçlü ve etkin olamaz.

Osmanlı yönetimi, yapısı gereği, çeşitli din ve ırktan insanlara belirli bir hoşgörüyle bakmıştır. Bu yüzyılın başından beri yönetime gelenler de iç ve dış güçlerin etkisi ve geçen yüzyılın ortasında imzalamak zorunda kaldıkları anlaşmalar gereği bu hoşgörüyü sürdürmüşlerdir.

12 Mart'tan sonra kurulan MC.'ler döneminde, yani milliyetçi-muhafazakâr(!) güçlerin iktidarında, Türkiye'de demokratik mücadele büyük ölçüde verilebilmiştir. Siyasî örgütleriyle, basın/yayın organlarıyla.. Hatta devletin radyo ve televizyonunda, engelleyemedikleri ilerici ve çağdaş yayınlar izlenebilmiştir. Bütün bunlar neyin göstergesidir? Kanımızca Türkiye'de, adını açık açık söylemek istiyorum: Dinci ve milliyetçi görüşün, öyle sanıldığı kadar geniş bir tabanı yoktur. Belki de her yurttaşın kendini en az politikacılar kadar din ve milliyet duygusuna sahip sanmasındandır.. Belki de bu iki duygunun henüz kurtarılmaya muhtaç kabul edilmemesindendir.. Paradoks gibi gelse de, bu iki akımın Anadolu insanına ters geldiği bile söylenebilir. Nitekim bu iki görüşün önderleri kapitalizmin ve emperyalizmin piyonu olmaktan öteye geçememiş ve kamuoyunda ciddiye alınmamışlardır. Ama dinselliğin belirli bir tabanı vardır. Çünkü oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Sağcı politikacıların hatta kimi zaman sosyal demokrat kılıklı partilerin bu topluluklara şaşırtıcı ve çağdışı ödünler verdiği çok görülmüştür. (CHP 1974 iktidarında(!) camiden naklen mevlid yayınını başlatmıştır.)

12 Eylül şoku geçmediği için, halka şırıngalanan depolitizasyon aşısının sersemliği sürüyor

12 Eylül, Türkiye'nin siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamında önemli bir dönüm noktasıdır. Belirli bir programı uygulamak için yönetime gelmiş bir büyük gücün izleri daha uzun zaman sürüp gidecektir. Buna bakarak, 12 Eylül darbesinin, bundan sonra olası klasik askerî müdahalelerin sonu olduğu söylenebilir mi? İncelenmeye değer.

ANAP iktidarıyla devam eden 12 Eylül rejimi, Türkiye'nin şimdiye dek görmediği bir ekonomi politik uygulamaya tanık olmuştur. Bunun etkileri kolay kolay silineceğe benzemiyor. Daha çok yıllar gerekecek. Bir yamalı bohça olan sosyal demokratların ve orta sağın ürkek davranışlarının tersine, ANAP bağlandığı kampın isterlerini sahiden büyük cesaret, hatta cür'etle ve hızla uygulamaya koymuştur. İktidarlarında soygun, rüşvet ve suiistimal haberleri büyük boyutlara ulaşmıştır. İnsanlara bedensel işkence yanında, 'güvenlik soruşturması' adıyla manevî işkence yapılmıştır ve bu sürmektedir. İşin üzücü ve umutsuzluk verici yanı, bütün bu hukuka ve insanlığa aykırı eylemlerin kamuoyunda çok kısa süre yankılanmasıdır. Toplumun bu olayları kanıksaması için ne gerekirse yapılmaktadır. Çünkü ardından, benzer bir sürü olay ve olaylar gelmektedir. 12 Eylül'ün ülkemize armağan ettiği ANAP, 'gün'ü kurtarmak için akla gelmedik işler yapmaktadır. Hızla büyüyen kısa vadeli yüksek faizli dış borçlanma yanında, trilyonları aşan iç borçlanmalar.. Bunlar hep son yıllarda yaşandı.. Bütün bunlara bakarak ANAP'ın klasik bir siyasî örgüt olduğunu söylemek oldukça güç. Sanki yüklendikleri görevi yerine getirdikten sonra, bir gün "Hadi, bize iyi günler" demeleri hiç sürpriz sayılmamalı.. Çünkü bu gidişin sonu yoktur. Bu ekonomi politik uygulama, gide gide insanımızın yurt ve dünya olaylarına bakışını da değiştirmeyi hedeflemiştir. Toplumdaki değer yargıları ve insan ilişkileri bu vahşi ve acımasız kapitalist uygulamada epeyi yara almıştır. Yabancılaşma ve güvensizlik elle tutulur olmuştur. Eğitimin her kademesi, bürokrasinin ve iş hayatının her kesimi, adeta öç alırcasına ters yüz edilmiştir. 12 Eylül şoku tam anlamıyla geçmediği için, halka şırıngalanan depolitizasyon aşısının sersemliği büyük ölçüde sürmektedir. Özal'ın, ortalıkta dolaşmalarına izin verilen siyasî örgütlere bakarak kasıla kasıla söylediği "Bizim alternatifimiz yoktur" sözünde maalesef doğruluk payı vardır. Çünkü Özal, karşısına çıkan, çıkarılan partilerin gücünü ve etkinliğini çok iyi biliyordu. Bu örgütlerin de kendisi gibi, iç ve dış kuvvetlerin çengelinde ve kumpasında oynamak zorunda olduklarını..

Türkiye insanı örgütlü güçten çekinmektedir. Örgütlü güçten yılmaktadır. Yüzyıllardır tepeden gelen, devletten gelen baskıyla yıldırılmış, korkutulmuştur. Tarihimizde, öyle abartıldığı kadar, yönetime başkaldırma geleneği de yoktur. Bunu iyice saptamak ve değerlendirmek gerekir. Bugün Türkiye'de en büyük örgüt, üstelik silahlı güç ordudur. Bunu da insanımız çocuk yaşından itibaren görmekte ve algılamaktadır. Ordu'nun Tanrı'dan sonra ikinci büyük güç olduğuna kendisini inandırmıştır, inandırmışlardır.

Ne yapmalı? Ülkemiz çok yıllardır dar ve sıkıntılı bir boğazdan geçiyor. Yakın vadede elbette umutlu olmamak gerekir. Sağ iktidarların bırakacakları miras ortada. Bütün emekçiler, ilerici, yurtsever ve demokratlar, görüş ayrılıklarını hedefe kadar saklı tutmak üzere bir araya gelmeli. Öncelikle ve özellikle antikapitalist bir program üzerine anlaşmaya varılmalı. Bu program, Türkiye halkının özlem ve isterlerine uygun olduğu kadar, en önemlisi çağımızın gerçekçi koşullarını da ihmal etmemelidir. Kapitalistlerin soygun gecesinden artakalan kemiğinin suyuna razı olacak yerde, belki bir çalışma ve yaratma sonunda, onu, hem de onuru incinmeden, hak edilmiş bir sofrada oturabileceğine inandırmalıyız. Bir görüşe göre 'talan ekonomisi'nden gelen bu yarımada halkının, öyle disiplinli düzenli bir çalışma hayatına ısınamayacağı söylenir. Bu yaşam koşullarının üzerinden yüzyıl geçti.. Dünya iyice küçüldü ve hele son çeyrek yüzyılda insanımız Batı kapitalizmini yakından tanıdı. Yakın tanımadan gelen bilinç ve gözlemle, insan onurunu hiçe sayan bu düzene neden karşı olmaları gerektiğini şimdi onlar daha iyi biliyorlar. İnsanlarımızın onuru için, bu dünyada da adam gibi yaşayabileceklerini ispatlamak için, program öncelikle antikapitalist ve bağımsızlıkçı; her tür ırkçılığa, baskıya ve sömürüye kapalı bir içerikte hazırlanmalıdır. Her şeyin toplumun esenliği için olduğunu biliyor, inanıyor ve kabul ediyorsak, emekçi penceresinden bakılarak ve çağdaş dünyada olan bitene gözlerimizi iyice açarak ve mutlaka ve mutlaka ayağımızı yere basarak bu 'alternatif program'ı hazırlamalıyız. Bu programı bıkıp usanmadan ve aynı cesaretle halka götürmeliyiz. Politika yapmadan politika yapmak.. En doğru politika da budur belki de. Bu programın ağırlık bölümü, kuşkusuz, bizi kesinlikle iflâh etmeyeceği belli olan askerî ve ekonomik dış bağlantılarımızın gözden geçirilmesi olacaktır.

Bağnazlıktan olduğu kadar, korkudan da uzak durmalıyız. Türkiye'de bugün böylesi bir programı hazırlayacak ve uygulayacak kadrolar vardır. En önemlisi bunu bekleyen halkımız vardır. ■

ABD ekonomisine duyulan güven sarsıldı

HOVARDANIN BORSASI

Hovardalık, ABD toplumunun pek sınırlı bir kesimini, özellikle silah sanayiini hedef almış. Bütçede sosyal harcamaların payı azalırken silah harcamaları hızla artmış.

Dünya ekonomilerinde, New York Borsası'nda yaşanan çöküşle birlikte ortaya çıkan bunalım sürüyor. İktisatçılar önce, bunalıma ABD Maliye Bakanı Baker'ın bir demecinin neden olduğunu ileri sürdüler. Baker, Dolar'ın değerinin biraz daha düşürülebileceğini ima ettiği için, yatırımcıların borsaya güvenleri azalmış. Sonra, bu açıklamanın fazla yüzeysel olduğu anlaşıldı. Daha derin açıklamalar getirildi. Bir görüşe göre, New York Borsası'ndaki işlemlerin gereğinden fazla kompüterize olması, çöküşe ivme kazandırmıştı. Bir başka görüşe göre çöküşün nedeni, genç bankerlerin ("yuppie"ler) borsa oyunlarını yeterince iyi bilmemeleriydi.

Tüm bu açıklamaların doyurucu olmadığı anlaşılınca, biraz daha köklü açıklamalar getirildi. Şimdi, hemen herkes borsadaki çöküşe, "Reaganomi"nin neden olduğu görüşünde uyuşuyor. Başkan Reagan döneminde izlenen ve "Reaganomi" adıyla çağrılan ekonomi politikalarının başlıca özelliğini, sürekli bütçe ve ödemeler dengesi açıkları ve serbest piyasaya önem verilmesi, oluşturuyor. "Reaganomi"yi bir zamanlar övenler, onu şimdi eleştiriyorlar. Ama, ABD'nin Reaganomi yerine nasıl bir politika izlemiş olması gerektiğini, kimse açık seçik ortaya koyamıyor. Dolayısıyla, şimdi bu denli eleştirilen Reaganomi'nin, alternatifi yokmuş gibi görünüyor. Bu da, yaşanan son ekonomik bunalımın nedenlerinin biraz daha derinlerde, ekonomik sistemin özünde yattığını gösteriyor.

Neden Reaganomi?

Başkan Reagan döneminde ABD, her yıl giderek büyüyen bütçe ve ödemeler dengesi açıkları verdi. Bu açıkların her biri yılda yaklaşık 150 milyar doları buluyor. Sonuç olarak ABD şimdi, dünyanın en borçlu ülkesi.

ABD bütçe ve ödemeler dengesi açıklarının, bir başka deyişle "ABD'nin hovardalığının" nedeni, Reagan'ın vergileri azaltırken, kamu harcamalarını ve özellikle silahlanma harcamalarını artırmış olması. Açıkların bu denli uzun süre, hiçbir kısıtlamayla karşılaşmadan sürdürülebilmesinin nedeni ise, ABD'nin ulusal para birimi olan Dolar'ın, aynı zamanda uluslararası para birimi olması. Dolayısıyla ABD, kendi ulusal para biriminin hacmini bir anlamda karşılıksız çoğaltarak, hovardalığını sürdürebilmiş. Bu yüzden ABD ekonomisine duyulan güven sarsılmış. Sonuç olarak içinde bulunduğumuz ekonomik bunalım doğmuş.

Ancak, bunalımın gerçek nedenlerini anlayabilmemiz için önce, ABD'nin neden hovardalığa soyunduğunu anlamamız gerekiyor. Bir de, ABD'ye hovardalığını sürdürme olanağını sağlayan ekonomik gücün bu ülkeye neden verildiğini anlamalıyız.

Reagan döneminde, ABD hovardalık yapmış ama, Amerikalılar'ın pek azı bu hovardalıktan paylarını almışlar. Örneğin, *Milliyet gazetesinde* (3/11/87, s.11) yeralan bir habere göre New Yorklular'ın dörtte biri bugün aç. Hovardalık, ABD toplumunun pek sınırlı bir kesimini, özellikle silah sanayiini hedef almış. ABD bütçesindeki toplumsal amaçlı harcamaların payı azalırken, bütçe açıklarının hızla büyümesinin nedeni, silahlanma harcamalarının hızla artmış olması. Demek ki, ABD'nin bütçe açıkları, silah üreticilerine yaramış. ABD'nin ödemeler dengesindeki açıklardan yararlananlar ise, Almanya, Japonya, Fransa, İngiltere gibi diğer kapitalist ülkeler. Bu ülkeler şimdi, ABD'nin bütçe açıklarının azalması durumunda, kendi büyüme hızlarının düşmesi tehlikesiyle karşı karşıyalar. (*Economist*, 7/11/87, s.73)

Sistem sorunu

ABD'nin hovardalığından kimlerin yararlandığı ortaya konulunca, hovardalığın nedeni de anlaşılıyor. Hovardalıktan, silah üreten büyük işletmeler ve kapitalist ülkeler yararlanmışlar. Öyleyse ABD'nin hovardalığının kapitalizm için gerekli olduğu düşünülebilir. ABD'ye hovardalık yapabilmek gücü de, kapitalizmi desteklemek için verilmiş olmalı. Dolayısıyla Reagan, "hovardalık" yapmakla bir tür çılgınlık yapmıyor, tersine belki görevini yerine getiriyor.

Sorunu böyle ortaya koyunca, bir kaç ilginç saptama yapılabilir. Bunlardan birincisi, ABD'nin bütçe ve ödemeler dengesi açıkları vererek, bir anlamda kapitalizm için pazar oluşturduğu ya da kapitalizmin pazarlarının gelişmesine katkıda bulunduğu. Önceleri sömürgelere verilen bu görevi, günümüzde Üçüncü Dünya Ülkeleri yerine getiriyor.

İkinci olarak, hovardalığın sonsuza dek süremeyeceği anlaşıldığına göre, şimdi bunalımdan çıkma yollarının aranacağı ve bunun da bir savaş tehlikesini içerebileceği söylenebilir. Tarih, ekonomik bunalımları savaşların izlediğini gösteriyor. Bunalımlar, savaşın getirdiği ek harcamalar ve zorunlu tasarruflar aracılığıyla aşılmış. Bu yüzden, dünya ulusları, barışın korunmasına her zaman olduğundan daha fazla özen göstermeli.

Son olarak şu söylenebilir: Borsa krizi yüzünden yalnız ABD'de insanlar tek bir günde 500 trilyon lira yitirdiler. Dünya ekonomileri, sonu nasıl sonuçlanacağı belli olmayan bir belirsizlik ve bunalım dönemine girdi. Bu haberleri veren gazete ve dergiler, aynı zamanda serbest piyasa ekonomilerini övmeyi ve Sovyet lideri Gorbaçov'a, ülkesinin ekonomisini serbest piyasa modeli doğrultusunda nasıl değiştirebileceği konusunda fikir vermeyi sürdürdüler. Oysa planlı ekonomilerde, Batı'da bugün yaşanana benzer ekonomik krizler hiç yaşanmamış. Biraz da serbest piyasa ekonomilerinin, planlı ekonomilerden bir şeyler öğrenmeleri gerekmiyor mu? ■

▲ ***Battım!*** *Reagan'ın hovardalığının sonunda ABD ekonomisine duyulan güven sarsılınca, borsalar alt üst oldu ve çok kişi kaderine küstü.*

Deri-İş grevi, Türkiye sendikal mücadelesinin önemli bir noktasıydı

BİR GREV, BİR KAZANIM

"Paramız artsın istiyoruz elbette ama en çok patron bizi aşağılamasın istiyoruz, bir de canı isteyince işten atamasın..."

Çürümüş deri, hayvan dışkısı ve lâğım karışımı, mide bulandırıcı o garip dayanılmaz kokunun varlığından şüpheye düşmenize yol açacak alışkın bir rahatlıkla çalışırken, pek çok kez görmüşsünüzdür onları.

Ağızlarında yarım bir türkü, küçük işletmelerin daracık kondularından kaldırımlara taşımış kaba hayvan postlarını, Bursa ipeği ile yarıştıran zarif inceliğe eriştirenlerin, bu kaba nasırlı eller olduğuna inanmak önce güç gelir.

"Belim çok ağrır. Otuz-kırk kilo gelen postları boyarım, kaldırıp asarım sonra... işte kaldırırken belim çok ağrır, sonra da geçmez..." dedi, Zeytinburnu'nda Deri-İş Sendikası'nın şube binasında karşımda otururken. Daha kırkını yeni bitirmiş, başörtüsünün altından erken aklaşmış saçlarının fırlayışını önlemek için eli hep alnında. Gözlerinin etrafı çoktan kırışmış, yılların yorgun bakışı, bir de direngenliğin ışıltısı. "Sendika aylık veriyor ya, vermese de olur. Onüç yıldır işçiyim, hep buralarda çalıştım, haftada 12.5000,- lira alırdım. Almasam da oluyor" diyor. "Ama grevi bırakmak olmaz. Madem ki yaptık, kazanacağız."

□

Koleranın, tifonun ve diğerlerinin daimi ikâmetgâhı, daracık sokakların çamurlarının dizlerinize ulaştığı bir kış günü, 16 yaşındaki Muharrem Yeşilyurt, Kazlıçeşme'de Abdinur Alkoç Deri Fabrikası'nda sıkma silindirleri arasında kalarak ölmüştü. Bin kadar işçi fabrikanın önüne siyah bir çelenk bıraktı. Aynı gün bölgedeki 130 işyerinde üçbin kadar işçi öğle yemeklerini yemediler.

□

On-onbeş kişinin çalıştığı, iş kazası ve meslek hastalıklarına karşı hiçbir güvenlik önleminin alınmadığı yüzlerce küçük işyerinin oluşturduğu bir iş kolu deri sanayii. İşyerlerinin dağınıklığı, çalışanların genellikle işverenin hemşerisi ya da akrabası olduğu bir iş kolunda sendikal anlamda örgütlenebilmek kuşkusuz diğer iş kollarına göre çok daha zor. Küçük işletmelerde çalışmanın işçi bilincinin oluşmasındaki olumsuz etkisinin yanına, aynı iş yerinde sürekli çalışma şansının olmayışı da eklenince zorluk daha da artıyor. İşçiler aynı iş kolunun işletmeleri arasında neredeyse mevsimlik işçilere benzer bir dolaşımla çalışıyorlar.

Bütün bu güçlükleri aşan Deri-İş Sendikası, daha da güç olanı başarıp 24 Haziran 1987'de 33 iş yerinde 1500 işçi ile greve çıktığını açıklamıştı. Deri işverenlerinin karşılığı çok sert oldu. 30 Haziran 1987 tarihinde 117 işyerinde 2500 işçi için Lokavt kararı aldılar.

Lokavt kararının alındığı gün Kazlıçeşme'nin, Zeytinburnu'nun sokakları lokavt'a uğramış işçiler ve onlarla dayanışma içinde olanların ayak sesleri ile doldu. Gösterici işçilerin kararlılığı ve sınıf dayanışması yasaların sınırlarını aşarken, polis yürüyüşe müdahale etti, yürüyüş olaysız dağıldı.

Henuz ergenleşmiş yüzüyle hiç de uyum sağlayamayan geniş kocaman ellerinde mini minnacık kalmış çay bardağını tutarken güldü; "Siz kadınlar da böyle yaparsanız, biz kimi çalıştaracağız artık dedi patron. Ben de artık gözümüzü açtık dedim ona" dedi. Ve hemen ardından ekledi "Paramız artsın istiyoruz elbette ama en çok patron bizi aşağılamasın istiyoruz, bir de canı isteyince işten atmasın. Mesela grevden sonra atacakmış çoğumuzu (sesi kırgın, biraz da endişeli ekledi) Varsın atsın, biz hakkımızı alacağız ya..."

Grev süresince Sendika Genel Başkanı Yener Kaya yaptığı açıklamalarda çok çarpıcı rakamlar verdi. Örneğin, işçilerin işverenlerden bu topluiş sözleşmesi ile talep ettiği ücret artışı toplamı iki milyar liraydı. Oysa lokavtın

▼ Neşe hiç sönmedi. Deri-İş grevinin en önemli unsurlarından biri, grevcilerin hiç sönmeyen neşeleri, kararlılıkları ve dayanışmalarıydı.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden:

Madde 23

1. Herkesin çalışma, işini özgürce seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.

2. Herkesin herhangi bir ayırım gözetilmeksizin eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır.

3. Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gereğinde başka toplumsal koruma yollarıyla desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.

4. Herkesin çıkarını korumak için sendika kurma ya da üye olma hakkı vardır.

Madde 25

1. Herkesin, kendisi ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes; işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi denetiminin dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir. ■

▲ *Grevciler kararlıydı. Kuru ekmeğe razıydılar, haklarından vazgeçmediler.*

bir günlük maliyeti aynı miktara yani iki milyar liraya mal oluyordu.

Lokavt ile grevci işçilerin birliğini parçalamayı uman deri işverenleri karşılarında sadece Deri-İş'i ve deri işçilerini değil tüm demokrat kamuoyunu buldular. Baskı ve korkutmalara rağmen grev yerleri ziyaretçisiz kalmadı. Sendikalar, diğer iş kollarının grevci işçileri, aydınlar, gençler, kadınlar desteklerini hiç eksiltmediler. Esnaf ve pazarcılar grevci işçilere kredi açtı, kasalarla meyva ve sebze gönderdiler. Dayanışmanın coşkusu grevcilerden dayanışmacılara aktı...

20 Eylül'de Bayrampaşa Meydanı İstanbul'un 12 Eylül sonrası ilk işçi mitingine sahne oldu. Pankartlar indirtildi, miting alanına giriş engellendi, bunlara rağmen miting grevin direniş ruhunu yansıttı.

129 aydınlık ve karanlık, 129 gündüz ve gece...

Toplu iş sözleşmesi 29 Ekim 1987'de imzalandı. Grevci işçilerin saat ücretlerine birinci yıl 2.000 lira, ikinci yıl 2.050.- lira zam yapılması kabul ettirildi. Dört ikramiye, birinci yıl 100.000.- lira, ikinci yıl 120.000.- lira yıpranma ücreti, ayda 18.000.- lira erzak yardımı, aile yardımı, eğitim yardımı, bayram ve izin parası, gece çalışmalarında yüzde yüz zamlı ücret ve daha pek çok parasal kazanım. Yani 12 Eylül sonrasının en yüksek ücret artışı. Ama bu topluiş sözleşmesinin en önemli kazanımı, işçilerin iş akitlerinin feshedilebilmesi için karar organı olan disiplin kurullarına işçilerin ve işverenlerin dönüşümlü olarak başkanlık etmesinin kararlaştırılmış olması.

Genel olarak tüm iş kollarında işçilerin ortak istemi iş güvencesidir. İşyeri disiplin kurullarında işçilerin de başkanlık edebilmesi ise iş yasasının antidemokratik 13 ve 17. maddelerinin keyfi uygulamasının önüne geçilebilmesinin ilk adımıdır.

Yüksek Hakem Kurulu'nun yüzde 10'da dondurduğu ücret zammından yüzde 85'lik ücret zammına ... 12 Eylül'ün karanlığından sınıf ruhunun aydınlığına...ulaşmak Deri-İş grevini Türkiye sendikal mücadelesinin önemli noktalarından biri yapmıştır. ■

Birlikte davranabilmek...

İşçilerin ortak mekânı Türk-İş'tir bugün. Daha ne kadar orada kalabilecekler? Türk-İş tabanı DİSK niteliğine bürünebilecek mi?

Türkiye'deki işçi hareketi üzerindeki etkilerini zamanla daha yakından ve somut olarak gözleme imkanı bulacağımız gelişmeler vesilesiyle ileri sendikal hareketin perspektiflerini ele alıp tartışmak her bakımdan yararlı olacaktır.

Geriye dönüp baktığımızda, 12 Eylül gerçeği gün gibi ortaya çıkıyor. Rejimin seçtiği başlıca hedeflerden biri, bir bütün olan sınıf hareketini bastırmak ve DİSK'in şahsında ileri sendikal mevzileri dağıtıp yok etmekti. Böylece Türkiye işçi sınıfının yüz yıllık mücadele geleneği ve onun örgütsel birikimi, sarı sendikacılığın tahakkümü altında pasifize edilecekti.

Sendikal hareketin baskıyla ve diğer 12 Eylül yöntemleriyle bertaraf edilemeyeceğinin kanıtlarını bugünkü Türkiye'de görmek mümkündür. Grevlerin giderek yayılmakta, eylemlerin çeşitlilik kazanmakta, açlık grevleri, iş bırakmalar, üretimi düşürmeler, yemek boykotları, miting ve yürüyüşler şeklinde kapsamlı bir mücadelenin canlanmakta olduğu bir gerçektir. Gene bugün varlığını güçlü bir biçimde hissetirmeyen diğer olgu da işçi sınıfı hareketinin çok hızlı bir politikleşmeye gebe olduğudur. İşçi haklarına rejimin siyasi mekanizmaları tarafından doğrudan yapılan saldırılar en geri işçileri bile sarsmakta, ekmek kavgasıyla iktidar kavgasının bütünlüğünü kavramayı kolaylaştırmaktadır. Demokrasiyi ve politik mücadeleyi öngörmeyen her türden sendikal anlayışların sosyal zemini daralmakta, hatta iflasları gündeme gelmektedir.

Tabi bu temel olgulara olduğu gibi ve değiştirici bir ruhla bakamazsak yönümüzü kolayca şaşırabilir, görevlerimizi saptamakta yanılabiliriz. Bu nedenle sendikal harekete bakışı gerçekçi tespitlerin üzerine oturtmalıyız.

Fiili durum kimsenin meçhulü değil. DİSK'in kapatıldığı, bu "hukuki" sorunun uzun vadeli bir sürece bağlandığı, buna rağmen hukuki varlığının sürdüğü, bu nedenle DİSK'in serbestçe faaliyetini savunma görevinin somut bir biçimde hâlâ devam ettiği, gerçeğin bir yanını oluşturmaktadır. DİSK'in savunulması, sadece lafta bir demokratlığın yerine getirilmesi anlamında değil, işçi sınıfımızın somut bir mevziinin geri alınması anlamında da gereklidir. Ölülerini bile faşizmin eline bırakmamış bir sınıftan, 20 yıllık şanlı bir sendikal mücadele tarihini, bu tarihin örgütsel birikimini, üç beş kuruşlarla yarattığı mal varlığını, tabelasını, armasını, adını burjuvaziye bırakması elbette beklenmemelidir.

Öte yandan DİSK'i işçilerden, onların etinden ve kemiğinden, tercihlerinden ayrı düşünmek, işçilerden bağımsız bir DİSK varsaymak, üstüne politika geliştirmek, sorunu tersinden kavramaktır ki bu gibi yaklaşımlar sendikal hareketin önünü açamazlar. "İşçiler nerede ise DİSK oradadır" mantığı ne kadar kolaycıksa, "İşçiler DİSK evrakı nerede ve kimde ise orada olmalıdırlar" gibi somut görevleri ertelemeci yaklaşımlar da bir o kadar mevcut durumu dışlamak anlamına gelmektedir.

DİSK'e üye olan yüzbinlerce işçi, bir yandan nesnel duruma boyun eğerek, bir yandan da başka çare bulamadığı, toplu bir davranışa yön verecek örgütsel yönlendiricilikten yoksun kaldıkları için ya Türk-İş sendikalarına girmişler, ya da küçük ve bağımsız sendikalar etrafında kalmayı, onları bizzat örgütlemeyi seçmişlerdir. Ama her halükarda yepyeni sayılabilecek sendikal konumlara sürüklenmişlerdir.

Bu gelişmelerin büyük oranda kendiliğinden bir gelişme olarak gerçekleşmesi, hiçbir ciddi sonuç yaratmadığı anlamına gelmez. Bir yandan Türk-İş yönetiminin, göstermelik de olsa "eylem programlarına" yönelmesi, sarı sendikacılığa yeni çıkış yolları arama kaygusuna düşmesi, bir yandan da Türk-İş içinde mücadeleci sendikal güçlerin toparlanıp daha aktif bir kimlikle ortaya çıkmaları (Türk-İş'teki demokratik muhalefet hareket), bütün bunlardan önemlisi de bir bütün olarak Türk-İş tabanındaki geniş işçi kitlelerinin mücadeleci bir taban kimliğine bürünmesi (Başarıyla sonuçlanan Türk-İş'e bağlı Petrol-İş ve Deri-İş grevleri), DİSK'li işçilerin Türk-İş tabanına katılmış olmaları gerçeğinden bağımsız değildir. Türk-İş'e girerken, önlerine konulmuş yönlendirici bir programdan dolayı değil, kazandıkları ileri sınıfsal bilinçten ötürü topluca davranma alışkanlığını sürdüren DİSK'li işçiler ve sendikacılar, Türk-İş'in "adam edilemeyeceği" önyargısına teslim olmadan girdikleri sendikalarda küçümsenmeyecek mesafeler katetmişlerdir.

İşçilerin ortak mekânı, Türk-İş'tir bugün. Daha ne kadar orada kalabilecekler, Türk-İş tabanı DİSK niteliğine bürünebilecek mi, burjuvazi gelişmelerden telaşa kapılıp işçi hareketini bölmek için neler yapacak? Bu sorular ancak keskin bir mücadele ile cevaplarını bulacaklardır. Şimdiden kehanette bulunmak mümkün değildir.

İlerde madem ki yeniden DİSK alternatifi karşımıza çıkacaktır, o halde neden zamanımızı ve enerjimizi Türk-İş'te boşuna harcayalım diye soran yaklaşımlar, işçiler arasında yapılacak şu veya bu çalışmanın boşa gideceğini, eğer kendilerinin "boş" olduklarından yola çıkarak söylemiyorlarsa, başkaları adına da konuşmuş olmak gibi bir duruma düşüyorlar. Kaldı ki bugün yeni bir konfederasyon isteyenlerin dahi yapmak zorunda oldukları ilk şey, işçileri böyle bir ihtiyaç bulunduğuna ikna etmek, bunun için Türk-İş'e gidip çalışmaktır.

Yine bugün, ileriye dönük güçlü bir sendikal hareketten söz edebilmek için öncelikle DİSK'li güçlerin birlikte davranabilmeyi başarmaları gerekiyor. DİSK'li güçlerin beraberliği, aralarında gelişecek tartışma ve diyalog, sınıf ve kitle sendikacılığının her planda kökleşmesine büyük bir ivme kazandıracaktır. Bu nedenle DİSK kökenli tüm sendikacıların ortak hareketi, işçilerin bulunduğu konumlardan çıkılarak yaratılmışsa gerçek anlamını bulabilir. ■

DİSK'e üye yüzbinlerce işçi yepyeni sayılabilecek sendikal konumlara sürüklenmişlerdir.

Erdoğan Kantürer Trakya'da köy kooperatiflerini ayakta tutmak için direniyor

KÖYLÜDE PARA YOK, TACİROĞLU'NDA İSE ÇOK

Süte uygulanan destekleme koşullarıyla küçük tipte mandıraların yaşaması mümkün değil! ANAP burada tekelleşme politikası uyguluyor.

Sayın Kantürer, 16 - 17 yıllık bir kooperatifçilik hareketinin başını çekenlerden birisiniz. 12 Eylül öncesinin şartlarında üretici köylünün ekonomik ve siyasal haklarının kazanımları için demokratik bir mücadele verdiniz. 12 Eylül'le birlikte bir süre askıya alınan Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin faaliyetleri, bugün devam etmekte. Önce kooperatifinizin kurulduğu yıllara ve geçirdiği aşamalara kısaca bir göz atalım.

İlk olarak 1971-72 yıllarında halk odasında başladık çalışmalara. Giderek artan katılımlarla konusunu süt inekçiliğinin oluşturduğu bir dizi toplantılar sonunda varılan ortak bir kararla kooperatifimizi kurduk. İlk gün koca köyden 49 kilo süt toplayabildik. Ama kısa bir zaman sonra süt için üreticiye kilo başına 7,5 TL. ödeyen bir mandıra haline geldik. Biz piyasaya girmeden önce, ödediğimiz fiyattan dolayı bize deli diyenler üreticiye kiloda 2,5 TL. ödüyorlardı. Bundan sonra, 1975-76 yıllarında Türkiye'nin gündemine de giren Köy-Koop olayı ile birlikte Trakya'daki diğer kooperatiflerle işbirliğine gitme kararı aldık ve sayımız 115 üye kooperatife kadar çıktı.

Bir bakmışsınız yapayalnız bir orman köyü tüketim kooperatifi kurmuş, inatla direniyor.

▶ Peki, kazanımlarınız neler oldu?

Bir defa, köylünün gelir düzeyi yükseldi. O dönemlerde karaborsa fiyatı 150 bin lira olan traktörü, biz köylüye 80 bin liraya, yine karaborsaya düşmüş olan mazotu da normal fiyattan alıp veriyorduk. Tabii ki sütten de kazançları vardı; sütü doğrudan süt fabrikasına verdiğimiz ve gerektiğinde de direndiğimiz için istediğimiz fiyata satabiliyorduk.

▶ Bu durum ne zamana kadar devam etti?

Elde ettiğimiz kazanımlar CHP'nin iktidar olduğu dönemlere rastlar. 80'li yılların başına gelindiğinde köylünün geliri azalmaya başlamıştı. 12 Eylül'den sonra da çok geçmeden bütün Köy-Koop'lar basıldı, bütün başkanlarını alıp götürdüler. Kooperatif halkı bir sürü insanlık dışı hareketlerle karşılaşmalarına rağmen inatla kooperatifleri yürütüyorlardı. Suçlamalar ise, miting yapmak, Köy-Koop'un faaliyet raporunu dergimizde yazmak, grevdeki işçilere gıda yardımında bulunmak gibi sindirme amaçlı nedenlere dayandırılıyordu. Gerçi bütün bu suçlamalardan beraat ettik ama, ekonomik çöküntü noktasına gelen kooperatiflerimiz ancak 1985'ten sonra toparlanmaya başladı. Yine de, şu anda SEK'in karşısında tek biz varız.

▶ Bugün ne durumda üretici köylü, özellikle 12 Eylül'den sonra?

1980 öncesinde ekonomik durumu iyi olan köylü, birtakım malları stok bile yapabiliyor, bu yüzden kuyruklar oluşturuyordu; yokluktan değil yani!.. Öyle ki, beş altı tonluk mazot depolarını dolduran on binlerce köylü mal kıtlığına neden oluyordu. Şimdi ise Özal diyor ki, "kuyrukları kaldırdım, vitrinler dolu." Oysa bugün köylülerin traktörlerinin depoları bile dolu değil! 1980 öncesinde kooperatifimizden üreticimiz 20 ton buğday getirdiğinde bir traktör alabiliyordu. Şimdi 100 ton buğdaya alamazsın.

▶ ANAP'ın tarım politikası içinde çok sözünü ettiği destekleme uygulamaları var. Bunun etkisi nasıl oluyor?

Evet, bugün de köylü, Ziraat Bankası'nın önünde süt, yabancı ilaç, vergi iadesi gibi yardımlardan dolayı kuyruklar oluşturmaya başladı. Düşünebiliyor musunuz, yüzlerce köylü işini gücünü bırakmış, yollara taşmış bir durumda bir hafta, on gün boyunca bankanın önünde beklemek zorunda. Bu süre içinde de alan alır, alamayan kalır. Zaten öyle garip bir uygulama ki, sütte 35 TL veriyorlar, üç lirası da vergiye gidiyor. Düşünün bu paraya bu kadar zahmet! Daha önceleri yem fiyatları 75 TL iken, süt 110 TL idi. İki sene sonra yem 100 TL'ye çıktı, süt yine aynı kaldı. En son 1985'te yem 120 TL'ye çıktığında süt 110 TL'den gidiyordu. Halbuki, 85'ten bu yana hemen her şey en az yüzde elli artmışken bugün süt en az 160 TL olmalı. Bu isteğimizi yetkililere bildirmek için kooperatifimiz öncülüğünde bütün köylerde imza kampanyası başlattık ve 6000 imza toplamayı başardık. Her köy kendi adına isteklerini belirten bir dilekçeyi Köy İşleri Bakanlığı'na, SEK Genel Müdürlüğü'ne geçen ocak ayında yolladı. SEK'in buradaki fabrikasından "fiyatın artırılamayacağı" şeklinde bir yanıt geldi. Bunun üzerine durumumuzu SHP'ye bildirdik. Bir gün Erdal İnönü TV'de bu sorunumuzu dile getiriyordu ki, konuşmasını kestiler. Evet, bu süte uygulanan 35 liralık destekleme olayında ise gerçek şuydu: Büyük fabrikalara süt dökenlere 35 TL, teknolojisi orta halli olanlara 25 TL, teknolojisi geri olanlara ise hiç, "sıfır TL". Bugün Trakya'da 35 liralık süt dökebilen dört, beş mandıra var. Bu koşullarda küçük tipte mandıraların yaşaması mümkün değil! Tabii buradaki akıllıca uygulama, "ANAP'ın tekelleşme politikası"ndan başka bir şey değil.

▶ Peki bu politikanın etkileri nasıl gelişmekte?

Şu anda Trakya'da süt inekçiliğinin geliştirilmesi olayını Zafer Taciroğlu yönlendiriyor. Mühendisleriyle birlikte çalışmalar yaparken, Amerika'dan getirttiği inekleri de köylere dağıtıyor. Gerçekten çok verimli inekler. Ama korkarım işin bir tehlikesi var: Taciroğlu bu inekleri, ancak kendi fabrikasına süt dökülmesi şartıyla vermeye başladı. Adamın niyeti belli. Sadece bizim bölgemizde değil, Türkiye çapında bir tekelleşmeye gidiyor. Peynir ithalini de bu yapıyor, burada sütü de o topluyor. Taciroğlu'nun umurunda bile değil; süt ucuzmuş, iki senedir fiyatı artmıyormuş. Ortak olduğu mandıralardaki insanlar iki senedir elleri, ayakları serbest modern bir köle gibi çalıştılar. Öyle ki, bir kilo yeme bir kilo süt vererek çalıştı bu insanlar. Şimdi bu durum biraz değişti. Taban fiyatı halen 110 TL. Ama kendi fabrikası toplam 30 TL. teşvik primi veriyor. Tabii bunu istediği zaman kesebilir. Ancak süt bollaşırsa bu teşvik geçerli oluyor. Yani ta başından bağlamaya kalkıyor süt üreticisini.

▶ Bu sizinki gibi kooperatifler için de geçerli mi?

Biz bu tekelleşmeye kooperatif birliği olarak çok direndik. Hatta bir ara planlarını, her

bir şeyini kooperatif olarak hazırladığımız fabrikamızı da kendimiz kurmaya başladığımız bir sırada Taciroğlu geldi ve fabrikayı beraber kurma teklifinde bulundu. "Neden" dedik. "Sizde para yok, bende para çok. İsteyen iki, üç aylık parasını peşin bile alabilir" dedi. Ancak onun da sütünü tabii daha düşük fiyattan almak şartıyla anlaşırız. Anlayacağınız "para benden, süt sizden" diyerek, bizi ikna etmek için türlü türlü yollara başvurdu. Bir aralar Taciroğlu'nun baskıları öyle arttı ki, SEK'in müdürleri bile Taciroğlu ile işbirliği yapmamızı öneriyorlar, hatta fabrikayı kurma aşamasında olduğumuz 1976 yılında da sütümüzü Taciroğlu'na satmamızı söylüyorlardı. O zamanlar sütü SEK'e iki liradan satıyoruz. Biz de "Peki, sütümüzü sekiz liradan alırsa anlaşırız" dedik. Bu yanıtımızdan sonra bizimle ilişkiyi kestiler. Ancak bu defa mamüllerimizi pazarladığımız yerlere el atmaya başladılar. Malımızı pazarlamak için nereye gitsek, oraya telefon ediyorlar, bizim vereceğimiz fiyatın yarısına veriyorlar. Tabii, bir kamyon malı satamadan geri getirdiğimiz oluyordu. İşte böyle bir mücadeleye girdik Taciroğlu'yla. Şimdi bu adam ekonomik iktidarının yanında, bir de siyasal olarak iktidara geçti; Trakya'daki süt ve hayvancılık politikasında tek söz sahibi oldu.

▶ Önünüzdeki bu engel karşısında bir alternatifiniz var mı? Ne yapıyorsunuz ya da neler yapılmalı?

Biz Köy-Koop olarak köylüye, kooperatif ortaklarına avans verebiliyoruz. Ayrıca bir de tüketim kooperatifimiz var, bu da köylünün kendi kooperatifi, gereksinimlerini karşılaması için. Mazot isterse yine istasyonumuz var. Makine isterse makine parkımızdan yararlanabiliyor. İşte, biz daha fazla örgütlendikçe, köylü ekonomik bakımdan bağımsız olacak. Bu siyasal olarak da bağımsızlığı getiriyor. Ancak bu adamlarla işbirliğine gidilirse köylü, ekonomik ve siyasal olarak bağımlı hale gelir ki, bu köylünün karşısında duran en büyük tehlike! Köy-Koop Birliği çerçevesinde gelişmeye devam ediyoruz. Buradaki köylünün bilinci, yılların emeği, mücadelesi. Bizim bu yaptıklarımız sadece ANAP politikasına karşı değil, 1973'lerden beri geliştirdiğimiz bir alternatif çalışmadır. Trakya bölgesinde öyle köyler var ki, bir bakmışsınız, yapayalnız bir orman köyü tüketim kooperatifi kurmuş, inatla direniyor. Bazı köylerin kooperatiflerinin makine parkı bile var. Ama devlet bunların bir tekine bile destek sağlamıyor. Biz de en ufak bir kredi dahi almadan yaptık her şeyimizi. Bugün 100 milyon liralık bir malımız ve yatırımımız varsa, tümü bu insanların emeği ile olmuştur. Yani buradaki ekonomiyi demokratik bir şekilde döndüren yine köylüdür. Gelecekte, köylünün elindeki bu tarım makina parkları büyüdüğünde, köylüler ürünlerini işleyebilecekleri fabrikaları da kendileri kurup, kendileri işleteceklerdir. İşte o zaman ekonomik bakımdan rahat ve özgür olacaklar, istediklerini seçebileceklerdir. Ama böyle bir hareketin gerçek anlamda başarı kazanabilmesi için aydın-işçi-köylü birlikteliğinin getireceği bir iktidarın da desteği gerekli. Tabii ki bunların gerçekleşmesi için bilinçli bir çalışmanın başlaması gerekiyor. Şu anda en büyük engel demokrasinin yerleşmemiş olması. ■

Robotlar ve emek-değer

▶ Üretimde robotların ve bilgisayarların kullanılması Marx'ın emek-değer kuramını geçersiz kılar mı?

Çağlar Evrim/Kartal-İST

Okuyucumun bu sorusunu yanıtlayabilmek için önce emek-değer kuramının ne olduğunu kısaca görelim: Her malın, biri kullanım diğeri değişim olmak üzere iki ayrı değeri vardır. Kullanım değeri malın faydasını ifade eder. Kullanım değerleri olarak mallar arasında niteliksel farklar vardır. Ekmek, ayakkabı ve şapka gibi. Bunların her birinin ayrı bir faydası vardır ve sahiplerinin ayrı bir gereksinimini karşılarlar. Bundan anlaşılacağı üzere kullanım değeri malların son kullanıcıları (tüketicileri) için söz konusudur.

Buna karşılık değişim değeri bir malın diğer mallarla değişim yeteneğini ifade eder. Değişim değerleri olarak mallar arasında niteliksel değil fakat sadece niceliksel farklılıklar vardır. Örneğin, gözümüze malların sadece değişim değerlerini gösteren bir gözlük taksak, ekmeği ayakkabıyı ve şapkayı tanıyamaz, bunları sadece büyüklükleri farklı emek yığınları olarak görürdük. Buradan anlaşılacağı üzere değişim değeri malların tüketicileri değil satıcıları için söz konusudur. Bir malın değişim değeri olabilmesi için mutlaka bir kullanım değeri olması gerekir. Zaten kullanım değeri olmayan mallar üretilmezler de.

Değer denilince kullanım değil değişim değeri anlaşılır. Çünkü ekonomi bilimini malların değişim değerleri ilgilendirir. Bir malın değişim değeri o malın yapılması (üretilmesi) için harcanmış (o malda cisimleşmiş, depo edilmiş) olan emek miktarı ile ölçülür. Örneğin A malının üretimi için 1, B malının üretimi için de 2 saatlik emek harcanmışsa, B malının değeri A malının iki katıdır. Malların üretimleri için harcanmış olan emeğe yalnız canlı emek değil fakat üretim sürecinde kullanılmış olan üretim araçlarında (hammaddelerde ve alet ve makinelerde) depo edilmiş olarak bekleyen cansız emek miktarı da dahildir. Diğer bir deyişle bir malın değeri, onun üretimi için harcanmış olan tüm ekonomik kaynakların (maliyetinin) emek cinsinden ifade edilen miktarına eşittir.

Malların değerleriyle piyasada belirlenen fiyatları her zaman çakışmazlar. Ama serbest piyasa koşullarında fiyatlar daima değerlere (üretim değerlerine) yaklaşma eğilimi gösterirler.

Emek-değer kuramı özet olarak budur. Bu kuram Marx'a değil ilk büyük klasik iktisatçılar olan A. Smith ve D. Ricardo'ya aittir. Marx kuramı bunlardan almış ve özellikle emek sömürüsünü ortaya çıkaracak biçimde geliştirmiştir.

Emek-değer kuramının temel işlevi, toplumsal üretimin nasıl olup da en akılcı bir biçimde yürüdüğünü ya da aynı şey demek olan kaynakların nasıl olup da çeşitli malların üretimleri arasında en doğru bir biçimde dağılabildiğini açıklamak ve böylece bu konuda topluma yol gösterici olmaktır. Gerçekten, eğer mallar emek değerlerine göre fiyatlanıyor ve mübadele ediliyorlarsa, o ülkede ekonomik kaynaklar en akılcı biçimde kullanılıyorlar demektir.

Üretimde robotlar ve bilgisayarlar kullanılıyor diye emek-değer kuramının bu temel işlevini artık yitirmiş olduğu söylenemez. Çünkü robotlar ve bilgisayarlar da, kazma, kürek ya da herhangi bir makine gibi üretim araçlarıdırlar. Sadece emek verimliliğini çok artırdıkları için emek-değer kuramını geçersiz kılmaları söz konusu olamaz. Emek-değer kuramı ancak malların değerleri emekten başka bir nesne ile belirleniyorsa geçerliliğini yitirebilir. Örneğin, antika eşya ve sanat yapıtlarının ve elde edilmeleri rastlantıya bağlı inci-elmas gibi malların fiyatları içerdikleri emek miktarlarına göre değil (marjinal) faydalarına göre belirlenirler. Bu tür mallar için emek-değer kuramı geçersizdir. Ama bu tür mallar insanların ve toplumların yaşamında çok önemsiz bir yer tutarlar. Bu konuda asıl önemli olan tükendikçe yeniden üretilebilen mallardır. Bunların değerleri ise, yukarda görmüş olduğumuz gibi, içerdikleri emek miktarlarına göre belirlenirler. Bu malların faydaları yani kullanım değerleri üretim süreci içinde kendiliğinden dikkate alınır. Anımsayalım ki emeğin zahmeti faydanın tersidir. Fayda bu yolla kuramda kendiliğinden hesaba katılmış olur. (Kullanım değeri olmayan mallar üretilmezler).

Emek değer kuramına yöneltilmiş ve yanıtlanması gereken son bir eleştiri şudur: Tekelci piyasalarda malların fiyatları sürekli olarak üretim maliyetlerinin (emek değerlerinin) üstünde olur. Yani çağımızda çok yaygın olan tekelci piyasalarda emek-değer kuramı fiilen uygulanamıyor ve dolayısıyle geçersizdir denebilir. Gerçi bu eleştirinin dayandığı gözlem, doğrudur ama, bu, emek-değer kuramının geçersizliğini değil fakat tekelci kapitalizmin dünya ve ülke kaynaklarının kötü kullanılmasına neden olduğunu gösterir.

Bu konuda son olarak şunu söylemek isterim: Yarattıkları artı-değerlere el konularak işçi ve diğer emekçilerin sömürülmekte oldukları ancak emek-değer kuramı ile açıklanıp ispatlanabilir. Bundan ötürüdür ki, emek sömürüsünü gizlemek isteyenler her vesileyle emek-değer kuramının geçersizliğini ya da artık geçersizleştiğini öne sürüp dururlar. ■

SAP VE SAMAN

Marksizm bir tanrının kafasında eksiksiz ve hiç değişmemek üzere doğmuş bir tanrıça... Yani kapalı bir sistem değil, sürekli gelişmeye açık bir bilim, bir "praksis felsefesi"dir.

TKP ve TİP'in, yurtdışında birleşerek, "Türkiye Birleşik Komünist Partisi" (TBKP) adını almaları üzerine Uğur Mumcu, 22 Ekim 1987 günlü **Cumhuriyet**'teki "Gözlem" köşesinde, "Teori ve Pratik..." başlıklı bir yazı yazdı.

Sayın Mumcu'ya göre, "Leninizm'in özü proletarya diktatörlüğü'dür. Proletarya diktatörlüğü amacını terk eden bir düşünceye Marksist-Leninist denemez. Proletarya diktatörlüğü Leninizm ile demokratik sosyalizmin yol ayrımında duran bir işaret levhasıdır. ...Öyleyse Birleşik Parti'nin program taslağında yer alan sosyalizmin bize özgü renkleri ve proletarya diktatörlüğünün çok partili bir politik sistemi önerileri ve sosyalizme geçişin en geniş bağlaşıklık sistemi ile gerçekleşeceğinin öngörülmesi Leninizm ile bağdaşmaz. Bu bir ayrı siyaset, bir ayrı yoldur. Ve bu yol, oportünizme ve revizyonizme dönüş yoludur", vb...

Aşağıdaki yazının yazılmasına, Uğur Mumcu'nun bu tür olumlamaları yol açtı.

Marx, Paris Komünü'nün "yeni bir sınıf hükümeti biçimi bulamadığı"nı, yani devlet biçimi olarak proletarya diktatorası olamadığını söylerken, Engels aynı Komün'ün devlet tipi olarak, yeni tip bir devlet olarak proletarya diktatorası olduğunu ileri sürüyordu.

Ayrım çizgisi

Marksist proletarya diktatorası teorisinde hem ağaçları görmek, hem de ormanı gözden yitirmemek için, devlet tipi olarak proletarya diktatorası ile devlet biçimi olarak proletarya diktatorası arasında bir ayrım çizgisi çekmek gerekir.

Devlet tipi olarak proletarya diktatorası, burjuva devlet yerine geçecek yeni bir devlet tipidir. Devlet tipi olarak proletarya diktatorası söz konusu olduğunda, proletarya diktatorası teriminin proleter devletin sınıfsal niteliğini olumlamaktan başka bir anlamı yoktur. Hegemonik sınıf olarak proletaryanın, öyleyse geniş bir demokratik bağlaşıklık sistemini de öngerektiren egemenliğini, bir başka deyişle gerçek sosyalist demokrasiyi simgeler.

Devlet biçimi olarak proletarya diktatorasıysa, "ismiyle müsemma" gerçek proletarya diktatorasıdır. Marx'ın (**Gotha Programının Eleştirisi**) diliyle söylemek gerekirse, "kapitalizmden komünizme devrimci dönüşüm dönemi"ne karşılık düşen "siyasal geçiş dönemi"nde, bu yeni devlet biçiminin bürüneceği "devrimci diktatora" biçimidir. Devlet tipi olarak proletarya diktatorası, devlet biçimi olarak proletarya diktatorasını içerse de, ona indirgenemez. Yoksa içinden çıkılması güç (ve yazıda durduğu gibi durmayan) teorik ve pratik karışıklıklara yol açılmış olur.

Devlet tipi olarak proletarya diktatorası ile devlet biçimi olarak proletarya diktatorası arasındaki ayrım çizgisi gözardı edilince, örneğin Marx ile Engels'in, 1871 Paris Komünü'nü birbirlerine taban tabana karşıt bir tarzda değerlendirdikleri gibi bir izlenim edinilebilir. Gerçekten de Engels, Paris Komünü'nün 20. yıldönümü dolayısıyla, **Fransa'da İç Savaş**'ın Almanya Sosyal-demokrat partisi tarafından yayımlanan Almanca üçüncü baskısı için 1891'de yazdığı ünlü "Giriş"in sonunda, Paris Komünü'nün proletarya diktatorası olduğunu söylüyordu. Oysa Marx, **Fransa'da İç Savaş**'ta, Paris Komünü'yle ilgili olarak proletarya diktatorasından hiç söz etmiyordu. Söz etmemekle de kalmıyor, Enternasyonal'in 7. yıldönümü dolayısıyla Londra'da düzenlenen bir toplantıda, 25 Eylül 1871 günü, yani Paris Komünü'nden dört ay sonra, siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethini simgeleyen Komün'ün, **yeni bir sınıf hükümeti biçimi bulamadığını** ileri sürüyordu. Marx'a göre, tüm çalışma araçlarının üreticiye verilmesiyle varolan baskı koşullarını yok ederek, sınıf egemenlik ve baskısının tek temelini ortadan kaldırmak gibi bir değişikliğin gerçekleştirilebilmesi için, ilk koşulu proleter bir ordu olan proletarya diktatorası zorunlu bir duruma geliyordu. İşçi sınıfı, kurtuluş hakkını savaş alanında kazanmak zorundaydı.

Gerçeklikte Marx ile Engels, Paris Komünü'nü birbirlerine taban tabana karşıt bir biçimde değerlendirmiyorlardı. Ancak Marx, Paris Komünü'nün "yeni bir sınıf hükümeti biçimi bulamadığı"nı, yani **devlet biçimi olarak proletarya diktatorası olamadığını** söylerken, Engels aynı Komün'ün **devlet tipi olarak, yeni tip bir devlet olarak proletarya diktatorası olduğunu** ileri sürüyordu.

Bu ayrım çizgisi, Marksist proletarya diktatorası teori ve pratiğinde neyin bırakılabilip, neyin bırakılamayacağını da ortaya koyar. Devlet biçimi olarak proletarya diktatorası bırakılabilir; çünkü o işçi sınıfının kurtuluş hakkını ancak savaş alanında kazanabilmesine yol açan somut koşulların zorunlu sonucudur ve bu koşulların değişmesiyle zorunluluğunu yitirebilir. Devlet tipi olarak proletarya diktatorası bırakılamaz; çünkü bütün öteki devlet tiplerinden çok daha demokrat olması bir yana, gelişmiş sınıfsız toplumun kurulmasına yönelik tek devlet tipidir o.

Ayrım ölçütü

Devlet biçimi olarak proletarya diktatorasını devlet tipi olarak proletarya diktatorasından ayıran ölçüt, devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının devrimci devlet terörizmi uygulayarak, **burjuvaziyi demokrasiden dışlaması**, burjuvaziyi ve "suç ortakları"nı yurttaşlık haklarından yoksun bırakmasıdır. Öyleyse devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının çok partili (ya da daha doğrusu çoğulcu) bir politik sistemi olamayacağı açıktır. Çok partili bir politik sistem ancak devlet tipi olarak proletarya diktatorasında ve ancak burjuvazi dahil çeşitli sınıf ve katmanların savunulacak özgül çıkarları olduğu sürece olanaklıdır.

Buna güven getirmek için herkesten önce Marx'ın tanıklığına başvurulabilir. Daha Paris Komünü'nün dumanları tüterken Marx, New York'taki **The World** gazetesine verdiği ve 3 Temmuz 1871'de yayımlanan bir demecinde, şöyle diyordu:

"Amaçlarımız işçi sınıfının bütün eylem biçimlerini kucaklayacak kadar geniş olmalıdır. Eğer onlara özgül bir nitelik vermiş olsaydık, onları bir tek kesimin, bir tek ulusun işçi sınıfının gereksinimlerine uyarlama zorunda kalmış olurduk. Ama bütün insanlar, küçük bir sayıdaki insanın çıkarları için nasıl birleştirilebilir? Eğer bizim derneğimiz öyle davransaydı, Enternasyonal adını taşımaya hakkı olmazdı. Dernek siyasal hareketin hiçbir belirli biçimini dayatmaz; yalnızca bu hareketin son ereğe yöneltilmesini ister. ...Dünyanın her yerinde sorunun özel yönleri çıkar ortaya, işçiler bunu hesaba katar ve çözümüne kendi tarzlarında yanaşırlar. İşçi toplulukları Newcastle ve Barcelona'da, Londra ve Berlin'de, en küçük ayrıntılarına kadar birbirleriyle tıpatıp özdeş olamazlar. ...Ereğe barışçı ajitasyonla daha çabuk ve daha güvenli bir biçimde erişilebilecek bir yerde, ayaklanma bir budalalık olur. Fransa'da baskı yasalarının çokluğu ve sınıflar arasındaki korkunç karşıtlık, toplumsal çatışmaların zora dayanan bir çözümünü zorunlu kılar gibi görünüyorlar. Böyle bir çözümün seçilip seçilmemesi, bu ülkenin işçi sınıfının işidir. Enternasyonal ne bu soruya verilecek yanıtı dikte etmek hakkını

görür kendinde, ne de bu konuda öğüt vermek hakkını. Ama tüm harekete sevgi ve yakınlık gösterir ve kendi özel yasaları çerçevesinde ona yardımcı olur.''

21 Eylül 1871'de Marx, Enternasyonal'in Londra konferansında, hükümetlere şöyle sesleniyordu:

''Sizin proletaryaya yönelik silahlı güçler olduğunuzu biliyoruz. Biz de sizlere karşı, olanaklı göründüğü zaman barışçı yollardan, zorunlu olduğu zaman da silah kullanarak davranacağız''.

Eylül 1872'de toplanan Lahey kongresinin ertesi günü Amsterdam'da düzenlenen bir toplantıda da, toplumsal örgütlenmenin yenilenmesi için siyasal iktidarın proletarya tarafından fethinin zorunlu olduğunu bir kez daha yineleyen Marx, şöyle ekliyordu:

''Ama biz bu ereğe erişmenin yollarının her yerde ve her zaman aynı olduğunu söylemedik. Çeşitli ülkelerin kurum, töre ve geleneklerine verilmesi gereken payı biliyoruz. Emekçilerin ereklerine barışçı yollardan erişebilecekleri Amerika ve İngiltere gibi ülkelerin varlığını yadsımıyoruz. Eğer sizin kurumlarınızı daha iyi bilseydim, Amerika ile İngiltere'nin yanına belki Hollanda'yı da eklerdim. Ama kıta ülkelerinin çoğunda, devrimlerimizin kaldıracının zor olacağını da kabul etmek zorundayız. Emeğin egemenliğini kurmak amacıyla, bir zaman için zora başvurmak gerekecektir.''

Böylece 1872'de İngiltere dışında kalan Avrupa ülkelerinin **çoğunda**, emeğin egemenliğini kurmak amacıyla devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının kurulmasını zorunlu gören Marx, 1878'de Almanya'da sosyalistlere karşı çıkarılan yasa konusundaki düşüncesini de şöyle açıklıyordu:

''Tarihsel bir gelişme, ancak toplumsal iktidarı ellerinde tutanlar tarafından çıkartılan zorlu engellerle karşılaşmadığı sürece ''barışçı'' kalabilir. Örneğin eğer İngiltere ya da **ABD**'de işçi sınıfı Parlamento ya da Kongre'de çoğunluğu elde ederse, gelişmesine engel olan yasa ve kurumları yasal yoldan ortadan kaldırabilir. ...Ama ''barışçı'' hareket, işlerin eski gidişinden çıkar sağlayanların başkaldırısıyla ''zora dayanan'' bir hareket haline de dönüşebilir. Eğer başkaldıranlar, Amerikan iç savaşında ve Fransız devriminde olduğu gibi güç aracıyla yenilirlerse, ''yasal'' iktidara karşı isyan eden asilerin yenilmesi gibi bir şey olacaktır bu.''

Birinci Enternasyonel dönemiyle İkinci Enternasyonel dönemi arasındaki koşulların farklılığı, proletarya diktatorası konusunda Marx'ın daha çok devlet biçimi olarak proletarya diktatorasını, Engels'inse daha çok devlet tipi olarak proletarya diktatorasını göz önünde bulundurmasına yol açıyordu. Bu iki dönem arasında, sosyalizme barışçı yoldan, yani devlet biçimi olarak proletarya diktatorasını ''bırakarak'' geçmek olanakları daha da artmıştı. Öyle ki Engels, İngiltere ve **ABD**'ye ek olarak, Almanya ve Fransa için de barışçı geçiş olasılıklarını öngörebiliyordu. bu durumda Kautsky'nin proletarya diktatorasını, ''demokrasinin proleter iktidar evresindeki içeriği'' olarak tanımlaması çok doğaldı. Ama Kautsky bununla kalmıyor, devlet tipi olarak proletarya diktatorası adına, devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının teorik varlık hakkını yadsıyor ve bu işi, Marx ve Engels'in kimi temel metinlerini (1875'te yazıldığı halde ancak 1891'de yayımlanabilen) (**Gotha Programının Eleştirisi** ve ''Fransa'da Sınıf Savaşımları, 1848-1850'' için 1895'te yazılan **Giriş**) sansür etmeye kadar vardırıyordu. Gerçeklikte Kautsky, devlet tipi olarak proletarya diktatorasını, üstelik ''gerçek diktatora'' etiketiyle, fetişleştiriyordu. Kautsky'ye karşı polemiği, özellikle **Devlet ve Devrim**'deki kimi polemik formüller, Lenin'in de devlet biçimi olarak proletarya diktatorasını fetişleştirdiği izlenimini verebilir. Oysa Lenin, devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının bırakılmasına kapalı değildir. Polemik formüllerde içkin teorik ilkeleri ayırt etmek, bunları polemik görüngüleriyle karıştırmamak gerekir. Kaldı ki Lenin, **Devlet ve Devrim**'den önce, örneğin **Nisan Tezleri**'ni de yazmıştı. Gerek bu tezlerde, gerekse 26 Şubat-4 Temmuz 1917 dönemindeki bütün etkinliklerinde Lenin, tüm iktidarın Sovyetler'e geçmesini istiyor, böylece devrimin barışçı bir yoldan ilerleyerek, ''proletaryanın sosyalist diktatorası''nın barışçı bir yoldan kurulmasını, yani **devlet tipi olarak proletarya diktatorasının kurulabilmesi için, devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının bırakılmasını** öngörüyordu. Gerçi ''Temmuz günleri''nden sonra devrimin barışçı gelişme olanakları bir kez daha yok oldu ve Lenin ''Tüm iktidar Sovyetler'e'' belgisini geri aldı. Ama tam da o sıralarda, Ağustos sonlarında tezgâhlanan Kornilov darbesinin elbirliğiyle yenilgiye uğratılabilmesinin yol açtığı olumlu hava içinde Lenin, çok kısa bir süre için de olsa, devrimin barışçı bir gelişmesi, yani devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının bırakılabilmesi olanağı üzerinde yeniden durdu. Uzattığı elin havada kalması ve Eylül'le birlikte sovyetlerin bolşevikleşmeye başlaması üzerine yeniden ortaya atılan ''Tüm iktidar sovyetlere'' belgisi, artık silahlı ayaklanmaya, devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının kurulmasına bir çağrıydı. Sonuç, Ekim Devrimi oldu.

Bırakmak ve Aşmak

Gerçek anlamda proletarya diktatorasının, devlet biçimi olarak proletarya diktatorasının bırakılması, ne Marksizmin bırakılması anlamına gelir, ne de Leninizmin. Öyle olsaydı, Marksizmi ilk bırakanların Marx ile Engels, Leninizmi ilk bırakanın da Lenin olması gerekirdi. Ancak Marksizmin ya da Leninizmin ''bırakılması'' ile, Marksizmin belli bir gelişme aşaması olarak Marksizm-Leninizmin ''aşılması''nı da karıştırmamak gerekir. Marksizm bir tanrının kafasında eksiksiz ve hiç değişmemek üzere doğmuş bir tanrıça... Yani kapalı bir sistem değil, sürekli gelişmeye açık bir bilim, bir ''praksis felsefesi''dir. Her sürecin yeni bir gelişme uğrağı, bir önceki gelişme uğrağının aşılması demek olduğu gibi, Marksist teori ve pratiğin her yeni gelişme uğrağı da, bir önceki gelişme uğrağının ve o uğrağı simgeleyen kişiliklerin aşılması anlamına gelir. Öyleyse Marx da, Engels de, Lenin de aşılabilir. Örneğin Marksist teori ve pratiğin ilk iki temel gelişme aşaması daha Marx ile Engels'in sağlıklarında gerçekleşmiş, Marx ile Engels kendi kendilerini en az iki kez aşmışlardır. Sözcüğün tam anlamıyla Marksizm, **Komünist Manifesto**'dan başlatılabilir.

Marksist teoride belirleyici bir yer tutan artıdeğerin gizemi 1858'de (**Grundrisse**) çözüldüğüne göre, bu yıldan önceki Marksizm, bu yıldan sonraki Marksizm tarafından ''aşılmış'' sayılsa yeridir. Marksist devlet teorisi, Paris Komünü'yle yetkinleşti. Öyle ki 1871'den önceki Marksizmin 1789 Fransız devrimine oranı neyse, 1871'den sonraki Marksizmin Paris Komünü'ne oranının o olduğu bile söylenebilir. Öyleyse 1871'den önceki Marksizm 1871'de Marx ve Engels tarafından bir kez daha aşılmıştır. Ama bundan ötürü örneğin 1858 ya da 1871'den önceki Marx ve Engels'i ''bırakmak'' gerekmez. Aşanı alıp aşılanı vermek, organik bir gerçeklik söz konusu olduğunda, ancak cin olmadan şeytan çarpma meraklılarının heves edebilecekleri bir alışveriştir. **Manifesto**'suz bir Marx, **Kapital**'i yazabilir miydi? **Kapital**'siz bir Marx, **Gotha Programının Eleştirisi**'ni yazabilir miydi? Kuşkusuz, o nitelikte bir adam boş durmazdı; ama yazdıkları **Kapital** ya da **Gotha Programının Eleştirisi** mi olurdu?

Leninizm, Marksizmin Marx ve Engels'ten sonraki yeni bir gelişme aşaması oldu ve onu Marksizm-Leninizm durumuna dönüştürdü. Avrupa komünizmi, başarı derecesi ne olursa olsun, Marksizm-Leninizmi bir aşma girişimi olarak da değerlendirilebilir. Ama bu girişimin öncülüğünü, gerçeklikte Avrupa komünizminden önce, 1956-1957'den başlayarak **SBKP** yaptı. Ve sürdürüyor.

Aynı bir teorinin temel gelişme uğrakları ve bu uğrakları simgeleyen kişilikler aşılabilir, ama teorinin organik bütünlüğü bozulmadan, öyleyse teori çarpıtılmadan, bırakılamaz. Hiçbir sonuç, kendisine yol açan süreçten ayrılamaz. Marx ve Engels aşılabilir, ama bırakılamazlar. Lenin ve Marksizm-Leninizm, gene Marksist teori ve pratiğin gelişme süreci içinde aşılabilir, ama bırakılamazlar. Çünkü Lenin, bu gelişme sürecinin temel uğraklarından birini simgeler; örneğin Stalin, Mao ya da Castro gibi, bu temel uğrağa bağlı bir episode, bir oluntu ya da bir ''zuhurat'' değildir. Bir kez aşıldıktan sonra, ancak episodique, ancak oluntuluk örnekler ya da ''zuhurat''lar bırakılabilir. Ama temel uğraklar ve bu uğrakları simgeleyen kişilikler bırakılamaz.

Komünistler Marx'ı da, Engels'i, Lenin'i de aşabilirler; ama bilimsel sosyalizmi bırakmadıkça onları bırakamazlar. ■

Süreyya Örgen

PLÜRALİZM VE ÇOK PARTİLİ SİSTEM

Sosyalist bir toplumun çok partili siyasal biçimlenmesi, burjuva demokrasisinin plüralist ve çok partili sisteminden temel olarak farklıdır.

Son zamanlarda ülkemizde **plüralizm** (çoğulculuk) konusunda kavramların birbirine karıştırıldığı, siyasi kategorilerin bir yana itildiği, siyasetin maddi temeli olan sınıfsallığın ve sosyo-ekonomik yapının gözardı edildiği gözleniyor. Oysa konu gerek demokratik mücadele ve siyasal demokrasinin kazanılması açısından, gerekse sosyalist mücadele ve sosyalist iktidar hedefi bakımından hem kuramsal hem de politik önem taşıyor.

Plüralizm sözcüğü siyasete II. Dünya Savaşı'ndan sonra, bir dizi ülkedeki sosyalist demokrasilere, halk demokrasilerine karşı Amerikan siyasetçileri ve ideologları tarafından kullanılmaya başlandı; giderek, burjuva demokrasisinin -onu yüceltip mutlaklaştıranların- adeta bir tapınma sözcüğü haline geldi. Plüralizm, bir terim olarak kullanılmakla birlikte, bir siyasal sistem olarak ilk kez ABD'de James Madison'un başkanlığı sırasında (1809-1817) ortaya çıkmıştı. Madison "mülk edinmenin farklı ve eşitsiz özellikleri bulunduğunu, bu nedenle mülk sahibi olmanın değişik derece ve biçimlerinin olduğunu; bu durumun toplumu farklı çıkarlara ve gruplara böldüğünü" söyleyerek aralarındaki çelişkinin kaçınılmazlığına,bazı sosyal grupların muhalefetinin düşmanca duygulara ve şiddete varan çatışmalara dönüşmesi olasılığına değinerek şöyle diyordu: "Bu değişik ve birbirinin içine girmiş çıkarların düzenlenmesi çağdaş yasamanın başlıca görevini oluşturur ve hükümetin zorunlu, olağan işlerinde parti ve fraksiyonu gerekli kılar" (**The Federalist Papers**, A. Hamilton, J.Madison ve J.Jay)

Burjuva demokrasisinin plüralizmi çok partili sistemden bağımsızdır. Bazı burjuva ülkelerinde birden fazla parti vardır, ama plüralizm yoktur.

Burada söz konusu olan üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutan sosyal gruplardı. Nitekim Madison, bu grupları kredi alanlar, toprak sahipleri, sanayiciler, tüccarlar kredi verici çıkarlar, kredi alıcı çıkarlar, toprak çıkarları, sanayi çıkarları, ticaret çıkarları, daha küçük çıkarlar gibi sözcüklerle ifade ediyordu.

Madison'a göre, bu politik sistem, sermaye çıkarlarının üstün rolünü tanımalıydı, fakat diğer tüm mülk sahiplerinin de çıkarlarının yönetim organlarında temsil edilmesini güvence altına almalıydı. Burada da kuşkusuz, işçilerden, milyonlarca zenci köleden, mülk sahibi olmayan diğer geniş emekçi katmanlardan söz edilmiyordu.

Demek ki, öngörülen siyasal sistem, sermaye grupları arasındaki çıkar çatışmalarını ülke yönetiminde temsil olanaklarıyla dengelemeyi, küçük burjuvaziye de mülkiyeti oranında temsil olanakları tanıyıp, sermaye egemenliğine dayanan rejimin siyasal tabanını genişletmeyi amaçlamaktaydı.

Özetle, çoğulcu sistem, aralarındaki çelişkiler ve çıkar farklılaşmaları **antagonist olmayan** sınıfların ortaklaşa iktidarı olarak doğmuş ve ilk günden mülkiyetsiz sınıfları dışarlamıştı, sadece dışarlamakla da kalmamış burjuva diktatörlüğünün ruhuna uygun olarak ezmeği öngörmüştü. Daha sonraki süreçte, sanayileşmenin ve dolayısıyla kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak işçi sınıfı tarih sahnesine çıktı ve **kendinde sınıf** olarak sosyal yaşama ağırlığını koydu. Burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki yoğun sınıf mücadeleleri önce ekonomik planda sürdü, giderek genel oy hakkı başta olmak üzere belli siyasi talepleri de içermeğe başladı. İşçi sınıfının bilimi bu mücadeleler ortamında doğdu ve işçi sınıfına **kendisi için sınıf** olmayı, yani somutta siyasal bakımdan örgütlenip, iktidar mücadelesine girmeği gösterdi. Sosyalizmi öngördü.

Demek ki, bugün burjuva demokrasilerinde işçi sınıfı siyasetine de yer olması, burjuvazinin plüralizm içinde işçi sınıfına yer vermesinden değil, işçi sınıfının kendini hem sosyal sınıf olarak kabul ettirmesinden, ama aynı zamanda siyaset sahnesine de çıkıp bir siyasi kuvvet halinde güçlenmesinden ileri gelmiştir.

Çok partili siyasal yaşam

Plüralizm ile çok partili sistem kavramları çoğu kez özdeş sanılır, ya da bu iki terim birbirini tamamlıyorlarmış, vurguluyorlarmış gibi kullanılır.

Oysa burjuva demokrasisinin plüralizmi çok partili sistemden bağımsızdır. Her şeyden önce, plüralist sistem ilk ortaya çıktığında birden fazla parti henüz yoktu, ama değişik burjuva siyasetleri vardı. Plüralizm burjuva demokrasi gelişiminin ilk evrelerinde önce egemen sınıf içindeki fraksiyonlaşmalar idi. Daha sonra büyük sermaye ile büyük toprak sahiplerinin uzlaşmaları plüralizmin yeni bir biçimi oldu. Derken, küçük burjuvazinin çıkarları ve siyasal temsilciliği gündeme geldi, nihayet emek ile sermaye arasında ücret anlaşmazlıkları giderek siyasi alanda yansımalar yarattı. Kapitalizmin bu evreleri boyunca plüralizm vardı, fakat çok partili sistem yoktu.

Bugün de bazı burjuva rejimlerinde plüralizm vardır, fakat bu ülkeler gerçekte çok partili değildirler. Burada çok parti sistemleri öylesine biçimlenmiştir ki, gerçekte ideoloji ve siyasi çizgi bakımından tek parti var gibidir. Bu tür ülkelerde başka küçük partiler varsa bile, bunlar arasında işçi sınıfınınki de bulunsa, sistemin reel niteliği çok partili değildir. Örneğin ABD'de öyle bir politik sistem oluşmuştur ki, kâğıt üzerinde "çok partili"dir, fakat esasında ideolojik-politik bakımdan tahterevalli oynayan ve biribirinden hiç farkı olmayan iki parti siyasete hakimdir.

Gene, bazı askeri rejimlerde, faşist devletlerde birden fazla partinin bulunduğu, fakat burjuva demokrasisinin var olmadığı pek sık rastlanan bir olgudur. Ya da, hem plüralist, hem de çok partili burjuva demokrasilerinde, savaş hali, sıkıyönetim ilanı, olağanüstü hâl gibi durumlarda partiler kapatılmasa bile, onların siyasal faaliyetleri öylesine kısıtlanır, çeşitlidemokratik hak ve özgürlükler öylesine askıya alınır ki, o dönem boyunca sistemin kendisi çok partili kalır, fakat gerçekte çok partili bir rejimden söz edilemez, öyle durumlar varolabilir ki, tüm kudret ve yegâne siyaset sermaye sınıfının ve hatta tekelci sermayenin içinde küçük bir oligarşik grubun tekelinde toplanabilir, diğer partilerin (onların temsil ettikleri çıkarların) varlıkları ve siyaset özgürlükleri kâğıt üzerinde kalır. Bazan tersi olabilir, burjuva diktatörlüğü burjuva ya da emekçi karakterli tüm partileri kapatmıştır, tek parti vardır ya da hiç parti yoktur, ama böyle bir dönemde burjuvazinin değişik çıkarları devlet organlarında, askeri konseylerde, onların atamayla kurdukları meclislerde temsil ediliyorlardır, yani çok parti yoktur, fakat plüralizm vardır.

Öte yandan, plüralizmin ve çok parti sisteminin de birlikte varolması her zaman demokrasi demek değildir. Bugün ülkemizde hem plüralizm hem çok parti sistemi vardır, fakat siyasal demokrasi yoktur.

Şu halde çok partili sistemin sadece plüralizmi (değişik burjuva gruplarının siyasal partilerinin ve fraksiyonlarının varlığını) değil, aynı zamanda işçi ve diğer emekçi partilerin de yasal siyaset haklarını içerdiği siyasal rejimler, burjuva demokrasisidirler. Bir başka deyişle, bir ülkede **siyasal demokrasi,** sadece plüralizmi değil, aynı zamanda emekçi sınıfların da siyaset özgürlüklerini içeren bir demokrasidir.

Ama hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, ister sadece politik plüralizm bulunsun, ister hem politik plüralizm hem de çok partili sistem (emekçi partilerini de içeren çok partili sistem) varolsun, kapitalist düzenin siyaseti (onun plüralist ve çok partili sistemi) üretim araçlarının özel mülkiyetinin belirlediği bir demokrasidir. Şayet bugün siyasal demokrasilerde işçi sınıfı siyaset sahnesinde üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini, millileşmesini savunabiliyorsa, sosyalizmin propagandasını yapabiliyorsa, bu özgürlük özel mülkiyete karşı kamusal mülkiyeti savunma özgürlüğü verilmiş değil, alınmış bir haktır, kazanılmış bir haktır.

Sosyalist demokrasi ve çok parti

Herkesin çok iyi bildiği gibi, kapitalizmde en büyük özgürlük üretim araçlarının özel mülkiyetinin özgürlüğüdür, artı-değer elde etme ve bu yoldan mülk edinme özgürlüğüdür. Kapitalizmde kutsanan şey insan ya da emek değil, sermayedir, özel mülkiyettir.

Buna karşılık sosyalizm üretim araçlarının özel değil toplumsal mülkiyetini öngörür, yani insanı ve emeği esas alır.

Sosyalist toplumlarda tek partili sistemler olduğu gibi çok partili sistemler de bulunmaktadır. Bir başka deyişle, tek parti sosyalizmin tek iktidar şekillenişi değildir. Nitekim Demokratik Almanya, Bulgaristan, Polonya ve Çekoslovakya'da çok partili birsosyalist siyasal yapı vardır.

Ne var ki, sosyalist bir toplumun çok partili siyasal biçimlenmesi, burjuva demokrasisinin plüralist ve çok partili sisteminden temel olarak farklıdır. Çünkü her şeyden önce sosyalist demokrasi burjuva demokrasisinden temel olarak farklıdır. Biri emeğe, diğeri sermayeye, biri işçi sınıfı ve onun emekçi müttefiklerinin, öteki, burjuvazinin çıkarlarına ve egemenliğine göre oluşmuştur. Burjuva demokrasisinin çok partili sistemi, antagonist emek-sermaye karşıtlığı nedeniyle antagonist partileri içerirken, çok partili bir sosyalist demokraside antagonist sınıflar bulunmadığı için antagonist partiler de yoktur. Dolayısıyla sosyalist demokraside -çok partili olduğu durumlarda dahi- toplumsal temeli, yani sınıf bazı olmayan partiler bulunmazlar. Sadece sosyalist toplumun daha yetkinleştirilmesini benimseyen ve öngören partiler sosyalist demokrasinin siyasi partiler yelpazesini oluştururlar.

Ancak pek çok ülkenin şartları tek aşamada sosyalist demokrasiye geçilmesine elvermez. İşçi sınıfının müttefikleriyle birlikte iktidara gelmesinden başlayarak sosyalizme geçilene kadar bir ara **dönem** yaşanır. Emekçi karakterli iktidarın ilk icraatlarından birisi emperyalizme bağımlı tekelci sermayenin mülkiyetindeki büyük üretim ve dolaşım araçlarını millileştirmektir. Buna karşılık orta ve küçük boy sermaye sahipleri varlıklarını korurlar ve planlı ekonomiye entegre olacak şekilde iktidar tarafından yönlendirilirler. Dolayısıyla geçiş aşamasında finans kapital oligarşisinin siyasi örgütlenmesi, bu zümre, zümre olarak üretim süreci dışına çıktığı ve sınıf karakterini yitirdiği için toplumsal bir bazdan yoksun kalır. Oysa orta ve küçük boy burjuva katmanlar varlıklarını korudukları için bu kesimlere dayanan, bu kesimlerin çıkarlarını savunan siyasi partiler -şayet varsalar- varlıklarını koruyabilirler.

Ancak geçiş dönemi tarihsel olarak geri dönüşü olmayan bir süreç izler. İşçi sınıfının ve öteki emekçi müttefiklerinin hedefi, olabildiğince kısa sürede emek sömürüsüne son vermek ve sosyalist demokrasinin alt yapısını gerçekleştirmektir. Bu hedefe varıldığında, emek sömürüsüne, yani artı-değere son verildiğinde son kapitalist işletmeler de fiilen ortadan kalkmış olurlar. Böylece orta ve küçük boy sermaye sahipleri de sınıf karakterlerini yitirirler. Dolayısıyla sosyalizme geçişle birlikte burjuva nitelikli partilerin tamamının toplumsal işlevleri son bulmuş olur.

Özetle, işçi sınıfının müttefikleriyle birlikte iktidara gelmesiyle başlayan yeni dönem, tarihsel olarak geri dönüşsüz, kesintisiz bir süreç izleyerek sosyalist demokrasi ile noktalanır. Bu ara dönem boyunca ancak orta ve küçük boy sermaye sahiplerine dayanan siyasi partiler varlıklarını koruyabilirler. Sosyalizme ilerleyen bu geçiş süreci ilerledikçe, yani emek sömürüsünün toplumsal boyutları daraldıkça bu burjuva partileri de, ya dönüşüme uğrarlar, ya da sönümlenip giderler. Bu tür partilerin ömrü, olsa olsa geçiş döneminin ömrü kadar olur.

Burada hemen altını çizelim ki, geçiş dönemine tekabül eden rejimin belirleyici niteliği, onun, işçi sınıfı demokrasisinin özgül bir biçimi olmasıdır. Ve geçiş dönemi sürecinin kesintisiz bir şekilde sosyalizme ilerleyebilmesinin de başlıca güvencesi budur.

Tabii geçiş döneminin bu "teorik tasviri" pratikte her zaman bu kadar yalın bir şekilde gerçekleşmez. Üretim araçlarının mülkiyetinden ve eski egemenlik aygıtlarından yoksun kalan burjuvazinin sosyal bakımdan da çözülmesi ve dağılması tarihsel bir kaçınılmazlıktır. Ne var ki iktidarı kaybeden egemen sınıfların buna bir türlü katlanamadıklarına da yine tarihin kendisi tanıktır. Burjuvazinin, özellikle de emperyalizmle iç içe olan tekelci çevrelerin iktidarı kaybettiklerinde emekçi halkın çıkarlarına saygılı olacaklarını, çoğunluğun iradesini kabul edeceklerini beklemek, iyi niyetten de öteye hayalciliktir. Şili'de burjuvazi böyle davranmış mıdır? Salvador Allende liderliğinde oluşan ve seçimle işbaşına gelen Halk Birliği Hükümeti'ne karşı ABD desteği ile daha ilk günden provokasyonlara girişen, sabotajlara ve suikastlara başlayan, Allende'nin demokrasi yanlısı genelkurmay başkanının CIA ajanları yardımıyla öldürten, siyasal kargaşa yaratan, daha sonraki seçimlerde her şeye rağmen, Halk Birliği Hükümeti'nin oylarının daha da arttığını, halkın desteğinin giderek güçlendiğini görerek, Halk Birliği Hükümeti'nin emri dışındaki Amerikancı orduyu, seçimle gelmiş hükümete karşı darbeye sevkeden ve faşist diktatörlüğü kuran Şili burjuvazisi ve onun tabi olduğu Amerikan emperyalizmi değil midir? Bu karşıdevrimci direniş boyunca ve karşıdevrimci darbe sırasında, darbeden sonra burjuvazinin Hıristiyan Demokrat Partisi, irili ufaklı öteki burjuva partileri açıkça karşıdevrimle elele olmamışlar mıdır?

Çok partili bir sosyalist demokraside antagonist sınıflar bulunmadığı için antagonist partiler de yoktur.

Yanıtı çok açık ve çok yalın olan bu sorular gösteriyor ki, sınıflar sorunu bir iyi niyet sorunu değildir. Bir çıkarlar ve çıkar çatışmaları, çekişmeleri ya da uyuşmaları sorunudur. İşçi sınıfının önderliğinde emekçi halkın iktidarı, nüfusun büyük çoğunluğunun çıkarlarını sadece ekonomide değil, sosyal, kültürel, manevi ve dolayısıyla **siyasal planda** temsil eder. İktidarın biçimlenmesi ve politikaları bu çoğunluğun çıkarları doğrultusunda, bu çıkarların izleyeceği sürece uygun olarak gerçekleşir. Aradönem aşılıp sosyalist demokrasiye erişildiğinde politik yaşamda bir "plaralizm"den söz edilecekse bunun işlevi aralarındaki çelişkiler uzlaşabilir cinsten olan halk katmanlarının çıkarlarını uyumlaştırılması olabilir. ■

Ömer B. Canatan

DOKUNULMADIKÇA, DOKUNULMAZ KALIR

Genelkurmay başkanının protokoldeki yerinin hükümet ve Meclis üyelerinden, siyasi partilerden ve yargı organlarından önde geliyor olmasında bir "terslik" var

Başbakan Turgut Özal'ın "devlet protokolünde" 7. sırada durmasında bir "anormallik" varmış gibi, konu basın tarafından bazen gündeme getiriliyor. Gerçi demokratik ülkelerle kıyaslandığında ortada protokoler bir "terslik" var gözüküyor. Ama terslik sadece "demokrasilere göre"dir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kendi hususiyetleriyle birlikte, Turgut Özal'ın 12 Eylül'den başlayarak üstlendiği misyon açısından bakıldığında herhangi bir anormallik gözükmemektedir. Aynı şey genelkurmay başkanının protokoldeki yerinin hükümet üyelerinden, siyasi partilerden, Meclis üyelerinden ve yargı organlarından -ve bu arada tabii milli savunma bakanından da- önde geliyor olması için de geçerlidir. Demokrasi başka, bu iş başkadır!..

Turgut Özal'ın bu durumdan rahatsızlık duyduğu söyleniyor, acaba doğru mudur? Hiç sanmıyoruz. Daha sonra "Cumhurbaşkanlığı Konseyi" adını alacak olan Milli Güvenlik Konseyi beş generalden değil de, faraza onbeş generalden oluşsaydı Özal'ın devlet protokolündeki yeri bugün yedi değil onyedinci sırada olacaktı. Özal'ın protokoldeki yerini başkaları değil bizzat kendisi, 12 Eylül hükümetinin "ekonomik işlerden sorumlu" başbakan yardımcılığını kabul ederken, hatta ondan da önce, kapalı kapılar ardında "askerlere birifing" verirken belirlemişti.

▼Askerler önde gider. *Başbakanın protokolde yedinci sırada olması, ayrıca genelkurmay başkanının savunma bakanından önce gelmesinde bir "terslik" var.*

Zaten önemli olan da bu değil, genelkurmay başkanlığının milli savunma bakanlığına bağlanıp bağlanamayacağıdır. Genel kurmay başkanını savunma bakanının, dolayısıyla da hükümetin önüne geçiren NATO üyesi tek ülke olmasından ötürü Türkiye'nin dışarda yarattığı görüntü "pek hoş karşılanmıyor" diyerek durumun düzeltilmesini isteyenler var. Başbakan Özal'ın da "böyle olsun" istediği söyleniyor.

Konuyu 1 Kasım 1987 tarihli sayısında gündeme getiren Nokta dergisi bu arada bazı askerlerin ve sivil politikacıların da görüşlerini almış. "Batı kültürü" almış, yıllarca "Batı"da yaşamış, bir Halûk Bayülken, genelkurmay başkanının savunma bakanlığına bağlı bir devlet memuru olarak çalışmasına şiddetle karşı çıkıyor: "Bir ülkenin kendi bünyesinde askeri makamlara, sivil makamlara vereceği yer ve bağlantıları o devletin kendi ihtiyaçlarıyla orantılıdır." (Nokta, sayı 1987/43)

Nokta dergisi (12 Eylül'ün yüksek komuta kademesinden olduğu açık) emekli bir orgeneralin de görüşlerini almış. Bu general ordu mensuplarının protokolde ön plana geçtikleri 1961'den bu yana "ordu rahatlamıştır" diyor. "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hassas olduğu bazı konular vardır" diye uyarıyor. "Ben bu orduyu yedek subaylarla yönetirim diyen eski bir başbakanın acı sonu hepimizin hafızasındadır" diye de tehdit ediyor. Ve bu emekli orgeneral "eğer bu düşünce doğru ise ve uygulamaya konma konusunda da karar verilmişse, sonuç pek içaçıcı olmayacaktır." (Nokta, sayı 1987/43) belirlemesiyle sadece kendisi adına düşünmediğini de ortaya koyuyor.

Bu orgeneralde "konuyu ordunun siyasi otoriteye bağımlılığı açısından değerlendirir misiniz?" sorusuna cevap verecek "nosyon" da yoktur. Şöyle anlamaktadır bu soruyu: "Türk Silahlı Kuvvetleri'ni siyasal otorite ile bağlantılı göstermeye yönelik heves ve özlemler her defasında hüsrana uğramıştır." (Aynı yer) Bundan daha açık söylenemez.

Generalin görüşleri "kendini bağlıyor" ama geneli de yansıtıyor. Hem sadece askerleri ve askeri dönemlerin "sivillerini" de değil, "devlete olduğu gibi sahip çıkma" tutumu içinde olan geleneksel bütün sivil politikacıları da kapsayan bir geneli yansıtıyor. "Ordunun hassasiyetleri" bilindiği üzere her daim demokratikleşme ihtimali arttıkça artar. Bu "hassasiyeti" gözettikçe, demokrasiyi gözden çıkarmak siviller için de kolaylaşıyor. Bu "hassasiyet" nedeniyle ordunun sivil otoriteye bağımlılığını tartışmak tabu haline geldikçe kendi karşıt tabusunu da yaratıyor ve duruma göre, bazen sosyalizm, bazen "Kürt meselesi", bazen demokrasi ve hatta bazen de siyasetin kendisi ve çoğunlukla da bunların hepsi birden tabu haline gelebiliyorlar.

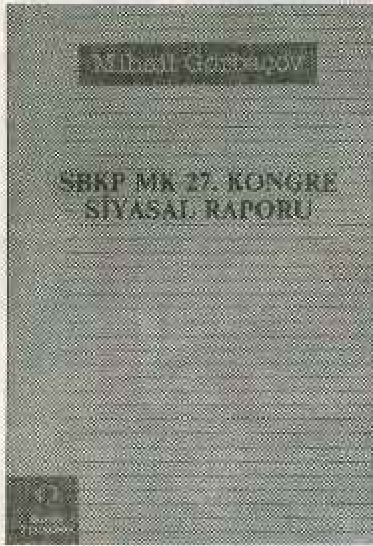
Günahına da girmemek gerek; ordunun ortaya tabu falan da koyduğu yoktur; ortaya koyduğu sadece "hassasiyet"tir. Tabu, vaazedilmekle değil, kabul edilmekle tabu olur. "Dokunulmazlık" siz dokunmadığınız sürece bir anlam ifade eder, dokunursanız ortadan kalkmış olur. "Ordunun sivil otoriteye bağımlılığı" gibi demokratik bile değil doğal bir uygar devlet ilkesini tartışmak dahi tabu gibi görünüyorsa bunun oluşmasında belirleyici sorumluluk "otorite" olamayan sivil siyasi güçlerdedir. Yok hayır, "otorite" olmaktadırlar da, "sivil" olamamaktadırlar. "Sivil otorite" demokrasi dışı tutum, gelenek ve kalkışmalar üstünde otorite olduğu zaman "sivil" karakter taşır.

Mevcut durumun askeri ve sivil cenah tarafından birlikte kabul edilmiş bulunması "garip" bir sonuca da yol açmıyor değil. Demokrasi bu durum nedeniyle ve sadece Türkiye'ye mahsus olmak üzere bir devlet tipi olmaktan eksik, askeriyenin toleransına, sivil siyasilere devlette yer açmasına sivillerin devletten koparabildikleri geçici ödünlere dönüşüyor. "Hassas dengeleri gözetmeye" razı olmak, böyle bir demokrasi ve devlet anlayışını baştan benimsemiş bulunmak, iktidar olsalar bile siyasi partilerin demokrasi iddialarını havada bırakıyor, devleti başka ve değişmez, kendilerini ondan ayrı ve bundan doğan sonuçlardan sorumsuz görmeyi de beraberinde getiriyor. Böylece "devlet içinde bir başka devlet" tabii hale geliyor. Bu doğal bölünme durumu varken devletin klasik "demokratik bölünmesi", yani yasama-yürütme-yargı olarak ayrışması da imkansızlaşıyor.

Baştan alırsak: Türkiye, NATO ülkeleri arasında sadece, genelkurmay başkanını bütün bakanların önüne koymasıyla tek değildir. "Bizim durumumuza NATO ülkeleri de alıştılar" (emekli orgeneral) anlayışıyla, "alışılmış" ne varsa normal sayan, kendini, "şimdiye kadar sorun değildi de şimdi mi sorun oldu?" (Halûk Bayülken) diye sorup savunan, devletin klasik demokrasi normları açısından tartılmasına sağcısından sosyal demokratına kadar "Türkiye düşmanlığı" damgasını anında yapıştıran vb. gibi özellikleriyle de Türkiye NATO ülkeleri arasında tektir.

Türkiye'de "devlet protokolü" devlet gerçeğinin de kendisidir. Öyle yapıldığı için değil, öyle yapılmak zorunda olduğu için mevcut şekliyledir. Protokolün demokratlaştırılması devletin demokratikleştirilmesinin bir sonucu olarak mümkün ve anlamlıdır. Dahası konu biçim tartışmasına sığmayacak kadar geniş, demokratik her iddianın, ordunun "hassasiyetleri" karşısında kendini nasıl gerçekleştireceğini de kanıtlamasını zorunlu kılacak kadar kapsamlıdır.

Protokolün değişmesi gerçeğin değiştirilmesinden geçmiyor mu? ■

Mihail Gorbaçov SBKP MK 27. KONGRE SİYASAL RAPORU, Sorun Yayınları, İstanbul 1987, 153 s.

Hemen hemen her gün evimizin konuğu. Söylediği her sözcük sadece dünya politikasını değil, bireylerin günlük yaşama alışkanlıklarını da değiştiriyor. Hem de sadece kendi ülkesinde değil...

Onu böylesine önemli kılan nedir? Tüm dünyada ve elbette ülkemizde söyledikleri bunca tartışılan Gorbaçov'un anlatmak istediklerini kendinden öğrenmek kuşkusuz en sağlıklı yol.

Çünkü, söylenenler dünya ölçeğinde yeniden yapılanma üzerine. Dolayısıyla algılama farklılıklarının önemli rol oynadığı aktarmalarla yetinmemek gerekir.

1917-1987, yaşlı dünyamıza sorarsanız mikroskopik bir zaman. Sovyetler Birliği'nde ise sosyalizmin engin deneyleriyle yüklü koskoca bir 70 yıl. Ancak bu gerçekliği kavrayamayanlar için Gorbaçov'un şahsında gerçekleşmiş bir başkaldırı (!).

Sovyetler Birliği'nin bugün ulaştığı aşamayı toplumların gelişim diyalektiği içinde algılayamayanlar, Gorbaçov'un sosyalist ekonominin sorunları üzerine söylediklerini evrenselleştirip **değişmesi gereken ilkelerden** bahsediyorlar. Oysa Gorbaçov bu konuya hiçbir yoruma yer bırakmayacak kadar açık yanıt veriyor: "...Bu bilimsel ve teknik devrim, mevcut yönetim şemalarının sürekli olarak gözden geçirilmesini, yenileştirilmesini gerektirmektedir. Başka bir deyişle, bu devrim, sadece yeni ufuklar açmakla kalmaz, aynı zamanda ülkelerin iç hayatının ve uluslararası ilişkilerin örgütlenmesi konusunda daha yüksek istemler ileri sürer. Bilimsel ve teknik ilerleyiş, şüphesiz, ne sosyal gelişme yasalarını ortadan kaldırabilir ne de bu gelişmenin sosyal amacını ve içeriğini değiştirebilir; ama dünyada var olan bütün süreçler ve bu süreçlerin çelişkileri üzerinde muazzam bir etki yapar."

1917'den bu yana Sovyetler'in nasılsa kapitalizme dönecekleri düşü ile yaşayan Batı, sosyalist ekonominin çıkışsızlığından, Gorbaçov'un bunu itiraf (!) ettiğinden bahsededursun, Gorbaçov "Sosyal mülkiyetin kullanılmasında emekçi kollektiflerinin rolü mutlaka güçlendirilmelidir" diyor.

"Nükleer savaşın bütünüyle kabul edilemez olmasıyla birlikte, devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen kural, sistemlerin cepheleşmesinden çok, barış içinde yan yana yaşaması olmalıdır" sözcükleri dünya barışının korunmasındaki insanlığın bütününe ilişkin çıkarları göremeyenlere şaşırtıcı geliyor. Onlara göre Gorbaçov: "Benim devrimle ilgim kalmadı, siz komünist partileri burjuvaziyle ilişkilerimi bozmaktan başka bir işe yaramazsınız" diyor. Oysa o "...çağdaş kapitalizm, bir çok bakımdan, 20. yüzyılın başlangıcında, hatta ortasında olduğundan daha farklıdır. Alabildiğine büyüyen üretici güçler ile özel mülkiyete dayalı toplumsal ilişkiler arasındaki çatışma bilimsel teknik devrim temelinde ve onun etkisi altında, çok daha keskinleşmiştir" diyor.

Zaman zaman doruğa ulaşmış, -"dönemeç" yerine "yol ayrımı" demek gibi- çeviri hataları, okumayı zorlaştıran diline rağmen, güncel politikayı kavramak isteyen her okuyucu mutlaka okumalı bu kitabı. ■

İlber Ortaylı, İMPARATORLUĞUN EN UZUN YÜZYILI, Hil Yayınları, İstanbul 1987, 236 s.

"Keçecizade Fuat Paşa'ya ait bir nükte vardır: muhaliflerinden mürai bir kişi, Bab-ı Âli'nin parke döşenerek genişletilen caddesini över ve pek münasib bir iş yapıldığını söyler. Paşa da, 'bize atılan taşlarla döşettik' cevabını verir. Gerçekten de Tanzimat yöneticilerine çok taşlar atılmış onlar da bu taşları bir devri bina etmek için kullanmışlardır."

İlber Ortaylı, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nu incelediği kitabının yedinci bölümüne böyle başlıyor ve bir dönemi yansıtmadaki ustalığının bir örneğini daha veriyor. Kitabın ilk baskısı 1983'te yayımlanmış ve yazarın ikinci baskıya Önsöz'ünde dediği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılına karşı duyulan ilgiye cevap vermiş. Bazı konuların ve olayların daha çok açıldığı ikinci baskı, sadece yakın tarihimize ilgi duyanların değil, geleceği kurarken geçmişi iyi bilmek gereğine inananların da okuması gereken bir kitap. Ortaylı bu yüzyıldaki toplumsal değişmeyi ve modernleşmeyi tartışırken birbirinden ilginç örneklerle değişim halindeki bir toplumu canlandırıyor. Kitabın son paragrafı, sanırız önemini de vurguluyor:

"Avrupa'nın iktisadi, kültürel ve toplumsal yönden en geri kalmış imparatorluğu anayasal monarşiye kendinden daha gelişmiş Rusya Çarlığı'ndan önce geçiyordu. Bu siyasal sıçramayı hazırlayan reformların ülkenin siyasal kültüründe de önemli bir gelişme yarattığını kabul etmek gerekir. Günümüz Türkiye'sinin bilinçle değerlendirmesi gereken Osmanlı mirası budur." ■

ÇARŞAMBA SÖYLEŞİLERİ, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayını, Ankara 1987, 172 s.

"Çarşamba Söyleşileri", Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 1970'li yıllarda Prof. Dr. Gündüz Ökçün'ün başlattığı bir olaydı. Her çarşamba günü, öğretim elemanlarından birinin sunduğu bir konu, tüm öğretim elemanlarınca tartışılıyordu. YÖK bu güzel uygulamayı yıktı.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde sona erdirilen Çarşamba Söyleşileri geleneğini 1984'ten beri Mülkiyeliler Birliği sürdürüyor. Mülkiyeliler Birliği Vakfı, "Çarşamba Söyleşileri"nden bir seçmeyi kitaplaştırarak, bu geleneği kalıcı kılıyor.

Çarşamba Söyleşileri'nde, 1986-1987 yılında Mülkiyeliler Birliği'nce düzenlenen söyleşilerde yapılan konuşmalardan 19'u yer alıyor. Söyleşileri izleyemeyenler, kitabı okuyarak, Sadun Aren'den Abdullah Baştürk'e, İsmail Cem'den Halit Çelenk'e, yakından tanıdıkları 19 aydının "Ekonominin Geleceği"nden "Türk Sineması"na, "Radyasyon ve Sağlığımız"dan "Ortodoks Kilisesi"ne dek 19 ayrı ve ilginç konuda yaptıkları konuşmaları izleyebilecekler. ■

TÜRKİYE'DE İŞÇİ HAKLARI, Türkiye Yol İş Sendikası Yayını, Ankara 1986, 232 s.

Türkiye'de İşçi Hakları, Türkiye Yol-İş Sendikası'nın Ankara'da 22-24 Mayıs 1986 günlerinde düzenlediği "İş yasasının 50. yılında Türkiye'de işçi hakları" konulu sempozyumda yapılan konuşmalardan oluşuyor. Genel Başkan Bayram Meral'in açılış konuşması ve Genel Sekreter Behzat Akdoğan'ın işçi taleplerini dile getiren kapanış konuşması dışında, kitapta üç bildiri metni var: Doç. Dr. Mesut Gülmez'in "1936 Öncesinde İşçi Hakları", Yıldırım Koç'un "1936-1960 Döneminde İşçi Hareketleri" ve Prof. Dr. Alpaslan Işıklı'nın "1960-1986 Döneminde İşçi Hakları" başlıklı bildirileri.

Birbirini bütünleyen bu üç bildiri-makalenin birincisinde, Mesut Gülmez, 1867 Dilâver Paşa Nizamnamesi'nden başlayarak önce 1936'ya kadar işçi haklarının yasal çerçevesinin gelişimini, daha sonra da yine 1936'ya kadar süren dönemdeki çalışma koşulları ile işçi eylem ve örgütlerini inceliyor. Benzer bir yöntemle, Yıldırım Koç, 1936-1960 döneminde iş yaşamıyla ilgili mevzuatın, işçi örgütlerinin, eylemlerinin gelişimini dönemin sosyo-ekonomik ortamı içinde, sayılara da yer vererek özetliyor. 1960 sonrasının gelişmelerini ise Alpaslan Işıklı ele alıyor. Işıklı, birinci bölümde 1980'e kadar olan dönemde işçi haklarının durumunu inceledikten sonra, ikinci bölümde de işçi haklarında 12 Eylül'den sonra ortaya çıkan düzenlemeleri-sınırlamaları ayrıntılı biçimde saptıyor. ■